HANDBOOKS

FOR

THE STUDY OF SANSKRIT.

EDITED BY

MAX MULLER, M.A.

TAYLORIAN PROFESSOR OF MODERN EUROPEAN LANGUAGES AND LITERATURE
IN THE UNIVERSITY OF OXFORD

HANDBOOKS FOR THE STUDY OF SANSKRIT

EDITED BY MAX MÜLLER, M.A.

THE FIRST BOOK OF THE HITOPADEŚA; containing the Sanskrit Text, with Interlinear Transliteration, Grammatical Analysis, and English Translation. [Price 3s. 6d.

THE SANSKRIT TEXT OF THE FIRST BOOK. Price 1s. 6d.

THE SECOND, THIRD, AND FOURTH BOOKS OF THE HITOPADEŚA; containing the Sanskrit Text, with Interlinear Translation. Price 3s. 6d.

THE SANSKRIT TEXT OF THE SECOND, THIRD, AND FOURTH BOOKS. [Price 1s. 6d.

III.

A SANSKRIT-ENGLISH DICTIONARY. By Professor BENFEY. [In the press.

IV.

A SANSKRIT GRAMMAR FOR BEGINNERS. [In preparation.

THE

SECOND, THIRD,

AND

FOURTH BOOKS OF THE HITOPADEŚA.

CONTAINING

THE SANSKRIT TEXT,

WITH INTERLINEAR TRANSLATION.

LONDON

LONGMAN, GREEN, LONGMAN, ROBERTS, & GREEN.

1865.

CONTENTS.

BOOK II

FRIEND-SEPARATION, ILLUSTRATED BY THE STORY OF THE LION, THE BULL, AND THE TWO JACKALS — PAGE 1–50

FABLE

I The Ape and the Wedge — 8

II Death of the Officious Ass — 9

III The Lion, the Mouse, and the Cat — 23

IV The Old Woman and the Bell — 26

V The Adventures of Kandarpaketu the Cowherd, the Barber, and their Wives, the Robbed Merchant — 32

VI The Cowherd's Wife and her Two Lovers — 38

VII How Two Crows caused the Death of a Black Serpent — 40

VIII The Lion and the Rabbit — 41

IX The Sandpiper and the Sea — 45

BOOK III

WAR, ILLUSTRATED BY THE STORY OF THE WAR BETWEEN THE GEESE AND THE PEACOCKS — [illegible]

FABLE

I The Birds and the Monkeys — [illegible]

II The Ass in a Tiger's Skin — [illegible]

III The Hares and the Elephants — [illegible]

IV The Goose and the Crow — [illegible]

V The Quail and the Crow — [illegible]

FABLE		PAGE
VI.	The Wheelwright, his Wife, and her Lover	72
VII.	Death of the Blue Jackal	81
VIII.	How Viravara sacrificed his own Son to save his Master	91
IX.	Death of the Barber who killed a Beggar	96

BOOK IV

PEACE, ILLUSTRATED BY THE STORY OF THE RECONCILIATION OF THE GEESE AND THE PEACOCKS ... Page 110–151

FABLE		
I.	The Tortoise and the Two Geese	111
II.	The Three Fishes	112
III.	The Merchant's Wife and her Lover	113
IV.	The Cranes, the Serpent, and the Ichneumon	114
V.	The Saint and the Mouse	117
VI.	Death of a Gluttonous Crane	118
VII.	The Brâhman in the Potter's Shed	120
VIII.	The Story of the Two Giants Sunda and Upasunda	121
IX.	The Brâhman with the Goat and the Three Rogues	125
X.	The Lion, the Crow, the Tiger, the Jackal, and the Camel	130
XI.	The Serpent and the Frogs	134
XII.	The Brâhman and the Ichneumon	141

॥ सुहृद्भेदः ॥

FRIEND SEPARATION

अथ राजपुत्रा ऊचुः । आर्य मित्रलाभः श्रुतस्तावदस्माभिः ।
Then the king's sons said Reverend Sir, The Friend acquisition heard so far by us;

इदानीं सुहृद्भेदं श्रोतुमिच्छामः । विष्णुशर्मोवाच । सुहृद्भेदं
now the Friend separation to hear we desire Vishnusarman said The Friend separation

तावच्छृणुत यस्यायमाद्यः श्लोकः ।
then hear, of which this the first verse

वर्धमानो महास्नेहो मृगेन्द्रवृषयोर्वने ।
The increasing great affection of a lion and a bull in a wood

पिशुनेनापि लुब्धेन जंबुकेन विनाशितः ॥१॥
by an insidious also greedy jackal destroyed (1)

राजपुत्रैरुक्तं । कथमेतत् । विष्णुशर्मा कथयति । अस्ति दक्षिणा-
By the king's sons said How that? Vishnusarman relates There is on the south

पथे सुवर्णवती नाम नगरी । तत्र वर्धमानो नाम वणिग्
road Suvarnavati by name a city There Vardhamana by name a merchant

निवसति । तस्य प्रचुरे ऽपि वित्ते ऽपरान्बंधून-
dwells Of him (though) abundant even wealth (was) the other relatives

तिसमृद्धान्समीक्ष्य पुनरर्थवृद्धिः करणीयेति मतिर्बभूव ।
very prosperous having seen 'again wealth increase to be made' this resolve was

यतः । अधो ऽधः पश्यतः कस्य महिमा नोपचीयते ।
For, Down down looking of whom the greatness not is enhanced?

उपर्युपरि पश्यतः सर्व एव दरिद्रति ॥२॥
Up (and) upwards looking [illegible] (2)

अपरं च। ब्रह्महापि नरः पूज्यो यस्यास्ति विपुलं धनम्।

Another and, A Brâhman-slaying even man to be honoured, of whom is ample wealth,

शशिनस्तुल्यवंशोऽपि निर्धनः परिभूयते ॥३॥

with the moon of equal-lineage although the wealth-less is despised. (3)

अन्यच्च। अव्यवसायिनमलसं दैवपरं साहसाच्च परिहीणम्।

Again and, The exertion-less inactive in fate-alone trusting of courage and deprived,

प्रमदेव हि वृद्धपतिं नेच्छत्युपगूहितुं लक्ष्मीः ॥४॥

lovely woman as certainly an old-husband not likes to embrace Lakshmî. (4)

किंच। आलस्यं स्त्रीसेवा सरोगिता जन्मभूमिवात्सल्यम्।

Moreover, Inactivity woman-service, ill-health, birth-place-fondness,

संतोषो भीरुत्वं षड् व्याघाता महत्त्वस्य ॥५॥

acquiescence, timidity six obstructions of greatness. (5)

यतः। संपदा सुस्थितंमन्यो भवति स्वल्पयापि यः।

For Through fortune prosperous-thinking himself is through little even who,

कृतकृत्यो विधिर्मन्ये न वर्धयति तस्य ताम् ॥६॥

having done-his duty fate, methinks, not increases of him that. (6)

अपरं च। निरुत्साहं निरानन्दं निर्वीर्यमरिनन्दनम्।

Another and, An exertion-less, joy-less, power-less, enemy-delighter

मा स्म सीमन्तिनी काचिज्जनयेत्पुत्रमीदृशम् ॥७॥

not ever woman any may bear son such. (7)

तथा चोक्तम्। अलब्धं चैव लिप्सेत लब्धं रक्षेदवक्षयात्।

Thus and said The unobtained and indeed one should wish to obtain the obtained one should guard from decrease,

रक्षितं वर्धयेत्सम्यग्वृद्धं तीर्थेषु निक्षिपेत् ॥८॥

the guarded one should increase properly the increased on holy places one should bestow (8)

यतोऽलब्धमिच्छतोऽर्थयोगादर्थस्य

For (of one who) the unobtained desires, through wealth-application, of wealth

प्राप्तिरेव लब्धस्याप्यरक्षितस्य निधेरपि स्वयं

the obtainment indeed, of an acquired even, (but) not-guarded treasure also of itself

विनाशः। अपि च। अवर्धमानश्चार्थः काले स्वल्पव्ययो

disappearance. Also and, Not-increasing and wealth in time with very-small-expenditure

One of the great royal families of India derived its origin from the moon.

ऽप्यंजनवत्क्षयमेति। अनुपभुज्यमानश्च निष्प्रयोजन एव सः।
even collyrium like* to waste goes, not-enjoyed being and, useless indeed it.

तथा चोक्तं।
Thus and said

धनेन किं यो न ददाति नाश्नुते वलेन किं यश्च रिपून्न वाधते।
With wealth what, who not gives, not enjoys? With strength what, who enemies and not slays?

श्रुतेन किं यो न च धर्ममाचरेत्किमात्मना यो न जितेंद्रियो भवेत्॥९॥
with Scripture what, who not also virtue practises? What with soul who not of subdued senses may be? (9)

यतः। जलविंदुनिपातेन क्रमशः पूर्यते घटः।
For, By the water-drop falling step by step is filled a pot,

स हेतुः सर्वविद्यानां धर्मस्य च धनस्य च॥१०॥
this (is) the means of all sciences of virtue also, of wealth and (10)

दानोपभोगरहिता दिवसा यस्य यांति वै।
Of giving and enjoyment deprived the days of whom pass forsooth

स कर्मकारभस्त्रेव श्वसन्नपि न जीवति॥११॥
he a blacksmith's bellows like breathing even not does live (11)

इति संचिंत्य नंदकसंजीवकनामानौ वृषभौ धुरि
Thus having reflected Nandaka and Sañjivaka named two bulls in the yoke

नियुज्य शकटं नानाविधद्रव्यपूर्णं कृत्वा वाणिज्येन गतः
having fastened, a cart with manifold things filled having made, on trading gone

काश्मीरं प्रति।
Kâśmîra towards

अन्यच्च। अंजनस्य क्षयं दृष्ट्वा वल्मीकस्य च संचयं।
Another and Of collyrium the waste having seen, of the white ant and the increasing heap

अवंध्यं दिवसं कुर्याद्दानाध्ययनकर्मसु॥१२॥
not barren the day one shall make in liberality study and actions (12)

यतः। कोऽतिभारः समर्थानां किं दूरं व्यवसायिनां।
For What an excessive load? of the able? What far? of the persevering?

को विदेशः सविद्यानां कः परः प्रियवादिनां॥१३॥
What a foreign country of the learned? Who a stranger of the kindly speakers? (13)
[illegible]

---

* [illegible]

अथ गच्छतस्तस्य सुदुर्गनाम्नि महारण्ये संजीवको भग्नजानुर्नि-

Now travelling of him in the Sudurga-named great-wood Sañjîvaka broken-kneed

पतितः। तमालोक्य वर्धमानोऽचिन्तयत्।

fallen down. Him having seen Vardhamâna thought

करोतु नाम नीतिज्ञो व्यवसायमितस्ततः।

Let make certainly the prudent resolution there (or) there,

फलं पुनस्तदेवास्य यद्विधेर्मनसि स्थितम्॥१४॥

the fruit however that only of it what in Fate's mind stands. (14)

किंतु। विस्मयः सर्वथा हेयः प्रत्यूहः सर्वकर्मणाम्।

However, Dismay in every way to be avoided, the obstacle of all-actions,

तस्माद्विस्मयमुत्सृज्य साध्ये सिद्धिर्विधीयताम्॥१५॥

therefore, dismay having abandoned, in what is to be accomplished success may be achieved, (15)

इति संचिन्त्य संजीवकं तत्र परित्यज्य वर्धमानः पुनः स्वयं

Thus having reflected, Sañjîvaka there having left, Vardhamâna again himself

धर्मपुरं नाम नगरं गत्वा महाकायमन्यं वृषभमेकं

to Dharmapura by name the town having gone, of great-bulk another-bull one

समानीय धुरि नियोज्य चलितः। ततः संजीवकोऽपि

having fetched, in the yoke having fastened, departed. Then Sañjîvaka also,

कथंकथमपि खुरत्रये भरं कृत्वोत्थितः।

somehow-somehow on the hoof-triad his weight having made got-up.

यतः। निमग्नस्य पयोराशौ पर्वतात्पतितस्य च।

For, Of one plunged into water-mass, from mountain of one fallen and,

तक्षकेणापि दष्टस्य आयुर्मर्माणि रक्षति॥१६॥

by (the serpent) Takshaka also of one bitten life the limbs preserves. (16)

नाकाले म्रियते जन्तुर्विद्धः शरशतैरपि।

Not out of time dies creature pierced by arrow-hundreds even,

कुशाग्रेणैव संस्पृष्टः प्राप्तकालो न जीवति॥१७॥

by grass-point merely touched when his time-is come not he lives. (17)

अरक्षितं तिष्ठति दैवरक्षितं

Unguarded stands the by Fate-guarded,

सुरक्षितं दैवहतं विनश्यति ।
well-guarded the fate-struck perishes

जीवत्यनाथो ऽपि वने विसर्जितः
There lives without protector even in a forest one abandoned,

कृतप्रयत्नो ऽपि गृहे न जीवति ॥१८॥
One for whom exertion is made even in a house not lives (18)

ततो दिनेषु गच्छत्सु संजीवकः स्वेच्छाहारविहारं कृत्वारण्यं
Then, the days passing, Sañjīvaka ad libitum feeding sport having made the wood

भ्राम्यन्हृष्टपुष्टाङ्गो बलवान्ननाद । तस्मिन्वने पिंगलकनामा
perambulating frisky fat limbed strong roared In that forest Piṅgalaka named

सिंहः स्वभुजोपार्जितराज्यसुखमनुभवन्निवसति ।
a lion the by his own arm acquired sovereignty pleasure enjoying dwells

तथा चोक्तं । नाभिषेको न संस्कारः सिंहस्य क्रियते मृगैः ।
Thus and said Not anointing not consecration of the lion is made by the beasts,

विक्रमार्जितराज्यस्य स्वयमेव मृगेन्द्रता ॥१९॥
Of him who by prowess has acquired dominion of itself already the beast kingship (19)

स चैकदा पिपासाकुलितः पानीयं पातुं यमुनाकच्छमगच्छत् ।
He and one day with thirst pained water to drink to the Yamunā's bank went

तेन च तत्र सिंहेनाननुभूतपूर्वकमकालघनगर्जितमिव
By that and there lion unperceived before unseasonable-cloud thundering like

संजीवकनर्दितमश्रावि । तच्छ्रुत्वा पानीयमपीत्वा सचकितः
Sañjīvaka's roaring was heard. That having heard water not having drunk with trembling

परिवृत्य स्वस्थानमागत्य किमिदमित्यालोचयंस्तूष्णीं स्थितः ।
turning round to his place having gone "What is this?" thus reflecting silently remained

स च तथाविधः करटकदमनकाभ्यामस्य मन्त्रिपुत्राभ्यां
He and thus disturbed by Karaṭaka and Damanaka of him the ministers' sons

शृगालाभ्यां दृष्टः । तं तथाविधं दृष्ट्वा दमनकः करटकमाह ।
two jackals seen. Him in that state having seen Damanaka to Karaṭaka said

सखे करटक किमित्ययमुदकार्थी स्वामी पानीयमपीत्वा
Friend Karaṭaka why thus this water-seeking master water not having drunk [illegible]

सचकितो मन्दं मन्दमुपतिष्ठते। करटको ब्रूते। मित्र दमनक
with-trembling slowly slowly stands off! Karataka says: Friend Damanaka,

अस्मन्मतेनास्य सेवैव न क्रियते। यदि तथा भवति तर्हि
by our-advice of him attendance certainly not is made. If thus it is, then

किमनेन स्वामिव्यापारनिरूपणेनास्माकं। यतो ऽनेन राज्ञा विना
what with this the master's-actions-pondering of us? For by this king without

अपराधेन चिरमवधीरिताभ्यामावाभ्यां महद्दुःखमनुभूतं।
offence long slighted, by us great pain suffered.

सेवया धनमिच्छद्भिः सेवकैः पश्य यत्कृतं।
Through attendance wealth wishing by attendants behold what done,

स्वातन्त्र्यं यच्छरीरस्य मूढैस्तदपि हारितं ॥२०॥
the independence which of the body by the fools that even allowed to be taken away (20)

अपरं च। शीतवातातपक्लेशान्सहन्ते यान्पराश्रिताः।
Another and, Cold-wind-heat-fatigues endure what the on another-dependent,

तदंशेनापि मेधावी तपस्तप्त्वा सुखी भवेत् ॥२१॥
of that-with part even who man penance having done, happy might be. (21)

अन्यच्च। एतावज्जन्मसाफल्यं यदनायत्तवृत्तिता।
Another and, So far birth-fruitfulness, as independent-existence;

ये पराधीनतां यातास्ते वै जीवन्ति के मृताः ॥२२॥
Who to on another-dependence gone, (granted that) these live, who dead? (22)

अपरं च। एहि गच्छ पतोत्तिष्ठ वद मौनं समाचर।
Again and, Come near! Go! Fall down! Get up! Speak! Silence observe!

एवमाशाग्रहग्रस्तैः क्रीडन्ति धनिनो ऽर्थिभिः ॥२३॥
Thus with the hope-demon-seized play the rich, with the needy (23)

किंच। अबुधैरर्थलाभाय पण्यस्त्रीभिरिव स्वयं।
Moreover By the unwise for wealth-obtainment, by venal-women as, of their own accord

आत्मा संस्कृत्य संस्कृत्य परोपकरणीकृतः ॥२४॥
their own self having ornamented, having ornamented (it), of others-the slave-(is) made. (24)

किंच। या प्रकृत्यैव चपला निपतत्यशुचावपि।
Moreover, Which by nature already unsteady falls on the impure even,

स्वामिनो बहु मन्यंते दृष्टिं तामपि सेवकाः ॥२५॥
of a master highly esteem the look that even attendants (25)

अपरं च। मौनान्मूर्खः प्रवचनपटुर्वातुलो जल्पको वा
Again and, Because of silence (he is) a fool, in speech-clever, windy, a prattler or,

क्षांत्या भीरुर्यदि न सहते प्रायशो नाभिजातः।
through forbearance cowardly, if not he forbears, most likely not well born,

धृष्टः पार्श्वे वसति नियतं दूरतश्चाप्रगल्भः
Insolent, (if) at the side he remains; constantly afar and, diffident,

सेवाधर्मः परमगहनो योगिनामप्यगम्यः ॥२६॥
attendance-duty of extreme profoundness for Yogins even impracticable (26)

विशेषतश्च। प्रणमत्युन्नतिहेतोर्जीवितहेतोर्विमुंचति प्राणान्।
Particularly and, He bows down for elevation's sake, for life's sake he gives up life,

दुःखीयति सुखहेतोः को मूढः सेवकादन्यः ॥२७॥
he suffers pain for pleasure's sake what fool from an attendant different? (27)

दमनको ब्रूते। मित्र सर्वथा मनसापि नैतत्कर्तव्यं।
Damanaka says Friend, wholly in mind even not that to be done

यतः। कथं नाम न सेव्यंते यत्नतः परमेश्वराः।
For, Why namely not are attended with care the supreme lords

अचिरेणैव ये तुष्टाः पूरयंति मनोरथान् ॥२८॥
quickly indeed who satisfied fulfil the heart's desires? (28)

अन्यच्च पश्य। कुतः सेवाविहीनानां चामरोद्धूतसंपदः।
Another and behold Whence of the service deprived the by the Chamara*-exalted fortunes,

उद्दंडधवलच्छत्रं वाजिवारणवाहिनी ॥२९॥
the on a pole raised white umbrella†, of horses and elephants a troop? (29)

करटको ब्रूते। तथापि किमनेनास्माकं व्यापारेण। यतो
Karataka says Thus even, what with this of us business? For

ऽव्यापारेषु व्यापारः सर्वथा परिहरणीयः। पश्य।
[illegible]

---

* [illegible]

† [illegible]

अव्यापारेषु व्यापारं यो नरः कर्तुमिच्छति।
In not-(his own) business business what man to do wishes,

स भूमौ निहतः शेते कीलोत्पाटीव वानरः ॥३०॥
he on the ground struck down lies, the wedge-extracting like ape. (30)

दमनकः पृच्छति। कथमेतत्। करटकः कथयति। अस्ति मगधदेशे
Damanaka asks How that? Karataka relates There is in the Magadha-country

धर्मारण्यसंनिहितवसुधायां शुभदत्तनाम्ना कायस्थेन विहारः
in one the Dharma-wood-adjoining-ground by Subhadatta-named Kâyastha sanctuary

कर्तुमारब्धः। तत्र करपत्रदार्यमाणैकस्तम्भस्य कियद्दूरस्फाटितस्य
to build begun. There of with saw-being split-post little-way-divided

काष्ठखण्डद्वयमध्ये कीलकः सूत्रधारेण निहितः। तत्र बलवान्वानर-
in the wood-part-couple-middle wedge by the carpenter put in. There mighty monkey-

यूथः क्रीडन्नागतः। एको वानरः कालप्रेरित इव तं कीलकं
herd playing approached. One monkey by Fate-driven as it were, that wedge

हस्ताभ्यां धृत्वोपविष्टः। तत्र तस्य मुष्कद्वयं लम्बमानं
with both hands having seized sat down. There of him the lower parts hanging down

काष्ठखण्डद्वयाभ्यन्तरे प्रविष्टम्। अनन्तरं स च सहजचपलतया
in the wood-part-couple-interval entered. Thereupon he and through inborn-giddiness

महता प्रयत्नेन तं कीलकमाकृष्टवान्। आकृष्टे च कीलके
with great effort that wedge drew out. Being drawn out and the wedge,

चूर्णिताण्डद्वयः पञ्चत्वं गतः। अतोऽहं ब्रवीमि। अव्यापारेषु
with smashed-lower parts to death gone. Therefore I say 'In not-(his own) business

व्यापारमित्यादि। दमनको ब्रूते। तथापि स्वामिचेष्टानिरूपणं
business' &c. Damanaka says Thus even master's-actions-pondering

सेवकेनावश्यं करणीयम्। करटको ब्रूते। सर्वस्मिन्नधिकारे य
by an attendant necessarily to be made. Karataka says In every office who

एव नियुक्तः प्रधानमन्त्री स करोतु यतोऽनुजीविना
verily appointed, the chief-minister he may do (so), for by an inferior

पराधिकारचर्चा सर्वथा न कर्तव्या।
of another's-office-investigation wholly not to be made.

Member of mixed caste, chiefly employed as writers.

पश्य । पराधिकारचर्चां यः कुर्यात्स्वामिहितेच्छया ।
Behold Of another's office investigation who should do from master welfare desire,

स विषीदति चीत्काराद्गर्दभस्ताडितो यथा ॥३१॥
he fares ill, for (his) braying the donkey beaten as (31)

दमनकः पृच्छति । कथमेतत् । करटको ब्रूते । अस्ति वाराणस्यां
Damanaka asks How that? Karataka says There is in Varanasi

कर्पूरपटको नाम रजकः । स चाभिनववयस्कया वध्वा सह चिरं
Karpurapataka by name a washerman He and (his) young aged wife with long

निधुवनं कृत्वा निर्भरमालिंग्य प्रसुप्तः । तदनंतरं तद्गृहद्रव्याणि
sport having made heartily having embraced, fallen asleep Thereupon his house's things

हर्तुं चौरः प्रविष्टः । तस्य प्रांगणे गर्दभो बद्धस्तिष्ठति कुक्कुरश्चो-
to rob a thief entered Of it in the yard a donkey fastened stands, a dog and

पविष्टो ऽस्ति । अथ गर्दभः श्वानमाह । सखे भवतस्तावदयं
seated is Now the donkey to the dog says Friend of you then this

व्यापारः । तत्किमिति त्वमुच्चैः शब्दं कृत्वा स्वामिनं न जागरयसि ।
a business; then why thus thou loud a noise having made the master not dost thou waken?

कुक्कुरो ब्रूते । भद्र मम नियोगस्य चर्चा त्वया न कर्तव्या ।
The dog says My dear, of me of the business investigation by thee not to be made

त्वमेव किं न जानासि यथा तस्याहर्निशं गृहरक्षां
Thou indeed (what?) not dost thou know, how of him day and night house guarding

करोमि । यतो ऽयं चिरान्निर्वृतो ममोपयोगं न जानाति तेना-
I make? Because he long untroubled of me the use not knows therefore

धुनापि ममाहारदाने मंदादरः । यतो विना विधुरदर्शनं
(is he) now also of me for the food giving [illegible] [illegible] [illegible]

स्वामिन उपजीविषु मंदादरा भवति ।
[illegible]

गर्दभो ब्रूते । शृणु रे बर्बर ।
[illegible]

याचते कार्यकाले यः स किं भृत्यः स किं सुहृत् ।
[illegible]

कुक्कुरो ब्रूते ।
The dog says

भृत्यान्संभाषयेद्यस्तु कार्यकाले स किं प्रभुः ॥३२॥
The servants should address who but at action-time (only), he (what?) lord? (32)

यतः । आश्रितानां भृतौ स्वामिसेवायां धर्मसेवने ।
For Of the dependants in the maintenance, in master-service, in law-observance,

पुत्रस्योत्पादने चैव न सन्ति प्रतिहस्तकाः ॥३३॥
of son in the begetting and likewise not there are substitutes. (33)

ततो गर्दभः सकोपमाह । अरे दुष्टमते पापीयांस्त्वं
Then the donkey with-anger says Oh thou wicked-minded, very villainous thou,

यद्विपत्तौ स्वामिकार्ये उपेक्षां करोषि । भवतु
because in misfortune for the master's-business disregard thou makest. Let it be

तावत् । यथा स्वामी जागरिष्यति तन्मया कर्तव्यं ।
though! That the master shall awake, that by me to be made.

यतः । पृष्ठतः सेवयेदर्कं जठरेण हुताशनं ।
For On the back one should serve the sun, with the belly the fire,

स्वामिनं सर्वभावेन परलोकममायया ॥३४॥
the master with one whole-being, the other-world without-guile. (34)

इत्युक्त्वातीव चीत्कारशब्दं कृतवान् । ततः स रजकस्तेन
Thus saying exceedingly braying-noise he was making Then that washerman by that

चीत्कारेण प्रबुद्धो निद्राभंगकोपादुत्थाय गर्दभं लगुडेन
braying aroused through sleep-interruption-anger having got up the donkey with stick

ताडयामास । तेनासौ पञ्चत्वमगमत् । अतो ऽहं ब्रवीमि । पराधि-
beating was. By that he to death went. Therefore I say Of another's-

कारचर्चामित्यादि । पश्य । पशूनामन्वेषणमेवास्मन्नियोगः ।
business-investigation &c. Behold For game searching only our-business.

स्वनियोगचर्चा क्रियतां । विमृश्य । किन्त्वद्य तया
Of one's-own-business-investigation be made! (Having reflected) However to-day for that

चर्चया न प्रयोजनं यत आवयोर्भक्षितशेषाहारः प्रचुरो ऽस्ति ।
consideration not need, for of us of the meal-remaining-food plentiful is.

दमनकः सकोपमाह । कथमाहारार्थी भवान्केवलं राजानं सेवते ।
Damanaka with anger says How for food seeking you merely the king serve?

एतदयुक्तमुक्तं त्वया ।
This improper said by thee

यतः । सुहृदामुपकारकारणाद्द्विषतामप्यपकारकारणात् ।
For, Of friends for assistance's sake, of enemies also for injury's sake

नृपसंश्रय इष्यते बुधैर्जठरं को न बिभर्ति केवलं ॥३५॥
a king's society is sought by the wise, the belly who not supports merely? (35)

जीविते यस्य जीवन्ति विप्रा मित्राणि बान्धवाः ।
In the life of whom live the wise friends, relations

सफलं जीवितं तस्य आत्मार्थे को न जीवति ॥३६॥
fruitful the life of him, for his own sake who not lives? (36)

अपि च । यस्मिञ्जीवति जीवन्ति बहवः स तु जीवतु ।
Also and, In whom living live many, he truly may live,

काको ऽपि किं न कुरुते चञ्च्वा स्वोदरपूरणं ॥३७॥
the crow also (what?) not does he make with the beak of his belly filling? (37)

पश्य । पंचभिर्याति दासत्वं पुराणैः को ऽपि मानवः ।
Behold For five goes to servitude Puranas* some man

को ऽपि लक्षैः कृती को ऽपि लक्षैरपि न लभ्यते ॥३८॥
some man (is) through Lacs† satisfied some man through Lacs even not is taken (38)

अन्यच्च । मनुष्यजातौ तुल्यायां भृत्यत्वमतिगर्हितं ।
Another and Mankind (being) equal servitude (is) extremely-despised

प्रथमो यो न तत्रापि स किं जीवत्सु गण्यते ॥३९॥
the first who not there even he (what?) among the living is counted? (39)

तथा चोक्तं । वाजिवारणलोहानां काष्ठपाषाणवाससां ।
Thus and is said, Of horses, elephants, metals, of timber, stones, cloths,

नारीपुरुषतोयानामन्तरं महदन्तरं ॥४०॥
of women, men, waters the difference a great difference (40)

* [illegible]
† [illegible]

तथा हि स्वल्पमप्यतिरिच्यते।
Thus namely very-little also is highly valued.

स्वल्पस्नायुवसावशेषमलिनं निर्मांसमप्यस्थिकं
Very-few-sinews (having) with fat-remnants-dirty fleshless even small bone

श्वा लब्ध्वा परितोषमेति न भवेत्तस्य क्षुधः शान्तये।
dog having got to contentment goes; not may it be of him of the hunger for the allayment;

सिंहो जम्बुकमङ्कमागतमपि त्यक्त्वा निहन्ति द्विपं
lion the jackal to his side approached even letting go strikes down the elephant;

सर्वः कृच्छ्रगतोऽपि वाञ्छति जनः सत्त्वानुरूपं फलम्॥४१॥
every to straits-come even longs for person his strength-suiting fruit. (41)

अपरं च। सेव्यसेवकयोरन्तरं पश्य।
Another and, Of master-and servant the difference behold

लाङ्गूलचालनमधश्चरणावपातं
Tail-wagging, down at the feet-falling,

भूमौ निपत्य वदनोदरदर्शनं च।
to the ground having fallen face-belly-showing and,

श्वा पिण्डदस्य कुरुते गजपुङ्गवस्तु
the dog of the food-giver makes; of elephants-an excellent one however

धीरं विलोकयति चाटुशतैश्च भुङ्क्ते॥४२॥
gravely looks, with coaxing hundreds and eats. (42)

किं च। यज्जीवति क्षणमपि प्रथितं मनुष्यै-
Moreover What one lives, moment only celebrated by men,

र्विज्ञानविक्रमयशोभिरभज्यमानम्।
In wisdom-valour-glory un-crushed,

तन्नाम जीवितमिह प्रवदन्ति तज्ज्ञाः
that namely life here proclaim the truth-knowers;

काकोऽपि जीवति चिराय बलिं च भुङ्क्ते॥४३॥
the crow also lives long while, the oblation and eats. (43)

अपरं च। यो नात्मजे न गुरवे न च भृत्यवर्गे
Another and, Who not on son, not to the instructor not and on the servant-assemblage

दीने दयां न कुरुते न च बंधुवर्गे ।
distressed, compassion not bestows, not and on the relation assemblage,

किं तस्य जीवितफलेन मनुष्यलोके
What of him with the life fruit in the man world?

काको ऽपि जीवति चिरं च बलिं च भुंक्ते ॥४४॥
the crow also lives a long while and, the oblation and eats (44)

अपरमपि । अहितहितविचारशून्यबुद्धेः
Another and, Of the of bad and good-discrimination-empty minded,

श्रुतिसमयैर्बहुभिस्तिरस्कृतस्य ।
by scripture laws many reproached,

उदरभरणमात्रकेवलेच्छोः
belly maintenance-only merely wishing,

पुरुषपशोश्च पशोश्च को विशेषः ॥४५॥
of the man beast and of the beast and what difference? (45)

करटको ब्रूते । आवां तावदप्रधानौ तदाप्यावयोः किमनया
Karataka says We both, first, are not premiers then also of us what with this

विचारणया । दमनको ब्रूते । कियता कालेनामात्याः प्रधानताम्-
reflection? Damanaka says In how much time (do) ministers premiership

प्रधानता वा लभंते ।
not premiership or obtain?

यतः । न कस्यचित्कश्चिदिह स्वभावात्
For, Not to any one any one here because of his nature

भवत्युदारो ऽभिमतः खलो वा ।
is noble considered vile or;

लोके गुरुत्वं विपरीतता वा
in the world to respectability the reverse or

स्वचेष्टितान्येव नरं नयंति ॥४६॥
his own actions merely a man lead (46)

किंच । आरोप्यते शिला शैले यत्नेन महता यथा ।
Moreover. It is raised a rock on a mountain with effort great as

निपात्यते क्षणेनाधस्तथात्मा गुणदोषयोः ॥४७॥
is made to fall in moment down,— thus the soul in virtue-and vice. (47)

यात्यधोऽधो व्रजत्युच्चैर्नरः स्वैरेव कर्मभिः ।
H goes down down, he goes upwards man through his own merely actions

कूपस्य खनिता यद्वत्प्राकारस्येव कारकः ॥४८॥
of well the digger as, of wall as the builder (48)

तद्भद्रं। स्वयत्नायत्तो ह्यात्मा सर्वस्य।
That (is) good. On one's own-efforts-dependent indeed (is) the self of every one.

करटको ब्रूते। अथ भवान्किं ब्रवीति। स आह। अयं तावत्
Karaṭaka says Now you what do you say? He says This then

स्वामी पिङ्गलकः कुतोऽपि कारणात्सचकितः परिवृत्योपविष्टः।
master Piṅgalaka from some cause with-trembling having turned back has sat down.

करटको ब्रूते। किं तत्त्वं जानासि। दमनको ब्रूते।
Karaṭaka says (What?) the truth dost thou know? Damanaka says

किमत्राविदितमस्ति। उक्तं च।
What here unknown is? said and

उदीरितोऽर्थः पशुनापि गृह्यते
Uttered thing by an animal even is comprehended,

हयाश्च नागाश्च वहन्ति देशिताः।
horses and elephants and carry (as) directed;

अनुक्तमप्यूहति पण्डितो जनः
the unspoken also guesses wise man,

परेङ्गितज्ञानफला हि बुद्धयः ॥४९॥
By another's-gestures-understanding-rewarded indeed (is) intelligence. (49)

आकारैरिङ्गितैर्गत्या चेष्टया भाषणेन च।
By appearance, by gestures, by the movement, by the action, by conversation and,

नेत्रवक्त्रविकारैश्च लक्ष्यतेऽन्तर्गतं मनः ॥५०॥
by eye-and countenance-change is discovered the inward mind. (50)

अत्र भयप्रस्तावे प्रज्ञाबलेनाहमेनं स्वामिनमात्मीयं करिष्यामि।
Here in the fear-occasion by intellect-power I that master my own shall make.

यतः। प्रस्तावसदृशं वाक्यं सद्भावसदृशं प्रियं।
For, To the occasion conformable speech, to worthiness conformable love

आत्मशक्तिसमं कोपं यो जानाति स पंडितः॥५१॥
to his own strength-equal anger who knows, he wise (51)

करटको ब्रूते। सखे त्वं सेवानभिज्ञः। पश्य।
Karataka says Friend thou with service unacquainted Behold

अनाहूतो विशेद्यस्तु अपृष्टो बहु भाषते।
Uncalled should enter who but (who) unasked much talks

आत्मानं मन्यते प्रीतं भूपालस्य स दुर्मतिः॥५२॥
(who) himself thinks beloved of an earth protector he of weak understanding (52)

दमनको ब्रूते। भद्र कथमहं सेवानभिज्ञः। पश्य।
Damanaka says Dear, how I with service unacquainted? Behold

किमप्यस्ति स्वभावेन सुंदरं वाप्यसुंदरं।
Anything is by nature beautiful or also not beautiful?

यदेव रोचते यस्मै भवेत्तत्तस्य सुंदरं॥५३॥
What indeed is agreeable to some one it will be that to him beautiful (53)

यतः। यस्य यस्य हि यो भावस्तेन तेन हि तं नरं।
For Of whom soever indeed what (is) the character by that (character) indeed that man

अनुप्रविश्य मेधावी क्षिप्रमात्मवशं नयेत्॥५४॥
Insinuating himself the wise quickly into his own power may lead (54)

अन्यच्च। कोऽत्रेत्यहमिति ब्रूयात्सम्यगादेशयेति च।
Another and [illegible]

आज्ञामवितथां कुर्याद्यथाशक्ति महीपतेः॥५५॥
[illegible]

अपरं च। अल्पेच्छुर्धृतिमान्प्राज्ञश्छायेवानुगतः सदा।
[illegible]

आदिष्टो न विकल्पेत स राजवसतौ वसेत्॥५६॥
[illegible]

करटको ब्रूते। कदाचित्त्वामनवसरप्रवेशादवमन्यते स्वामी।
[illegible]

स चाह । अस्त्वेवं तथाप्यनुजीविना स्वामिसान्निध्यमवश्य
He and says. Be it thus; thus even by an attendant master-attendance necessarily

करणीयं ।
to be made.

यतः । दोषभीतेरनारम्भस्तत्कापुरुषलक्षणं ।
For, Through fault-fear non-commencement, that of weak man-the mark;

कैरजीर्णभयाद्भ्रातर्भोजनं परिहीयते ॥ ५७ ॥
by whom through indigestion-fear Oh brother! food is avoided? (57)

पश्य । आसन्नमेव नृपतिर्भजते मनुष्यं
Behold, The approached only king favours man,

विद्याविहीनमकुलीनमसंस्तुतं वा ।
of knowledge-destitute, unnoble, unconnected or;

प्रायेण भूमिपतयः प्रमदा लताश्च
Commonly earth-lords, flirts, creepers and,

यः पार्श्वतो वसति तं परिवेष्टयन्ति ॥ ५८ ॥
who at the side dwells, him they embrace. (58)

करटको ब्रूते । अथ तत्र गत्वा किं वक्ष्यति भवान् । स आह ।
Karataka says Now there having gone what will say you! He says

शृणु । किमनुरक्तो विरक्तो वा मयि स्वामीति
Listen. Whether favourable unfavourable or towards me the master thus

ज्ञास्यामि । करटको ब्रूते । किं तज्ज्ञानलक्षणं । दमनको
I shall learn. Karataka says What of that-knowledge-the mark? Damanaka

ब्रूते । शृणु ।
says Listen.

दूरादवेक्षणं हासः संप्रश्नेष्वादरो भृशं ।
From afar looking, smiling, in the enquiries attention exceedingly

परोक्षेऽपि गुणश्लाघा स्मरणं प्रियवस्तुषु ॥ ५९ ॥
in the absent even virtue-praise, dwelling on agreeable-things. (59)

असेवके चानुरक्तिर्दानं सप्रियभाषणं ।
T (him, when) not-serving also attachment, giving with-kind-words,

अनुरक्तेषु चिह्नानि दोषे ऽपि गुणसंग्रहः ॥६०॥
in favourable ones (there are) the marks, in a fault even merit-acknowledgment (60)

अन्यच्च। कालयापनमाशानां वर्धनं फलखंडनं।
Another and, Procrastination, of hopes increase, of reward-diminution,

विरक्तेश्वरचिह्नानि जानीयान्मतिमान्नरः ॥६१॥
as an unfavourable master's marks should know the intelligent man (61)

एतज्ज्ञात्वा यथा चायं ममायत्तो भविष्यति तथा करिष्यामि।
This having learned, that further he on me dependant will be, thus I shall act

यतः। अपायसंदर्शनजां विपत्तिमुपायसंदर्शनजां च सिद्धिं।
For, From fault appearance produced failure, from artifice-appearance produced and success,

मेधाविनो नीतिविधिप्रयुक्तां पुरः स्फुरंतीमिव दर्शयंति ॥६२॥
the wise by policy rules ordained, in front beaming as it were show (62)

करटको ब्रूते। तथाप्यप्राप्ते प्रस्तावे न वक्तुमर्हसि।
Karataka says Thus also, not being obtained an occasion, not to speak thou oughtest

यतः। अप्राप्तकालवचनं बृहस्पतिरपि ब्रुवन्।
For, An unseasonable word Brihaspati also uttering,

प्राप्नुयाद्बुद्ध्यवज्ञानमपमानं च शाश्वतं ॥६३॥
might obtain understanding, contempt disgrace and eternal (63)

दमनको ब्रूते। मित्र मा भैषीः। नाहमप्राप्तावसरं वचनं
Damanaka says Friend not be afraid, not I an inopportune word

वदिष्यामि।
shall speak

यतः। आपद्युन्मार्गगमने कार्यकालात्ययेषु च।
For In misfortune in wrong-way going [illegible]

अपृष्टेनापि वक्तव्यं भृत्येन हितमिच्छता ॥६४॥
[illegible] (64)

यदि च प्राप्तावसरेणापि मया मन्त्रो न वक्तव्यस्तदा
[illegible]

मन्त्रित्वमेव ममानुपपन्नं।
[illegible]

यतः । आप्नोति येन वृत्तिं येन च लोके प्रशस्यते सद्भिः ।
For He obtains by which livelihood, through which and in the world he is praised by the good,

स गुणस्तेन च गुणिना रक्ष्यः संवर्धनीयश्च ॥६५॥
that quality by him and that quality possessing to be guarded, to be improved and. (65)

तदनुजानीहि मां । गच्छामि । करटको ब्रूते । शुभमस्तु
Therefore, dear grant leave to me; I go. Karataka says Prosperous be it;

शिवास्ते पन्थानः । यथाभिलषितमनुष्ठीयतामिति । ततो दमनको
blessed of thee the ways; according to-desire let it be executed thus. Then Damanaka

विस्मित इव पिङ्गलकसमीपं गतः । अथ दूरादेव सादरं
amazed as it were to Pingalaka s-proximity gone. Then from afar already with-respect

राज्ञा प्रवेशितः साष्टाङ्गप्रणिपातं प्रणिपत्योपविष्टः ।
by the king bidden to enter with the eight-limbs-prostration having fallen down sat down.

राजाह । चिराद्दृष्टोऽसि । दमनको ब्रूते । यद्यपि मया
The king says A long time ago seen thou art. Damanaka says If even of me

सेवकेन श्रीमद्देवपादानां न किंचित्प्रयोजनमस्ति तथापि
as attendant of the blessed-Sire's-feet not any need is, thus even

प्राप्तकालमनुजीविना सांनिध्यमवश्यं कर्तव्यमित्यागतोऽस्मि ।
at proper-time by an attendant approach necessarily to be made thus come I am.

किंच । दंतस्य निघर्षणकेन राजन् कर्णस्य कंडूयनकेन वापि ।
Moreover, Of tooth as picker O king, of the ear as tickler or also,

तृणेन कार्यं भवतीश्वराणां किमङ्ग वाक्पाणिमता नरेण ॥६६॥
for straw need is of lords, how much more for us of speech-and hand-possessed man? (66)

यद्यपि चिरेणावधीरितस्य देवपादैर्मे बुद्धिनाशः शंक्यते
If also since long of the slighted by the Sire's-feet of me intellect-loss is apprehended,

तदपि न शङ्कनीयं ।
that also not to be apprehended.

यतः । कदर्थितस्यापि च धैर्यवृत्तेः
For Of the contemned even and with resolute-character endowed,

बुद्धेर्विनाशो न हि शङ्कनीयः ।
of the intellect loss not indeed to be apprehended,

अधः कृतस्यापि तनूनपातः
Of the downwards turned also fire

नाधः शिखा याति कदाचिदेव ॥६७॥
not downwards the flame goes ever indeed (67)

देव तत्सर्वथा विशेषज्ञेन स्वामिना भवितव्यं ।
Sire, therefore wholly difference-knowing by the lord to be

यतः । मणिर्लुठति पादेषु काचः शिरसि धार्यते ।
For, A gem rolls on the feet, glass on the head is worn,

यथैवास्ते तथैवास्तां काचः काचो मणिर्मणिः ॥६८॥
as just it sits, thus just let it sit — glass (is) glass, a gem a gem (68)

अन्यच्च । निर्विशेषो यदा राजा समं सर्वेषु वर्तते ।
Another and, Without difference when a king alike to all behaves

तदोद्यमसमर्थानामुत्साहः परिहीयते ॥६९॥
then of the exertion able the energy is lost. (69)

किंच । त्रिविधाः पुरुषा राजन्नुत्तमाधममध्यमाः ।
Moreover, Threefold (are) the men O king, highest middling lowest

नियोजयेत्तथैवैतांस्त्रिविधेष्वेव कर्मसु ॥७०॥
he should employ thus also them in threefold really actions (70)

यतः । स्थान एव नियोज्यन्ते भृत्याश्चाभरणानि च ।
For, In (their) place only are employed attendants and ornaments and

न हि चूडामणिः पादे नूपुरं शिरसा कृतं ॥७१॥
not indeed a crest jewel on the foot an ancle-ornament on the head (is) placed (71)

अपि च । कनकभूषणसंग्रहणोचितो
Also and, A gold-ornament-setting-worthy [illegible]

यदि मणिस्त्रपुणि प्रणिधीयते ।
if a jewel in lead is set

न स विरौति न चापि विशोभते
not it [illegible] not and also shines

भवति योजयितुर्वचनीयता ॥७२॥
[illegible] (72)

अन्यच्च । मुकुटे रोपित काचश्चरणाभरणे मणि ।
Another and, On diadem mounted glass, on foot-ornament jewel—

न हि दोषो मणेरस्ति किंतु साधोरविज्ञता ॥७३॥
not certainly fault of the jewel is, but the merchant's ignorance. (73)

पश्य । बुद्धिमाननुरक्तोऽयमयं शूर इतो भयं ।
Behold, Intelligent attached this one, this one hero, hence fear —

इति भृत्यविचारज्ञो भृत्यैरापूर्यते नृप ॥७४॥
thus of attendants-discrimination-knowing with attendants abounds prince. (74)

तथा हि । अश्व शस्त्रं शास्त्रं वीणा वाणी नरश्च नारी च ।
Thus namely A horse, weapon, knowledge, lute, speech, man and, woman and,

पुरुषविशेषं प्राप्य हि भवंति योग्या अयोग्याश्च ॥७५॥
to different-men having come certainly are useful useless and. (75)

अन्यच्च । किं भक्तेनासमर्थेन किं शक्तेनापकारिणा ।
Another and, What with an attached unable one? what with an able hostile one?

भक्तं शक्तं च मां राजन्नावज्ञातुं त्वमर्हसि ॥७६॥
attached able and me, O king, not to despise thou oughtest. (76)

यत । अवज्ञानाद्राज्ञो भवति मतिहीन परिजन
For Through the contempt of king becomes wit-forsaken the attendant,

ततस्तत्प्राधान्याद्भवति न समीपे बुधजन ।
then because of his-example is not in the proximity wise-men

बुधैस्त्यक्ते राज्ये न हि भवति नीतिर्गुणवती
in by the wise abandoned kingdom not indeed is policy prosperous,

विपन्नायां नीतौ सकलमवशं सीदति जगत् ॥७७॥
failing the policy the whole ungoverned sinks world. (77)

अपरं च । जनं जनपदा नित्यमर्चयंति नृपार्चितं ।
Another and, A man the people constantly honour (who is) by the prince-honoured,

नृपेणावमतो यस्तु स सर्वैरवमन्यते ॥७८॥
by the prince despised who but, he by all is despised. (78)

किंच । बालादपि ग्रहीतव्यं युक्तमुक्तं मनीषिभि ।
Moreover, From child even to be received proper word by wise men,

रवेर्विषये किं न प्रदीपस्य प्रकाशनं ॥७०॥
in the Sun's absence (is) not of a lamp illumination? (70)

पिंगलको ऽवदत्। भद्र दमनक किमेतत्। त्वमस्मदीयप्रधानामा-
Piṅgalaka said Dear Damanaka, what this? Thou of our prime minister-

त्यपुत्र इयंतं कालं यावत्कुतो ऽपि खलवाक्यान्नागतो
the son so long a time since, because of some malignant-talk, not approached

ऽसि। इदानीं यथाभिमतं ब्रूहि। दमनको ब्रूते। देव पृच्छामि
thou art Now as-desired speak Damanaka says Sire I ask,

किंचिदुच्यतां। उदकार्थी स्वामी पानीयमपीत्वा किमिति
something may be told: for water longing the lord water not having drunk why thus

विस्मित इव तिष्ठति। पिंगलको ऽवदत्। भद्रमुक्तं त्वया। किंत्वे-
amazed as it were stands? Piṅgalaka said Well spoken by thee However

तद्रहस्यं वक्तुं काचिद्विश्वासभूमिर्नास्ति। तथापि निभृतं कृत्वा
this secret to tell any confidence place not is Thus even secretly doing

कथयामि। शृणु। संप्रति वनमिदमपूर्वसत्त्वाधिष्ठितमतो ऽस्माकं
I tell Listen At present forest this by strange being inhabited, therefore for us

त्याज्यं। अनेन हेतुना विस्मितो ऽस्मि। तथा च श्रुतो मयापि
to be left For this reason amazed I am Thus and heard by me also

महानपूर्वशब्दः। शब्दानुरूपेणास्य प्राणिनो महता बलेन
a loud strange voice With the voice-corresponding of that creature great the strength

भवितव्यं। दमनको ब्रूते। देव अस्ति तावदयं महान्भयहेतुः। स
must be Damanaka says Sire it is indeed this a great fear cause That

शब्दो ऽस्माभिरप्याकर्णितः। किंतु स किं मंत्री यः प्रथमं
voice by us also heard However (is) he (a) counsellor who first

भूमित्यागं पश्चाद्युद्धं चोपदिशति। अस्मिन्कार्यसंदेहे भृत्यानामु-
land abandonment afterwards war and advises? In this case of doubt of the servants

पयोग एव ज्ञातव्यः।
the use merely to be learnt

यतः। बंधुस्त्रीभृत्यवर्गस्य बुद्धेः सत्त्वस्य चात्मनः।
For Of the troop of relatives, wife, servants, of intellect, of courage and of oneself

आपन्निकषपाषाणे नरो जानाति सारतां ॥८०॥
on the misfortune-touchstone man learns the worth. (80)

सिंहो ब्रूते । भद्र महती शंका मां बाधते । दमनकः पुनराह
The lion says Dear great apprehension me strikes. Damanaka again says

स्वगतं । अन्यथा राज्यसुखं परित्यज्य स्थानांतरं गंतुं कथं मां
to himself Otherwise the royalty-pleasure giving up to another place to go how me

सम्भाषसे । प्रकाशं ब्रूते । देव यावदहं जीवामि तावद्भयं न
thou tell'st! Aloud he says Sire, as long as I live so long fear not

कर्तव्यं । किंतु करटकादयो ऽप्याश्वास्यंतां यस्मादापत्प्रतीकारकाले
to be made. However Karataka &c. also may be encouraged, for at misfortune-avert-ing-time

दुर्लभ पुरुषसमवाय । ततस्तौ दमनककरटकौ
difficult-to be got man-combination. Then those two Damanaka-and Karataka

राज्ञा सर्वस्वेनापि पूजितौ भयप्रतीकारं प्रतिज्ञाय चलितौ ।
by the king with every-gift also honoured fear-remedy having promised gone.

करटको गच्छन्दमनकमाह । सखे किं शक्यप्रतीकारो भयहेतुर्
Karataka going to Damanaka says Friend, how of possible-remedy the fear-cause,

अशक्यप्रतीकारो वेति न ज्ञात्वा भयोपशमं प्रतिज्ञाय कथमयं
of impossible-remedy or thus not knowing fear-allayment having promised how this

महाप्रसादो गृहीत । यतो ऽनुपकुर्वाणो न कस्याप्युपायनं
great-favour obtained! For one not-helping not of any one present

गृह्णीयाद्विशेषतो राज्ञः ।
should receive, especially of king

पश्य । यस्य प्रसादे पद्मास्ते विजयश्च पराक्रमे ।
Behold, In whose favour Fortune resides, victory and in the attack,

मृत्युश्च वसति क्रोधे सर्वतेजोमयो हि स ॥८१॥
death and dwells in the anger— all-splendour-containing indeed he. (81)

तथा हि । बालो ऽपि नावमन्तव्यो मनुष्य इति भूमिप ।
Thus for (As) child even not to be contemned man (he is)' thus king;

महती देवता ह्येषा नररूपेण तिष्ठति ॥८२॥
great goddess for that with man-form stands. (82)

दमनको विहस्याह । मित्र तूष्णीमास्यतां । ज्ञातं मया भयकारणं ।
Damanaka laughing says Friend, quiet remain known by me the fear-cause

बलीवर्दनर्दितं तत् । वृषभाश्चास्माकमपि भक्ष्याः किं पुनः
Of a bull the roaring that. Oxen and for us even to be eaten, how much more

सिंहस्य । करटको ब्रूते । यद्येवं तदा किं पुनः स्वामित्रासस्
for a lion Karataka says If (it is) thus then why again the master's fear

तत्रैव किमिति नापनीतः । दमनको ब्रूते । यदि स्वामित्रासस्तत्रैव
there even why thus not led away? Damanaka says If the master's fear there even

मुच्यते तदा कथमयं महाप्रसादलाभः स्यात् ।
is loosened, then how this great favour-obtainment would be?

अपरं च । निरपेक्षो न कर्तव्यो भृत्यैः स्वामी कदाचन ।
Another and, Free from solicitude not to be made by attendants a master at any time

निरपेक्षं प्रभुं कृत्वा भृत्यः स्याद्दधिकर्णवत् ॥८३॥
free from solicitude the lord having made, the attendant might be Dadhikarna like (83)

करटकः पृच्छति । कथमेतत् । दमनकः कथयति । अस्त्युत्तरापथे
Karataka asks How this? Damanaka relates There is on the north road

ऽर्बुदशिखरनाम्नि पर्वते दुर्दान्तो नाम महाविक्रमः सिंहः ।
on an Arbuda peak named mountain Durdanta by name of great valour a lion

तस्य पर्वतकंदरमधिशयानस्य केशराग्रं कश्चिन्मूषिकः प्रत्यह
Of him [illegible] the mane tip [illegible]

छिनत्ति । ततः केशराग्रं लूनं दृष्ट्वा कुपितो विवरान्तर्गतं
[illegible]

मूषिकमलभमानो ऽचिन्तयत् ।
[illegible]

क्षुद्रशत्रुर्भवेद्यस्तु विक्रमान्नैव लभ्यते ।
[illegible]

तमाहन्तुं पुरस्कार्यः सदृशस्तस्य सैनिकः ॥८४॥
[illegible]

एतदालोच्य तेन ग्रामं गत्वा विश्वासं कृत्वा
[illegible]

दधिकर्णनामा बिडालो यत्नेनानीय मांसाहारं दत्त्वा
Dadhikarṇa-named cat, with difficulty having led near meat-food having given

स्वकंदरे स्थापितः । अनन्तरं तद्भयान्मूषिको ऽपि बिलान्न
in his-cave placed. Thereupon of that-through fear the mouse also from the hole not

निःसरति । तेनासौ सिंहो ऽक्षतकेशरः सुखं स्वपिति । मूषिकशब्दं
goes out. Thereby that lion with unhurt-mane pleasantly sleeps. The mouse's-voice

यदा यदा शृणोति तदा तदा मांसाहारदानेन तं बिडालं संवर्धयति ।
when when he hears, then then with meat-food-giving that cat he regales.

अथैकदा स मूषिकः क्षुधापीडितो बहिः संचरन्बिडालेन प्राप्तो
Now one-day that mouse with hunger-pressed out coming by the cat caught

व्यापादितश्च । अनंतरं स सिंहो ऽनेककालं यावन्मूषिकं न
killed and. Thereupon that lion many-times while the mouse not

पश्यति तत्कृतरावमपि न शृणोति तदा तस्यानुपयोगाद्
he sees, the by it-made-sound also not hears, then of her because of the uselessness

बिडालस्याप्याहारदाने मंदादरो बभूव । ततो ऽसावाहारविरहाद्
of the cat also for the food-giving little-caring he was. Then that through food-want

दुर्बलो दधिकर्णो ऽवसन्नो बभूव । अतो ऽहं ब्रवीमि । निरपेक्षो
strengthless Dadhikarṇa away-pining was. Therefore I say Free from solicitude

न कर्तव्य इत्यादि । ततो दमनककरटकौ संजीवकसमीपं गतौ ।
not to be made &c. Then Damanaka-and Karaṭaka Sañjīvaka-near gone.

तत्र करटकस्तरुतले साटोपमुपविष्टः । दमनकः संजीवकसमीपं
There Karaṭaka at tree-foot with-pride seated. Damanaka Sañjīvaka-near

गत्वाब्रवीत् । अरे वृषभ एषो ऽहं राज्ञा पिंगलकेनारण्यरक्षार्थे
having gone said He bull, this I by king Piṅgalaka for the wood-protection

नियुक्तः । सेनापतिः करटकः समाज्ञापयति । सत्वरमागच्छ न
appointed. General Karaṭaka commands With-haste approach; not

चेदस्मादरण्याद्दूरमपसर । अन्यथा ते विरुद्धं फलं भविष्यति ।
if, from this wood far away-go! Otherwise for thee disagreeable the result will be.

न जाने क्रुद्धः स्वामी किं विधास्यति । तच्छ्रुत्वा संजीवकः प्यात् ।
Not do I know the enraged lord what will do. That having heard Sañjīvaka also came near

आज्ञाभंगो नरेंद्राणां ब्राह्मणानामनादरः ।
Command breaking of man kings of Brāhmans disrespect,

पृथक्शय्या च नारीणामशस्त्रविहितो वधः ॥८५॥
a separate bed and of women (is) not a weapon inflicted death (85)

ततो देशव्यवहारानभिज्ञः संजीवकः सभयमुपसृत्य
Then of the country customs ignorant Sañjīvaka with-fear having approached

साष्टांगपातं करटकं प्रणतवान् । तथा चोक्तं ।
with of the eight limbs prostration Karataka saluted Thus and said

मतिरेव बलाद्गरीयसी यदभावे करिणामियं दशा ।
'Wit indeed than strength stronger, of which in default of elephants this the state,'

इति घोषयतीव डिंडिमः करिणो हस्तिपकाहतः क्वणन् ॥८६॥
thus proclaims, as it were, the drum of the elephant by the driver beaten sounding (86)

अथ संजीवकः साशंकमाह । सेनापते किं मया कर्तव्यं ।
Now Sañjīvaka with apprehension says General, what by me to be done?

तदभिधीयतां । करटको ब्रूते । वृषभ अत्र कानने तिष्ठसि ।
That let be told Karataka says Bull here in the forest thou remainest

अस्मद्देवपादारविंदं प्रणम । संजीवको ब्रूते । तदभयवाचं मे यच्छ ।
Before our lord's feet lotus bow Sañjīvaka says: Then the safety word to me give

गच्छामि । करटको ब्रूते । शृणु रे बलीवर्द । अलमनया शंकया ।
I go Karataka says Listen, O bull! Enough with this apprehension

यतः । प्रतिवाचमदत्त केशवः शपमानाय न चेदिभूभुजे ।
For, A reply gave Keśava to the cursing not Chedi king*,

अनुहुंकुरुते घनध्वनिं न हि गोमायुरुतानि केशरी ॥८७॥
[illegible] the lion (87)

अन्यच्च । तृणानि नोन्मूलयति प्रभंजनो
Another and [illegible] not roots up the [illegible]

मृदूनि नीचैः प्रणतानि सर्वतः ।
[illegible]

---

* [illegible]

समुच्छ्रितानेव तरून्प्रबाधते
upraised only trees it lays down.

महान्महत्स्वेव करोति विक्रमं ॥८८॥
The great against the great only exercises his valour (88)

ततस्तौ संजीवकं किंचिद्दूरे संस्थाप्य पिंगलकसमीपं गतौ। ततो
Then those two Sañjîvaka at some-distance having placed Pingalaka-near gone. Then

राज्ञा सादरमवलोकितौ प्रणम्योपविष्टौ। राजाह। त्वया
by the king with-respect looked upon, having bowed, seated. The king says By thee

स दृष्टः। दमनको ब्रूते। देव दृष्टः। किंतु यद्देवेन ज्ञातं
that one seen? Damanaka says Sire, seen. However what by Your Majesty imagined,

तत्तथा। महानेवासौ। देव द्रष्टुमिच्छति। किंतु महाबलो
that thus. Great indeed he. The lord to see he wishes. But of great-strength

ऽसौ ततः सज्जीभूयोपविश्य दृश्यतां। शब्दमात्रादेव
he; therefore being-prepared, having sat down, he may be seen. From the mere-sound only

न भेतव्यं। तथा चोक्तं।
not to be feared. Thus and said

शब्दमात्रान्न भेतव्यमज्ञात्वा शब्दकारणं।
From the sound-merely not to be feared, not-having ascertained the sound-cause;

शब्दहेतुं परिज्ञाय कुट्टनी गौरवं गता ॥८९॥
the sound-cause having discovered the procuress to respectability gone. (89)

राजाह। कथमेतत्। दमनकः कथयति। अस्ति श्रीपर्वतमध्ये
The king says How that? Damanaka relates There is in the Śrî-parvata-midst

ब्रह्मपुराख्यं नगरं। तच्छिखरप्रदेशे घंटाकर्णो नाम राक्षसः
Brahmapura-named town. Of-it-in the summit-region Ghaṇṭâkarṇa by name goblin

प्रतिवसतीति जनप्रवादः श्रूयते। एकदा घंटामादाय
resides' thus of the people-a report is heard. One day bell having stolen

पलायमानः कश्चिच्चौरो व्याघ्रेण व्यापादितः। तत्पाणिपतिता
running away some thief by tiger killed. From his-hands-fallen

घंटा वानरैः प्राप्ता। वानरास्तां घंटामनुक्षणं वादयंति।
the bell by monkeys seized. The monkeys that bell perpetually cause to sound.

ततो नगरजनैः स मनुष्यः खादितो दृष्टः प्रतिक्षणं घंटारवश्च
Then by the towns people that man eaten seen, perpetually the bell ringing and

श्रूयते। अनंतरं घंटाकर्णः कुपितो मनुष्यान्खादति घंटाञ्च
is heard Thereupon 'Ghantákarna enraged men eats bells and

वादयतीत्युक्त्वा सर्वे जना नगरात्पलायिताः। ततः
causes to sound,' thus having said all people from the town gone away Then

करालया नाम कुट्टन्या विमृश्यानवसरो ऽयं घंटावादस्
by Karálá by name a procuress having reflected 'inopportune this bell sounding;

तत्किं मर्कटा घंटां वादयन्तीति स्वयं विज्ञाय
that what? monkeys a bell cause to sound' thus by herself having discovered

राजा विज्ञापितः। देव यदि कियद्धनोपक्षयः क्रियते तदाहमेनं
the king (was) informed Sire if some money-outlay is made then I that

घंटाकर्णं साधयामि। ततो राज्ञा तस्यै धनं दत्तं कुट्टन्या च
Ghantákarna settle Then by the king, to her money given, by the procuress and

मंडलं कृत्वा तत्र गणेशादिपूजागौरवं दर्शयित्वा स्वयं
a circle having made, there of Gane'a &c worship-reverence having shown herself

वानरप्रियफलान्यादाय वनं प्रविश्य फलान्याकीर्णानि।
to monkeys-pleasing fruits having taken the forest having entered the fruits (were) scattered

ततो घंटां परित्यज्य वानराः फलासक्ता बभूवुः
Then the bell having abandoned the monkeys by the fruits attracted became

कुट्टनी च घंटां गृहीत्वा नगरमागता सर्वजनपूज्याभवत्।
the procuress and the bell having taken to the town gone by every body honoured was

अतो ऽहं ब्रवीमि। शब्दमात्रान्न भेतव्यमित्यादि। ततः संजीवक
[illegible] Then [illegible]

स्थानीय दर्शनं कारितः। पश्चात्तत्र
[illegible] Afterwards there [illegible]

परमप्रीत्या निवसति। अथ कदाचित्तस्य सिंहस्य भ्राता
[illegible]

स्तब्धकर्णनामा सिंहः समागतः। तस्यातिथ्यं कृत्वा

समुपवेश्य पिङ्गलकः स्वाहाराय पशुं हन्तुं चलितः ।
having caused (him) to sit down, Piṅgalaka for his-meal beast to kill started.

अत्रान्तरे संजीवको वदति । देव अद्य हतमृगाणां मांसानि क्व ।
There meanwhile Sañjīvaka says Sire, to-day of the killed-deer the flesh where?

राजाह । दमनककरटकौ जानीतः । संजीवको ब्रूते । ज्ञायतां
The king says Damanaka-and Karaṭaka know Sañjīvaka says: Let it be ascertained,

किमस्ति नास्ति वा । सिंहो विमृश्याह । नास्त्येव तत् ।
whether there is, not is or The lion reflecting says Not is there indeed that.

संजीवको ब्रूते । कथमेतावन्मांसं ताभ्यां खादितं । राजाह ।
Sañjīvaka says How so much meat by those two eaten? The king says:

खादितं व्ययितमवधीरितं च । प्रत्यहमेष क्रमः । संजीवको ब्रूते ।
Eaten, squandered, wasted and. Daily this the course. Sañjīvaka says:

कथं श्रीमद्देवपादानामगोचरेणैव क्रियते । राजाह ।
How of the blessed-lord's-feet without-the knowledge thus is done? The king says:

मदीयागोचरेणैव क्रियते । अथ संजीवको ब्रूते । नैतदुचितं ।
Without my-knowledge certainly it is done. Now Sañjīvaka says: Not this proper.

तथा चोक्तं ।
Thus and said

नानिवेद्य प्रकुर्वीत भर्तुः किंचिदपि स्वयं ।
Not without-informing should be begin of master anything whatever by himself

कार्यमापत्प्रतीकारादन्यत्र जगतीपते ॥ ९० ॥
business, misfortune-remedy excepted, O earth-lord! (90)

अन्यच्च । कमण्डलूपमोऽमात्यस्तनुत्यागो बहुग्रहः ।
Another and. An ascetic's pot-resembling (is) minister little-letting out, much-taking in;

नृपते किंक्षणो मूर्खो दरिद्रः किंवराटकः ॥ ९१ ॥
O king, What (is)-a moment (is) fool; poor (is) What (is)-a penny?" (91)

स त्वमात्यः सदा श्रेयान्काकिणीं यः प्रवर्धयेत् ।
That certainly minister (is) always better Kākiṇī who might increase;

कोषः कोषवतः प्राणाः प्राणाः प्राणा न भूपतेः ॥ ९२ ॥
the treasury (is) of the treasury-possessor the life, the life the life not of king (92)

किंचान्यैर्न कुलाचारैः सेव्यतामेति पूरुषः ।
Moreover, through other not family observances to respectability goes a man,

धनहीनः स्वपत्न्यापि त्यज्यते किं पुनः परैः ॥९३॥
of wealth-deprived by his wife even he is forsaken, how much more by others! (93)

एतच्च राज्ञः प्रधानं दूषणं ।
This and of a king the chief blame

अतिव्ययोऽनवेक्षा च तथार्जनमधर्मतः ।
Excessive-expenditure, want-of-inspection and, likewise acquisition through injustice,

पोषणं दूरसंस्थानां कोषव्यसनमुच्यते ॥९४॥
support of the far away living, treasury-destruction is called (94)

यतः । क्षिप्रमायमनालोच्य व्ययमानः स्ववाञ्छया ।
For Speedily, his income not considering, squandering according to his inclination

परिक्षीयत एवासौ धनी वैश्रवणोपमः ॥९५॥
is ruined certainly that rich man (at first) Vaisravana*-like (95)

स्तब्धकर्णो ब्रूते । शृणु भ्रातः । चिराश्रितावेतौ दमनककरटकौ ।
Stabdhakarna says Listen brother Old-dependants (are) these Damanaka and Karataka

संधिविग्रहकार्याधिकारिणौ च कदाचिदर्थाधिकारे न
Of peace-and war the affairs superintending besides ever in the treasure superintendence not

नियोक्तव्यौ । अपरं च नियोगप्रस्तावे यन्मया श्रुतं तत्कथ्यते ।
to be appointed Besides and on the appointment subject what by me heard that is (now) [illegible]

ब्राह्मणः क्षत्रियो बन्धुर्नाधिकारे प्रशस्यते ।
A Brahman [illegible] in office is approved

ब्राह्मणः सिद्धमप्यर्थं कृच्छ्रेणापि न यच्छति ॥९६॥
[illegible]

नियुक्तः क्षत्रियो द्रव्ये खड्गं दर्शयते ध्रुवं ।
[illegible]

सर्वस्वं ग्रसते बन्धुराक्रम्य ज्ञातिभावतः ॥९७॥
[illegible]

[illegible]

अपराधेऽपि निःशङ्को नियोगी चिरसेवकः ।
In an offence even (is) fearless an official an old-servant,

स स्वामिनमवज्ञाय चरेच्च निरवग्रहः ॥९८॥
he (his) master despising will conduct himself likewise without-restraint. (98)

उपकर्ताधिकारस्थः स्वापराधं न मन्यते ।
A benefactor of an office his own-fault not minds,

उपकारं ध्वजीकृत्य सर्वमेवावलुम्पति ॥९९॥
the service his banner-making everything indeed he plunders. (99)

उपांशुक्रीडितोऽमात्यः स्वयं राजायते यतः ।
A private-playfellow as minister himself he plays the king because,

अवज्ञा क्रियते तेन सदा परिचयाद्ध्रुवम् ॥१००॥
contempt is shown by him always on account of his intimacy certainly (100)

अन्तर्दुष्टः क्षमायुक्तः सर्वानर्थकरः किल ।
One inwardly-corrupt with patience-endowed (is) every-evil-perpetrating in truth;

शकुनिः शकटारश्च दृष्टान्तावत्र भूपते ॥१०१॥
Śakuni* Śakaṭāra† and (are) two examples here, O earth-lord. (101)

सदामात्यो न साध्यः स्यात्समृद्धः सर्व एव हि ।
Always minister not to be made should be prosperous any certainly indeed;

सिद्धानामयमादेश ऋद्धिश्चित्तविकारिणी ॥१०२॥
of the experienced this maxim, prosperity (is) mind-perverting. (102)

प्राप्तार्थग्रहणं द्रव्यपरीवर्तोऽनुरोधनं ।
Of obtained-money-the appropriation, money-exchange, compliance,

उपेक्षा बुद्धिहीनत्वं भोगोऽमात्यस्य दूषणं ॥१०३॥
Inattention, judgment-want, enjoyment of minister the blame. (103)

नियोगार्थग्रहोपायो राज्ञां नित्यपरीक्षणं ।
Of command-the object-seizure-expedient (is) of kings constant-supervision,

प्रतिपत्तिप्रदानं च तथा कर्मविपर्ययः ॥१०४॥
assent-giving and (as) likewise action-perversion. (104)

* Śakuni, lit. bird, the minister of Duryodhana, who deceived the Pāṇḍava princes.

† Śakaṭāra or Śakaṭāla, the minister of King Nanda, who conspired with Chāṇakya against his sovereign.

निपीडिता वमन्त्युच्चैरन्तःसारं महीपते ।
(Only when) squeezed do they discharge upwards (their) inward juice, O earth lord!

दुष्टव्रणा इव प्रायो भवन्ति हि नियोगिनः ॥१०५॥
bad tumours like commonly are indeed officers (105)

मुहुर्नियोगिनो बोध्या वसुधाया महीपते ।
Repeatedly (are) officials to be examined, of the earth O king!

सकृत्किं पीडितं स्नानवस्त्रं मुंचेद्द्रुतं पयः ॥१०६॥
once (what?) wrung a bathing dress does it let out quickly the water? (106)

एतत्सर्वं यथावसरं ज्ञात्वा व्यवहर्तव्यं । सिंहो ब्रूते । अस्ति
This all according to the occasion knowing one ought to act The lion says It is

तावदेवं किंत्वेतौ सर्वथा न मम वचनकारिणौ । स्तब्धकर्णो
certainly thus, however these two in every way not of me the word doing Stabdhakarna

ब्रूते । एतत्सर्वमनुचितं सर्वथा ।
says This all improper wholly

यतः । आज्ञाभंगकरान्राजा न क्षमेत्स्वसुतानपि ।
For, Command breach-committing a king not should tolerate his sons even

विशेषः को नु राज्ञश्च राज्ञश्चित्रगतस्य च ॥१०७॥
the difference what else of a king and, of a king painted and? (107)

स्तब्धस्य नश्यति यशो विषमस्य मैत्री
Of the insolent perishes the fame of the dishonest the friendship

नष्टेन्द्रियस्य कुलमर्थपरस्य धर्मः ।
of one whose senses are gone the family of the wealth-seeking the virtue

विद्याफलं व्यसनिनः कृपणस्य सौख्यं
[illegible]

राज्यं प्रमत्तसचिवस्य नराधिपस्य ॥१०८॥
[illegible] (108)

अपरं च । तस्करेभ्यो नियुक्तेभ्यः शत्रुभ्यो नृपवल्लभात् ।
[illegible]

नृपतिर्निजलोभाच्च प्रजा रक्षेत्पितेव हि ॥१०९॥
[illegible]

भ्रातः सर्वथास्मद्वचनं क्रियताम्। व्यवहारोऽप्यस्माभिः कृत एव।
Brother, wholly our-word let be done. Administration also by us made indeed.

अयं सञ्जीवकः सस्यभक्षकोऽप्याधिकारे नियुज्यताम्।
This Sañjîvaka grain-eating for the prov... may be appointed.

एतद्वचनानुष्ठिते सति तदारभ्य पिङ्गलकसञ्जीवकयोः
According to his-word then arranged being thence beginning of Pingalaka-and Sañjîvaka

सर्वबन्धुपरित्यागेन महता स्नेहेन कालोऽतिवर्तते। ततो
with all-relations'-relinquishment with great affection time passes away. Thereupon

ऽनुजीविनामप्याहारदाने शैथिल्यदर्शनाद्दमनककरटका-
of the dependants also in the food-giving through slackness-perception Dam.-and Kar

वन्योन्यं चिन्तयतः। तदाह दमनकः करटकं। मित्र किं कर्तव्यम्।
with one-other reflect. Then says Dam. to Kar. Friend, what (is) to be done?

आत्मकृतोऽयं दोषः। स्वयंकृतेऽपि दोषे
By ourselves-committed this fault. In by oneself-committed also fault

परिदेवनमप्यनुचितं। तथा चोक्तं।
complaining also improper. Thus and said

स्वर्णरेखामहं स्पृष्ट्वा बद्ध्वात्मानं च दूतिका।
Svarṇarekhâ I having touched, having bound herself and the female messenger

आदित्सुश्च मणिं साधुः स्वदोषाद्दुःखिता इमे॥११०॥
wishing to steal and jewel the merchant,— through their own-fault suffered these. (110)

करटको ब्रूते। कथमेतत्। दमनकः कथयति। अस्ति काञ्-
Karaṭaka says How (was) that? Damanaka relates There is in the Kâñ-

चनपुराख्ये नगरे वीरविक्रमो राजा। तस्य धर्माधिकारिणा
chanapura-named town Vîravikrama king Of him by the law-officer

कश्चिन्नापितो वध्यभूमिं नीयमानः कन्दर्पकेतुनाम्ना परिव्राजकेन
some barber to the execution-place being led by Kandarpaketu-named mendicant

साधुद्वितीयकेन नायं हन्तव्य इत्युक्त्वा
who had merchant-as companion, not he to be killed thus having said

वस्त्राञ्चले धृतः। राजपुरुषा ऊचुः। किमिति नायं वध्यः।
by the garment-skirt held. The king's-men said Why thus not he to be killed?

स आह । श्रूयतां । स्वर्णरेखामहं स्पृष्ट्वेत्यादि पठति ।
He says Let there be listened Swarnarekh – I having touched &c he recites

त आहुः । कथमेतत् । परिव्राजकः कथयति । अहं सिंहलद्वीपे
They say How that? The mendicant relates I in Sinhala dwipa

भूपतेर्जीमूतकेतोः पुत्रः कंदर्पकेतुर्नाम । एकदा केलिकानना-
of the king Jimuta ketu the son, Kandarp by name One day in the pleasure garden

वस्थितेन मया पोतवणिङ्मुखाच्छ्रुतं यदत्र समुद्रमध्ये
sojourning by me from a boat merchant's mouth heard, 'that there in the ocean midst

चतुर्दश्यामाविर्भूतकल्पतरुतले रत्नावलीकिरणकर्बुरपर्यंके
on the fourteenth (day of the month) at an appearing kalpatree's foo on a with gem rows lustre variegated-couch

स्थिता सर्वालंकारभूषिता लक्ष्मीरिव वीणां वादयंती कन्या
resting with all-ornament decorated Lakshmi like a lute playing maiden

काचिद्दृश्यत इति । ततोऽहं पोतवणिजमादाय पोतमारुह्य
some is seen' thus Then I the boat merchant having taken the boat having ascended

तत्र गतः । अनंतरं तत्र गत्वा पर्यंकेऽर्धमग्ना तथैव
there gone Afterwards there having gone, on a couch half immersed thus verily

सावलोकिता । ततस्तल्लावण्यगुणाकृष्टेन मयापि तत्पश्चाज्झंपो
she perceived Then by her beauty excellence attracted by me also her after a jump

दत्तः । तदनंतरं कनकपत्तनं प्राप्य सुवर्णप्रासादे तथैव
made, Thereupon a golden city having reached in a golden palace there verily

पर्यंके स्थिता विद्याधरीभिरुपास्यमाना मयालोकिता । तयाप्यहं
[illegible] I,

दूरादेव दृष्ट्वा सखीं प्रस्थाप्य सादरं संभाषितः ।
[illegible]

तत्सख्या च मया पृष्टया समाख्यातं । एषा कंदर्पकेलिनाम्नो
[illegible]

विद्याधरचक्रवर्तिनः पुत्री रत्नमंजरी नाम प्रतिज्ञापिता विद्यते ।
[illegible]

यः कनकपत्तनं स्वचक्षुषागत्य पश्यति स एव
[illegible]

पितुरगोचरो ऽपि मां परिणेष्यतीति मनसः संकल्पः ।

of (my) father unbeknown even me shall wed, thus (is) (my) mind's determination.

तदेनां गान्धर्वविवाहेन परिणयतु भवान् । अथ तत्र वृत्ते

Therefore her by the Gandharva-marriage may wed you. Now there, (having) taken place

गान्धर्वविवाहे तया सह रममाणस्तत्राहं तिष्ठामि । तत एकदा

the Gandharva-marriage, her with delighting myself there I stay. Then one day

रहसि तयोक्तं । स्वामिन्स्वेच्छया सर्वमिदमुपभोक्तव्यमेषा

in private by her told Husband, at your-desire all this to be enjoyed, this

चित्रगता स्वर्णरेखा नाम विद्याधरी न कदाचित्स्प्रष्टव्या । पश्चादु

painted Svarṇarekhā by name fairy not ever to be touched. Afterwards

पजातकौतुकेन मया स्वर्णरेखा स्वहस्तेन स्पृष्टा तया चित्रगतया

with excited-curiosity by me Svarṇarekhā with my-hand touched, by her painted

प्यहं चरणपद्मेन ताडित आगत्य स्वराष्ट्रे पतितः ।

although, I with the foot-lotus kicked having come near in my-dominion fallen down.

अथ दुःखार्तो ऽहं परिव्रजितः पृथिवीं परिभ्राम्यन्निमां

Now grief-pained I having become mendicant the earth about-roaming this

नगरीमनुप्राप्तः । अत्र चातिक्रान्ते दिवसे गोपगृहे सुप्तः

city reached. Here and, having passed the day in cowherd's-house fallen asleep

सन्नपश्यम् । प्रदोषसमये सुहृदां पालनं कृत्वा

being I saw At evening-time of (his) friends entertainment having made

स्वगेहमागतो गोपः स्ववधूं दूत्या सह किमपि

to his own-house approached the cowherd his-wife messenger with about something

मन्त्रयन्तीमपश्यत् । ततस्तां गोपीं ताडयित्वा स्तम्भे बद्ध्वा

deliberating saw Then that cowherdess having beaten, to post having fastened,

सुप्तः । ततो ऽर्धरात्रे एतस्य नापितस्य वधूर्दूती पुनस्तां

fallen asleep. Then at mid-night of this barber the wife as messenger again that

गोपीमुपेत्यावदत् । तव वियोगानलदग्धो ऽसौ

cowherdess approaching said. Of thee with the separation-fire-burnt that one

स्मरशरजर्जरितो मुमूर्षुरिव वर्तते । तथा चोक्तं ।

by the love-arrows-pierced going to die almost is. Thus and said

रजनीचरनाथेन खण्डिते तिमिरे निशि।
By the ghosts' lord (moon) being divided darkness at night

यूनां मनांसि विव्याध दृष्ट्वा दृष्ट्वा मनोभवः ॥१११॥
of the young the hearts has pierced seeing seeing (them) the mind born (love) (111)

तस्य तादृशीमवस्थामवलोक्य परिक्लिष्टमनास्त्वामनुवर्तितुमागता।
Of him such a state having seen with grieved mind thee to fetch (I have) approached

तदहमत्रात्मानं बद्ध्वा तिष्ठामि त्वं तत्र गत्वा तं संतोष्य
Then I here myself having bound stay thou there having gone him having comforted

सत्वरमागमिष्यसि। तथानुष्ठिते सति स गोपः प्रबुद्धो
with haste wilt come back Thus accomplished being the cowherd awakened

ऽवदत्। इदानीं त्वां पापिष्ठे जारान्तिकं नयामि। ततो यदासौ
said Now thee wretch gallant near I lead Then when she

न किंचिदपि ब्रूते तदा क्रुद्धो गोपः। दर्पान्मम
not anything whatever says then enraged the cowherd Through pride of me

वचसि प्रत्युत्तरमपि न ददासीत्युक्त्वा कोपेन तेन
to the word an answer even not thou givest thus saying through anger by him

कर्त्रिकामादायास्या नासिका छिन्ना। तथा कृत्वा पुनः सुप्तो
a knife having taken of her the nose cut off Thus having done again lying down

गोपो निद्रामुपगतः। अथागत्य गोपी दूतीमपृच्छत्।
the cowherd to sleep gone Now coming back the cowherd's wife the messenger asked:

का वार्ता। दूत्योक्तं। पश्य मां मुखमेव वार्ता कथयति।
What news [illegible]

अनन्तरं सा गोपी तथा कृत्वात्मानं बद्ध्वा स्थिता। इयं
[illegible]

च दूती तां छिन्ननासिकां गृहीत्वा स्वगृहं प्रविश्य स्थिता।
[illegible]

ततः प्रातरेवानेन नापितेन स्ववधूः क्षुरभाण्डं याचिता सती
[illegible]

क्षुरमेकं प्रादात्। ततो ऽसमग्रभाण्डे प्राप्ते समुपजातकोपो ऽयं
[illegible]

नापितस्तं क्षुरं दूरादेव गृहे क्षिप्तवान्। अथ कृतार्तरावेयं
barber that knife from afar indeed into the house threw Now making-pain-cries she

विनापराधेन मे नासिकानेन छिन्नेत्युक्त्वा
without offence of me the nose by him cut off" thus saying

धर्माधिकारिसमीपमेनमानीतवती। सा च गोपी तेन गोपेन
to the justice-officer-near him led. That and cowherdess by that cowherd

पुनः पृष्टोवाच। अरे पाप को मां महासतीं विरूपयितुं
again asked said Oh thou wicked one! Who me very-chaste to disfigure

समर्थः। मम व्यवहारमकल्मषमष्टौ लोकपाला एव जानन्ति।
able? Of me the conduct stainless the eight world-guardians indeed know

यतः। आदित्यचन्द्रावनिलोऽनलश्च द्यौर्भूमिरापो हृदयं यमश्च।
For Sun-and moon, wind, fire and, heaven, earth, the waters, the heart, Yama and,

अहश्च रात्रिश्च उभे च संध्ये धर्मश्च जानाति नरस्य वृत्तं॥११२॥
Day and, night and, both and twilights, Justice and knows man conduct. (112)

यद्यहं परमसती स्यां त्वां विहायान्यं न जाने पुरुषान्तरं
If I perfectly-chaste be, thee forsaking another not know another man

स्वप्नेऽपि न हि भजे तेन धर्मेण छिन्नापि मम
In dream even not certainly favour under that condition cut off even of me

नासिकाच्छिन्नास्तु। मया त्वं भस्म कर्तुं शक्यसे किंतु स्वामी
the nose uncut may be. By me thou ashes be made canst, however my lord

त्वं लोकभयादुपेक्षे। पश्य मन्मुखं। ततो यावदसौ गोपो
thou, from world-fear I forgive. Behold my-face. Then while that cowherd

दीपं प्रज्वाल्य तन्मुखमवलोकते तावदुन्नसं मुखमवलोक्य
lamp having lit her-face examines, then with-a nose the face seeing

तच्चरणयोः पतितो धन्योऽहं यस्येदृशी भार्या परमसाध्वीति।
at her-feet fallen (and) happy I, of whom such wife extremely-chaste" thus.

योऽयमास्ते साधुरेतद्वृत्तान्तमपि कथयामि। अयं स्वगृहान्निर्गतो
Who here stands merchant, his-history also I tell. He from his-house departed

द्वादशवर्षैर्मलयोपकण्ठादिमां नगरीमनुप्राप्तः। अत्र वेश्यागृहे
in twelve-years from the Malaya-slopes to this city came. Here in house of ill-fame

सुप्तः। तस्याः कुट्टन्या गृहद्वारि स्थापितकाष्ठघटितवेतालस्य
(they slept) Of that mistress at the house-door of a placed wood carved demon

मूर्धनि रत्नमेकमुत्कृष्टमास्ते। तच लुब्धेनानेन साधुना
on the head jewel one excellent is fixed There by greedy this merchant

रात्रावुत्थाय रत्नं ग्रहीतुं यत्नः कृतः। तदा तेन
during the night having got up the jewel to take away effort made Then by that

वेतालेन सूत्रसंचारितबाहुभ्यां पीडितः सन्नार्तनादमेव चकार।
demon with the by threads contracted arms squeezed being pain cry he made

पश्चादुत्थाय कुट्टन्योक्तं। पुत्र मलयोपकंठादागतो
Afterwards having got up by the mistress said Son, from the Malaya slope arrived

ऽसि। तत्सर्वरत्नानि प्रयच्छास्मै नो चेदनेन न त्यक्तव्यो
thou art, therefore all jewels give up to this one, not if, by him not to be released

ऽसि। इत्थमेवायं चेटकः। ततो ऽनेन सर्वरत्नानि समर्पितानि
thou art; thus indeed (is) this servant Then by him all jewels surrendered,

यथायमपहृतसर्वस्वो ऽस्मासु समागत्य मिलितः। एतत्सर्वं
so that he robbed of his property to us coming near was met This all

श्रुत्वा राजपुरुषैर्न्यायेे धर्माधिकारी प्रवर्तितः। अनंतरं
having heard by the king's men to (do) justice the justice-officer (was) induced Afterwards

तेन सा दूती गोपी च ग्रामाद्बहिर्निःसारिते
by him that messenger the cowherdess and from the village away driven;

नापितश्च गृहं गतः। अतो ऽहं ब्रवीमि स्वकर्मायत्तं स्पृष्ट्वेत्यादि।
the barber and home gone Therefore I say ...

अथ स्वयकृतो ऽयं दोषः। अत्र विलपनं नोचितं। क्षणं
Now by me is ... the fault Here ... not proper (A moment

विमृश्य। मित्र यथानयोः सौहार्दं मया कारितं
having reflected ... ... of these two the friendship, by me ...

तथा मित्रभेदो ऽपि मया कार्यः।
...

यतः। अतथ्यान्यपि तथ्यानि दर्शयंत्यतिपेशलाः।
...

समे निम्नोन्नतानीव चित्रकर्मविदो जनाः ॥११३॥
on an even surface hollows-and eminences as painting-understanding persons. (113)

अपरं च । उत्पन्नेष्वपि कार्येषु मतिर्यस्य न हीयते ।
Another and, Arisen even occurrences the understanding of whom not is lost,

स निस्तरति दुर्गाणि गोपी जारद्वयं यथा ॥११४॥
he overcomes difficulties, the cowherdess the lover-couple as. (114)

करटकः पृच्छति । कथमेतत् । दमनकः कथयति । अस्ति द्वारवत्यां
Karaṭaka asks How that? Damanaka relates There is in Dvâravatî

पुर्यां कस्यचिद्गोपस्य वधूर्बन्धकी । सा ग्रामस्य दण्डनायकेन
town of some cowherd the wife wanton. She of the district with the magistrate,

तत्पुत्रेण च समं रमते । तथा चोक्तं ।
with his-son and together sports. Thus and said

नाग्निस्तृप्यति काष्ठानां नापगानां महोदधिः ।
Not fire gets enough of fuel, not of rivers the ocean,

नान्तकः सर्वभूतानां न पुंसां वामलोचना ॥११५॥
not death of all-creatures, not of men fair-eyed women. (115)

अन्यच्च । न दानेन न मानेन नार्जवेन न सेवया ।
Another and, Not by giving, not by honouring, not by sincerity not by service,

न शस्त्रेण न शास्त्रेण सर्वथा विषमाः स्त्रियः ॥११६॥
not by the sword, not by precept— wholly faithless (are) women. (116)

यतः । गुणाश्रयं कीर्तियुतं च कान्तं पतिं रतिज्ञं सधनं युवानं ।
For A virtue-possessing fame-endowed and lovely husband, delight-giver wealthy youthful

विहाय शीघ्रं वनिता व्रजन्ति नरान्तरं शीलगुणादिहीनं ॥११७॥
forsaking quickly women go to another-man of character-and virtue &c.-destitute. (117)

अपरं च । न तादृशीं प्रीतिमुपैति नारी
Another and, Not such delight experiences woman

विचित्रशय्यां शयितापि कामं ।
on an embroidered-bed resting even happily

यथा हि दूर्वादिविकीर्णभूमौ
as certainly on the with Dûrvagrass &c.-strewed-ground

प्रयाति सौख्यं परकामसंगात् ॥११८॥
she derives bliss from a strange lover's-company (118)

अथ कदाचित्सा दंडनायकपुत्रेण सह रममाणा तिष्ठति। अथ
Now one day she the magistrate's-son with playing stands Then

दंडनायकोऽपि रंतुं तत्रागतः। तमायातं दृष्ट्वा तत्पुत्रं
the magistrate also to play there approached Him arriving having seen, his son

कुशूले निक्षिप्य दंडनायकेन सह तथैव क्रीडति। अनंतरं
it to the granary having pushed the magistrate with so just she plays Thereupon

तस्या भर्ता गोपो गोष्ठात्समागतः। तमालोक्य
of her the husband the cowherd from the fold arrived Him perceiving

गोप्योक्तं। दंडनायक त्वं लगुडं गृहीत्वा कोपं दर्शयन्सत्वरं
by the cowherdess said: Magistrate thou a stick taking anger showing with haste

गच्छ। तथा तेनानुष्ठिते गोपेन गृहमागत्य भार्या
go! Thus by him being done by the cowherd to the house having come the wife

पृष्टा। केन कार्येण दंडनायकः समागत्यात्र स्थितः। सा
(was) asked For what business the magistrate arriving here remained? She

ब्रूते। अयं केनापि कार्येण पुत्रस्योपरि क्रुद्धः। स च मार्यमाणो
says He for some cause (his) son about angry He and being pursued

ऽप्यत्रागत्य प्रविष्टो मया कुशूले निक्षिप्य रक्षितः।
also here arriving entered by me into the granary having pushed (him) protected

तत्पित्रा चान्विष्यात्र न दृष्टः। अत एवायं दंडनायकः क्रुद्ध
He his father and searching here not seen Therefore [illegible]

एव गच्छति। ततः सा तत्पुत्रं कुशूलाद्बहिष्कृत्य दर्शितवती।
[illegible]

तथा चोक्तं। आहारो द्विगुणः स्त्रीणां बुद्धिस्तासां चतुर्गुणा।
[illegible]

षड्गुणो व्यवसायश्च कामश्चाष्टगुणः स्मृतः ॥११९॥
[illegible]

अतोऽहं ब्रवीमि। उत्पन्नेष्वपि कार्येष्वित्यादि। करटको ब्रूते।
[illegible]

अस्त्वेवं किंत्वनयोर्महानन्योन्यनिसर्गोपजातस्नेहः कथं
Be it thus, however of them the great mutual-by nature-produced-affection how

भेदयितुं शक्यः । दमनको ब्रूते । उपायः क्रियतां । तथा चोक्तं ।
to dissolve possible? Damanaka says An artifice let be made. Thus and said

उपायेन हि यच्छक्यं न तच्छक्यं पराक्रमैः ।
By an artifice certainly what possible, not that possible by prowess.

काक्या कनकसूत्रेण कृष्णसर्पो निपातितः ॥१२०॥
By hen crow through gold-chain black-serpent (was) caused to be destroyed. (120)

करटकः पृच्छति । कथमेतत् । दमनकः कथयति । कस्मिंश्चित्तरौ
Karataka asks How that? Damanaka relates On certain tree

वायसदम्पती निवसतः । तयोश्चापत्यानि तत्कोटरावस्थितेन
crow-pair reside. Of them and the young ones by one in its-hollow-staying

कृष्णसर्पेण खादितानि । ततः पुनर्गर्भवती वायसी वायसमाह ।
black-serpent devoured. Then again breeding the female the male crow accosts

नाथ त्यज्यतामयं तरुः । अत्रावस्थितकृष्णसर्पेणावयोः संततिः
My lord, to be left this tree. By the here staying-black-serpent of us the offspring

सततं भक्ष्यते ।
constantly is eaten.

यतः । दुष्टा भार्या शठं मित्रं भृत्यश्चोत्तरदायकः ।
For, A bad wife, false friend, servants and answer-giving,

ससर्पे च गृहे वासो मृत्युरेव न संशयः ॥१२१॥
with-a serpent and in house dwelling (is) death indeed, no doubt. (121)

वायसो ब्रूते । प्रिये न भेतव्यं । वारं वारं मयैतस्य
The crow says My dear not to be feared. Again (and) again by me of this one

महापराधः सोढः । इदानीं पुनर्न क्षन्तव्यः । वायस्याह ।
the great-offence borne now however (it is) not to be endured. The female says

कथमेतेन बलवता सार्धं भवान्विग्रहीतुं समर्थः । वायसो ब्रूते ।
How with this powerful one together you to contend able? The crow says

अलमनया शङ्कया ।
Enough with this fear

यतः । बुद्धिर्यस्य बलं तस्य निर्बुद्धेस्तु कुतो बलं ।
For, Wit of whom, power of him, of the witless however whence power?

पश्य सिंहो मदोन्मत्तः शशकेन निपातितः ॥१२२॥
Behold, a lion with pride intoxicated by a rabbit killed (122)

वायसी विहस्याह । कथमेतत् । वायसः कथयति । अस्ति
The female smiling says How that? The crow relates There is

मंदरनाम्नि पर्वते दुर्दांतो नाम सिंहः । स च सर्वदा
on the Mandara named mountain Durdânta by name a lion He and always

पशूनां वधं कुर्वन्नास्ते । ततः सर्वैः पशुभिर्मिलित्वा स
of the beasts massacre making continues Then by all the beasts, having met that

सिंहो विज्ञप्तः । मृगेंद्र किमर्थमेकदा पशुघातः क्रियते । यदि
lion informed: O beast king why a once beast slaughter is made? If

प्रसादो भवति तदा वयमेव भवदाहाराय प्रत्यहमेकैकं पशुमु-
your pleasure it is then we ourselves for your food daily one at a time beast

पढौकयामः । ततः सिंहेनोक्तं । यद्येतदभिमतं भवतां तर्हि भवतु ।
offer Then by the lion said: If this the wish of you, then be it

ततः प्रभृत्येकैकं पशुमुपकल्पितं भक्षयन्नास्ते । अथ कदाचिद्
Thence forth one by one the beast allotted eating he continues Now one day

वृद्धशशकस्य वारः समायातः । सोऽचिंतयत् ।
an old rabbit's turn (had) come. He meditated:

त्रासहेतोर्विनीतिस्तु क्रियते जीविताशया ।
[illegible]

पंचत्वं चेद्गमिष्यामि किं सिंहानुनयेन मे ॥१२३॥
[illegible] (123)

तन्मंदं मंदं गच्छामि । ततः सिंहोऽपि क्षुधापीडितः कोपात्तमु-
[illegible]

वाच । कुतस्त्वं विलंब्य समागतोऽसि । शशकोऽब्रवीत् । देव
[illegible]

नाहमपराध्यः । आगच्छन्पथि सिंहान्तरेण बलाद्धृतः ।
[illegible]

तस्याग्रे पुनरागमनाय शपथं कृत्वा स्वामिनं निवेदयितुमत्रा-
Of him in front again to return an oath having made, my lord to inform here

गतो ऽस्मि । सिंहः सकोपमाह । सत्वरं गत्वा दुरात्मानं
approached I am. The lion with-anger says With-haste going the wretch

दर्शय क्व स दुरात्मा तिष्ठति । ततः शशकस्तं गृहीत्वा
let (me) see, where that wretch stands. Then the rabbit him having taken

गभीरकूपं दर्शयितुं गतः । तत्रागत्य स्वयमेव पश्यतु
deep-well in order to show goes. There having arrived, for himself verily may see

स्वामीत्युक्त्वा तस्मिन्कूपजले तस्य सिंहस्यैव प्रतिबिम्बं
the lord thus saying, in that well-water of that lion himself the reflected image

दर्शितवान् । ततो ऽसौ क्रोधाध्मातो दर्पात्तस्योपर्यात्मानं
he was showing. Then he with anger-inflated through pride him over himself

निक्षिप्य पंचत्वं गतः । अतो ऽहं ब्रवीमि । बुद्धिर्यस्येत्यादि ।
having thrown to death goes. Therefore I say Wit of whom &c.

वायस्याह । श्रुतं मया सर्वं संप्रति यथा कार्यं तद्ब्रूहि ।
The female crow says Heard by me all, at present how to be acted, that say

वायसो ऽवदत् । अत्रासन्ने सरसि राजपुत्रः प्रत्यहमागत्य
The crow said Here in the adjacent lake the king's-son daily having come

स्नाति । स्नानसमये तदङ्गादवतारितं तीर्थशिलानिहितं कनकसूत्रं
bathes. At bathing-time the from his-person lifted on bank-stone-placed gold-chain

चंच्वा विधृत्यानीयास्मिन्कोटरे धारयिष्यसि । अथ
with the beak taking away bringing near in this hollow thou shalt place. Now

कदाचित्स्नातुं जलं प्रविष्टे राजपुत्रे वायस्या तदनुष्ठितं ।
once to bathe the water having entered the king's-son, by the female crow that accomplished.

अथ कनकसूत्रानुसरणप्रवृत्तै राजपुरुषैस्तत्र तरुकोटरे
Then by the in the gold-chain-search-engaged king's-men there in the tree-hollow

कृष्णसर्पो दृष्टो व्यापादितश्च । अतो ऽहं ब्रवीमि । उपायेन हि
the black-serpent seen killed and. Therefore I say By stratagem truly

यच्छक्यमित्यादि । करटको ब्रूते । यद्येवं तर्हि गच्छ । शिवास्ते
what possible &c. Karataka says If (it be) thus, then go! Blessed of thee

मंतु पंथानः । ततो दमनकः पिंगलकसमीपं गत्वा प्रणम्यो-
may be the ways Then Dam to Ping's proximity having gone having bowed

वाच । देव आत्ययिकं किमपि महाभयकारि कार्यं मन्यमानः
said Sire extraordinary some great fear-causing business thinking (it)

समागतो ऽस्मि ।
approached I am

यतः । आपद्युन्मार्गगमने कार्यकालात्ययेषु च ।
For, In misfortune in wrong ways going in action time passing away and

कल्याणवचनं ब्रूयादपृष्टो ऽपि हितो नरः ॥१२४॥
a wholesome word should say unasked even a friendly man (124)

अन्यच्च । भोगस्य भाजनं राजा न राजा कार्यभाजनं ।
Another and, Of enjoyment a vessel (is) the king no (is) a king for business a vessel

राजकार्यपरिध्वंसी मंत्री दोषेण लिप्यते ॥१२५॥
the king's interests injuring a minister with guilt is tainted (125)

तथा हि पश्य । अमात्यानामेष क्रमः ।
Thus for behold; of ministers (is) this the course

वरं प्राणपरित्यागः शिरसो वापि कर्तनं ।
Better (is) life abandonment of the head or also cutting off

न तु स्वामिपदावाप्तिपातकेच्छोरुपेक्षणं ॥१२६॥
not but [illegible] connivance (126)

पिंगलकः सादरमाह । अथ भवान्किं वक्तुमिच्छति । दमनको ब्रूते ।
Pingalaka [illegible] says [illegible] Sire

देव संजीवकस्तवोपर्यसदृशव्यवहारीव लक्ष्यते । तथा चा-
Sire [illegible] is noticed Thus and

स्मत्संनिधाने श्रीमद्देवपादानां शक्तित्रयनिंदां कृत्वा
in our presence of the [illegible] of the [illegible] blame having made

राज्यमेवाभिलषति । एतच्छ्रुत्वा पिंगलकः सभयं साश्चर्यं
the kingdom [illegible] desires This having heard Pingalaka with fear with wonder

मत्वा तूष्णीं स्थितः । दमनकः पुनराह । देव सर्वामात्यपरित्यागं
[illegible] Damanaka again says Sire [illegible]

कृत्वैक एवायं यत्त्वया सर्वाधिकारी कृतः
having made alone only this that by thee of everything-the superintendent made,

स एव दोषः ।
that certainly (is) the fault.

यतः । अत्युच्छ्रिते मन्त्रिणि पार्थिवे च विष्टभ्य पादावुपतिष्ठते श्रीः ।
For, Very-exalted (being) the minister the king and, propping her feet stands near Fortune;

सा स्त्रीस्वभावादसहा भरस्य तयोर्द्वयोरेकतरं जहाति ॥१२७॥
She from her woman-nature impatient of the burden of those two one forsakes. (127)

अपरं च । एकं भूमिपतिः करोति सचिवं राज्ये प्रमाणं यदा
Another and, One an earth-lord makes minister in the realm chief when,

तं मोहाच्छ्रयते मदः स च मदालस्येन निर्भिद्यते ।
him through delusion seizes pride, he and through pride-indolence is corrupted;

निर्भिन्नस्य पदं करोति हृदये तस्य स्वतन्त्रस्पृहा
of the corrupted footing takes in the heart of him independence-desire,

स्वातन्त्र्यस्पृहया ततः स नृपतेः प्राणान्तिकं द्रुह्यति ॥१२८॥
through independence-desire then he of the king life-destruction plots. (128)

अन्यच्च । विषदिग्धस्य भक्तस्य दन्तस्य चलितस्य च ।
Another and, Of with poison-mixed food, of tooth loose and,

अमात्यस्य च दुष्टस्य मूलादुद्धरणं सुखम् ॥१२९॥
of minister and corrupted from the root extraction comfort. (129)

किंच । यः कुर्यात्सचिवायत्तां श्रियं तद्व्यसने सति ।
Moreover Who should make an minister-dependent fortune, of him-corruption being,

सोऽन्धवज्जगतीपालः सीदेत्संचारकैर्विना ॥१३०॥
that blind-like earth-protector would sink down guides without. (130)

सर्वकार्येषु स्वेच्छातः प्रवर्तते । तदत्र प्रमाणं स्वामी ।
In all-affairs according to his own-wish he acts. Thus here judge the lord.

एतच्च जानाति ।
This and he knows

न सोऽस्ति पुरुषो लोके यो न कामयते श्रियम् ।
Not that is man in the world who not loves fortune

परस्य युवती रम्या सादरं नेक्षते ऽत्र कः ॥१३१॥
of another's youthful lovely wife wilfully not looks here who? (131)

सिंहो विमृश्याह । भद्र यद्यप्येवं तथापि संजीवकेन
The lion reflecting says My dear, if also thus (it be) thus even Sanjivaka

सह मम महान्स्नेहः ।
with of me great love

पश्य । कुर्वन्नपि व्यलीकानि यः प्रियः प्रिय एव सः ।
Behold. Doing also disagreeable (things) who (is) dear dear still he;

अशेषदोषदुष्टो ऽपि कायः कस्य न वल्लभः ॥१३२॥
by every weakness corrupted also the body of whom not dear? (132)

अन्यच्च । अप्रियाण्यपि कुर्वाणो यः प्रियः प्रिय एव सः ।
Another and. Displeasing (things) also doing who (is) dear dear still he;

दग्धमंदिरसारे ऽपि कस्य वह्नावनादरः ॥१३३॥
(though it) has burned the house's treasure even of whom for fire disregard? (133)

दमनकः पुनरेवाह । देव स एवातिदोषः ।
Damanaka again still says Sire, that just a very great fault

यतः । यस्मिन्नेवाधिकं चक्षुरारोहयति पार्थिवः ।
For. On whom just exceedingly the eye fixes a king

सुते ऽमात्ये ऽप्युदासीने स लक्ष्म्याश्रीयते जनः ॥१३४॥
[illegible] (134)

शृणु देव । अप्रियस्यापि पथ्यस्य परिणामः सुखावहः ।
Hear, Sire. [illegible]

वक्ता श्रोता च यत्रास्ति रमन्ते तत्र संपदः ॥१३५॥
[illegible] (135)

त्वया च मूलभृत्यानपास्यायमागंतुकः पुरस्कृतः । एतच्चानुचितं कृतं ।
[illegible]

यतः । मूलभृत्यान्परित्यज्य नागंतून्प्रतिपालयेत् ।
[illegible]

नातः परतरो दोषो राज्यभेदकरो यतः ॥१३६॥
[illegible]

सिंहो ब्रूते । किमाश्चर्यम् । मया यदभयवाचं दत्त्वा-
The lion says How strange! By me since, safety-promise having given, (he is)

नीतः संवर्धितश्च तत्कथं मह्यं द्रुह्यति । दमनको ब्रूते । देव
brought near honoured and, then why against me does he plot? Damanaka says Sire

दुर्जनो नार्जवं याति सेव्यमानोऽपि नित्यशः ।
The wicked not to honesty goes honoured even constantly,

स्वेदनाभ्यञ्जनोपायैः श्वपुच्छमिव नामितम् ॥१३७॥
with sudorific-(and) unguent-appliances dog's-tail as bent. (137)

अपरं च । स्वेदितो मर्दितश्चैव रज्जुभिः परिवेष्टितः ।
Another and, Sweated, pressed and even, with strings surrounded,

मुक्तो द्वादशभिर्वर्षैः श्वपुच्छः प्रकृतिं गतः ॥१३८॥
loosened after twelve years dog's-tail to (its) natural form goes. (138)

अन्यच्च । वर्धनं वाथ सम्मानं खलानां प्रीतये कुतः ।
Another and, Promotion or further respect of the wicked for gratification whence?

फलन्त्यमृतसेकेऽपि न पथ्यानि विषद्रुमाः ॥१३९॥
there bear in nectar-watering even not wholesome (fruits) poison-trees. (139)

अतोऽहं ब्रवीमि । अपृष्टोऽपि हितं ब्रूयाद्यस्य नेच्छेत्पराभवम् ।
Therefore I say: Unasked even good (advice) he should speak of whom not he may wish ruin;

एष एव सतां धर्मो विपरीतमतोऽन्यथा ॥१४०॥
this verily of the good the law; the reverse of that (is) otherwise. (140)

तथा चोक्तम् । स स्निग्धोऽकुशलान्निवारयति यस्तत्कर्म यन्निर्मलं
Thus and said, He (is) kind, from misfortune guards who; that (is) an action, which is spotless

सा स्त्री यानुविधायिनी स मतिमान्यः सद्भिरभ्यर्च्यते ।
she (is) wife, who (is) submissive he (is) wise, who by the good is honoured;

सा श्रीर्या न मदं करोति स सुखी यस्तृष्णया मुच्यते
That (is) happiness, which not intoxication causes he (is) happy who from desire is freed;

तन्मित्रं यदकृत्रिमं स पुरुषो यः खिद्यते नेन्द्रियैः ॥१४१॥
he (is) friend, who (is) unfeigned; he (is) man, who is tormented not by the senses. (141)

यदि सञ्जीवकव्यसनार्दितो विज्ञापितोऽपि स्वामी न निवर्तते
If by Sañjīvaka's-affliction-injured informed even the master not turns away

तदीदृशि भृत्ये न दोषः । तथा च ।
then in such a servant no a fault Thus and

नृपः कामासक्तो गणयति न कार्यं न च हितं
A king to (lust) inclination attached calculates not duty not and benefit,

यथेष्ट स्वच्छंदः प्रविचरति मत्तो गज इव ।
at his custom self willed he rambles on an intoxicated elephant like,

ततो मानध्मातः स पतति यदा शोकगहने
then with pride inflated he falls when into a sorrow abyss,

तदा भृत्ये दोषान्क्षिपति न निज वेत्त्यविनयं ॥१४२॥
then on the servant the faults he throws, not his own he knows misconduct (142)

पिंगलकः स्वगतं । न परस्यापवादेन परेषां दंडमाचरेत् ।
Pin. to himself Not upon another's slander on others punishment one should inflict,

आत्मनावगतं कृत्वा बध्नीयात्पूजयेच्च वा ॥१४३॥
by himself ascertained having made one should imprison, honour and or (143)

तथा चोक्तं । गुणदोषावनिश्चित्य विधिर्न ग्रहनिग्रहे ।
Thus and said Merit and fault not having ascertained (there is) a rule not for favour and punishment

स्वनाशाय यथा न्यस्तो दर्पात्सर्पमुखे करः ॥१४४॥
for one's own destruction as placed haughtily on a serpent's mouth the hand (144)

प्रकाशं ब्रूते । तदा संजीवकः किं प्रत्यादिश्यतां । दमनकः
[illegible]

ससंभ्रममाह । देव मा मैवं । एतावता मंत्रभेदो
[illegible]

जायते । तथा ह्युक्तं ।
[illegible]

मंत्रबीजमिदं गुप्तं रक्षणीयं यथा तथा ।
[illegible]

मनागपि न भिद्येत तद्भिन्नं न प्ररोहति ॥१४५॥
[illegible]

किंच । आदेयस्य प्रदेयस्य कर्तव्यस्य च कर्मणः ।
[illegible]

क्षिप्रमक्रियमाणस्य कालः पिबति तद्रसं ॥१४६॥
speedily not-being done time drinks its-essence. (146)

तदवश्यं समारब्धं महता प्रयत्नेन संपादनीयं ।
Therefore necessarily (anything) begun with great exertion to be accomplished.

किंच । मंत्री योध इवाधीरः सर्वाङ्गैः संवृतैरपि ।
Moreover Counsel warrior as unsteady with all-limbs covered also

चिरं न सहते स्थातुं परेभ्यो भेदशङ्कया ॥१४७॥
long not is able to stand from the enemies through breach-apprehension. (147)

यद्यसौ दृष्टदोषो ऽपि दोषान्निवर्त्य संधातव्यस्तदतीवानुचितं ।
If he with detected-fault even, from the fault turning (him) away to be conciliated, that exceedingly improper

यतः । सकृद्दुष्टं तु यो मित्रं पुनः संधातुमिच्छति ।
For A once corrupted but who friend again to conciliate wishes,

स मृत्युमेव गृह्णाति गर्भमश्वतरी यथा ॥१४८॥
he death verily receives as embryo the she-mule as. (148)

सिंहो ब्रूते । ज्ञायतां तावत्किमस्माकमसौ कर्तुं समर्थः । दमनक
The lion says Let it be known first what against us he to do able. Damanaka

आह । देव
says Sire

अङ्गाङ्गिभावमज्ञात्वा कथं सामर्थ्यनिर्णयः ।
Relation-ship not-knowing how (is there) ability-ascertainment?

पश्य टिट्टिभमात्रेण समुद्रो व्याकुलीकृतः ॥१४९॥
Behold by sandpiper-merely the sea (was) confounded. (149)

सिंहः पृच्छति । कथमेतत् । दमनकः कथयति । दक्षिणसमुद्रतीरे
The lion asks How that? Damanaka relates On the southern-sea-shore

टिट्टिभदंपती निवसतः । तत्र चासन्नप्रसवा टिट्टिभी भर्तारमाह ।
sandpiper-pair dwells. There and near-hatching the hen-bird the husband accosts

नाथ प्रसवयोग्यस्थानं निभृतमनुसंधीयतां । टिट्टिभो ऽवदत् ।
Master, for hatching-fit-place concealed one let be arranged. The sandpiper said

भार्ये नन्विदमेव स्थानं प्रसूतियोग्यं । सा ब्रूते । समुद्रवेलया
Wife, (is) not this very place for hatching-fit? She says By the sea-tide

प्याप्यते स्थानमेतत्। टिट्टिभो ऽवदत्। किमहं निर्बलः समुद्रेण
is reached place this The sandpiper said What? (am) I powerless by the sea

निग्रहीतव्यः। टिट्टिभी विहस्याह। स्वामिंस्त्वया समुद्रेण च
to be oppressed? The hen bird smiling says My lord between thee the sea and (is)

महदन्तरं। अथवा
a great difference. Surely,

पराभवं परिच्छेत्तुं योग्यायोग्यं च वेत्ति यः।
Defeat to determine the fit and unfit also knows who,

अस्तीह यस्य विज्ञानं कृच्छ्रेणापि न सीदति॥१५०॥
there is here of whom discrimination through misfortune also not does he perish (150)

अपि च। अनुचितकार्यारम्भः स्वजनविरोधो बलीयसा स्पर्धा।
Also and, Of an improper business the undertaking of one's own people opposition with a stronger one contest

प्रमदाजनविश्वासो मृत्योर्द्वाराणि चत्वारि॥१५१॥
on charming woman kind reliance (are) of death gates four (151)

ततः कृच्छ्रेण स्वामिवचनात्सा तत्रैव प्रसूता। एतत्सर्वं
Then with difficulty according to the husband's word she there just (was) delivered. This all

श्रुत्वा समुद्रेणापि तच्छक्तिज्ञानार्थं तदण्डान्यपहृतानि।
having heard by the sea also his strength in order to know the eggs (were) carried off.

ततष्टिट्टिभी शोकार्ता भर्तारमाह। नाथ कष्टमापतितं।
Then the female with grief pained to the husband says Lord, a misery (has) befallen

तान्यण्डानि मे नष्टानि। टिट्टिभो ऽवदत्। प्रिये मा भैषीः।
Those eggs of mine (are) lost. The sandpiper said My dear, do not be afraid.

इत्युक्त्वा पक्षिणां मेलकं कृत्वा पक्षिस्वामिनो गरुडस्य
[illegible]

समीपं गतः। तत्र गत्वा सकलवृत्तान्तं टिट्टिभेन भगवतो
[illegible]

गरुडस्य पुरतो निवेदितं। देव समुद्रेणाहं स्वगृहावस्थितो
[illegible]

विनापराधेनैव निगृहीतः। ततस्तद्वचनमाकर्ण्य गरुत्मता प्रभुने-
[illegible]

भगवान्नारायणः सृष्टिस्थितिप्रलयहेतुर्विज्ञप्तः समुद्रमण्ड-
the holy Nārāyaṇa of creation-preservation-destruction-the cause informed the sea

दानायादिदेश। ततो भगवदाज्ञां मौलौ निधाय
the eggs-to surrender commanded. Then His Holiness'-command on the crest having placed

समुद्रेण तान्यण्डानि टिट्टिभाय समर्पितानि। अतो ऽहं ब्रवीमि।
by the sea those eggs to the sandpiper given back. Therefore I say

अङ्गाङ्गिभावमज्ञात्वेत्यादि।
Relation-ship not-knowing &c.

राजाह। कथमसौ ज्ञातव्यो द्रोहबुद्धिरिति। दमनको ब्रूते।
The king says How (is) he to be known as maliciously-disposed?" thus. Dam. says

यदासौ सदर्पं शृङ्गाग्रप्रहरणाभिमुखश्चकितमिवागच्छति
When he with-pride with the horn-points-to strike-disposed agitated as it were approaches,

तदा ज्ञास्यति स्वामी। एवमुक्त्वा संजीवकसमीपं गतः। तत्र गतश्च
then will know the lord. Thus having spoken Sañjīvaka-near gone; there gone and

मन्दं मन्दमुपसर्पन्विस्मितमिवात्मानमदर्शयत्। संजीवकेन
slowly slowly near-going amazed as it were himself showed. By Sañjīvaka

सादरमुक्तम्। भद्र कुशलं ते। दमनको ब्रूते। अनुजीविनां
with-politeness said My dear good luck to thee. Damanaka says Of dependants

कुतः कुशलम्।
whence good luck!

यतः। संपत्तयः पराधीनाः सदा चित्तमनिर्वृतम्।
For (Their) fortunes on another-dependent, constantly the mind uneasy;

स्वजीविते ऽप्यविश्वासस्तेषां ये राजसेवकाः ॥१५२॥
In their-life even no-confidence of those who king's-attendants. (152)

अन्यच्च। को ऽर्थान्प्राप्य न गर्वितो विषयिणः कस्यापदो ऽस्तं गताः
Another and, Who riches having (is)not proud? Of worldling what miseries to setting obtained gone?

स्त्रीभिः कस्य न खण्डितं भुवि मनः को नाम राज्ञां प्रियः।
By women whose not tormented on earth mind? Who or is of kings favourite?

कः कालस्य भुजान्तरं न च गतः को ऽर्थी गतो गौरवं
Who of death into the arms not and gone? What beggar gone to consequence?

को वा दुर्जनवागुरासु पतितः क्षेमेण यातः पुमान् ॥१५३॥
Who or of the wicked into the snares fallen in peace gone man? (153)

संजीवकेनोक्तं । सखे ब्रूहि किमेतत् । दमनक आह । किं ब्रवीमि
By Sanjivaka said Friend, say what (is) this? Damanaka says What do I say

मंदभाग्यः । पश्य ।
ill fated? Behold!

मज्जन्नपि पयोराशौ लब्ध्वा सर्पावलंबनं ।
Sinking also into a water mass having found on a serpent dependance

न मुंचति न चादत्ते तथा मुग्धोऽस्मि संप्रति ॥१५४॥
not does one let go not and takes hold thus perplexed am I now (154)

यतः । एकत्र राजविश्वासो नश्यत्यन्यत्र बांधवः ।
For On the one hand the king's confidence is lost, on the other hand the friend

किं करोमि क्व गच्छामि पतितो दुःखसागरे ॥१५५॥
What shall I do? Where shall I go fallen into a trouble ocean? (155)

इत्युक्त्वा दीर्घं निःश्वस्योपविष्टः । संजीवको ब्रूते । मित्र तथापि
Thus saying deeply sighing (he) seated (himself) Sanjivaka says Friend thus even

सविस्तरं मनोगतमुच्यतां । दमनकः सुनिभृतमाह । यद्यपि
a full length the mind's [illegible] Damanaka very secretly says If also

राजविश्वासो न कथनीयस्तथापि भवानस्मदीयप्रत्ययादागतः ।
the king's confidence [illegible]

मया परलोकार्थिनावश्यं तव हितमाख्येयं । शृणु । अयं
[illegible]

स्वामी तवोपरि विकृतबुद्धी रहस्युक्तवान् । संजीवकमेव
[illegible]

हत्वा स्वपरिवारं तर्पयामि । एतच्छ्रुत्वा संजीवकः परं विषादमगमत् ।
[illegible]

दमनकः पुनराह । अलं विषादेन । प्राप्तकालकार्यमनुष्ठीयतां ।
[illegible]

संजीवकः क्षणं विमृश्याह । सुष्ठु खल्विदमुच्यते । स्वगतं ।
[illegible]

किं वा दुर्जनचेष्टितं न वेत्येतद्व्यवहारान्निर्णेतुं
Whether (this is) of the wicked-the doing not or thus from his-behaviour to ascertain

न शक्यते ।
not is possible.

यतः । दुर्जनगम्या नार्यः प्रायेणापात्रभृद्भवति राजा ।
For (the) bad-men-accessible (are) women, often the unworthy-cherishing is king,

कृपणानुसारि च धनं देवो गिरिजलधिवर्षी च ॥१५६॥
the miser following and (is) wealth, the god (is) on mountain-and sea-raining and. (156)

कश्चिदाश्रयसौन्दर्याद्धत्ते शोभामसज्जनः ।
Some one through his stations's-beauty receives splendour (himself) bad-man,

प्रमदालोचनन्यस्तं मलीमसमिवाञ्जनम् ॥१५७॥
to lovely woman's-eye-applied dirty as collyrium. (157)

ततो विचिन्त्योक्तम् । हा किमिदमापतितम् । यतः ।
Then reflecting said Alas, but (is) this (that has) happened! For

आराध्यमानो नृपतिः प्रयत्नान्न तोषमायाति किमत्र चित्रम् ।
Being waited upon king with perseverance not to contentment goes— what therein astonishing!

अयं त्वपूर्वप्रतिमाविशेषो यः सेव्यमानो रिपुतामुपैति ॥१५८॥
This however an unheard of-character-species, who being served to enmity goes. (158)

तदयमशक्यार्थः प्रमेयः । यतः ।
Then this an impossible-thing to be conjectured. For

निमित्तमुद्दिश्य हि यः प्रकुप्यति ध्रुवं स तस्यापगमे प्रसीदति ।
A cause pointing out certainly who is angry assuredly he of it on the removal is pacified;

अकारणद्वेषि मनस्तु यस्य वै कथं जनस्तं परितोषयिष्यति ॥१५९॥
without-a cause-hating the mind but of whom forsooth, how man him will satisfy! (159)

किं मयापकृतं राज्ञः । अथवा निर्निमित्तापकारिणश्च भवन्ति
What by me offence given to the king? Or rather without-reason-ill using also are

राजानः । दमनको ब्रूते । एवमेतत् । शृणु ।
kings! Damanaka says Thus it (is). Listen

विज्ञैः स्निग्धैरुपकृतमपि द्वेष्यतामेति कैश्चित्
By discreet affectionate ones service (rendered) even displeasure incurs, by some,

साक्षादन्यैरुपकृतमपि प्रीतिमेवोपयाति ।
before the eyes by others offence even favour only finds

चित्रं चित्रं किमथ चरितं नैकभावाश्रयाणां ।
strange strange what then the conduct (of those who) not (merely) one passion harbour!

सेवाधर्मः परमगहनो योगिनामप्यगम्यः ॥१६०॥
Of service the nature of extreme depth (is) for Yogins even impracticable (160)

अन्यच्च । कृतशतमसत्सु नष्टं सुभाषितशतं च नष्टमबुधेषु ।
Another and Of benefits a hundred upon the unworthy (is) lost, of good words a hundred and (is) lost upon the ignorant

वचनशतमवचनकरे बुद्धिशतमचेतने नष्टं ॥१६१॥
of advices a hundred upon the not advice following, of intellects a hundred upon the unintelligent (is) lost (161)

किंच । चंदनतरुषु भुजंगा जलेषु कमलानि तत्र च ग्राहाः ।
Moreover On sandal trees (are) serpents In the waters lotuses there also alligators,

गुणघातिनश्च भोगे खला न च सुखान्यविघ्नानि ॥१६२॥
merit curtailing and in enjoyment knaves not and (is) happiness unobstructed (162)

अन्यच्च । मूलं भुजंगैः कुसुमानि भृंगैः
Another and The root by serpents the flowers by bees

शाखाः प्लवंगैः शिखराणि भल्लैः ।
the branches by monkeys the tops by bears—

नास्त्येव तच्चंदनपादपस्य
[illegible]

यन्नाश्रितं दुष्टतरैश्च हिंस्रैः ॥१६३॥
[illegible]

अयं तावत्स्वामी वाचि मधुरो विषहृदयो ज्ञातः । यतः ।
[illegible]

दूरादुच्छ्रितपाणिरार्द्रनयनः प्रोत्सारितार्धासनो
[illegible]

गाढालिंगनतत्परः प्रियकथाप्रश्नेषु दत्तादरः ।
[illegible]

अन्तर्भूतविषो बहिर्मधुमयश्चातीव मायापटुः
[illegible]

को नामायमपूर्वनाटकविधिर्यं शिक्षितो दुर्जनैः ॥१६४॥
what namely (is) this unheard of-mimic-art which (is) learnt by the wicked! (164)

तथा हि । पोतो दुस्तरवारिराशितरणे दीपो ऽन्धकारागमे
Thus for The boat of the difficult-water-mass-in the crossing, the lamp at darkness-approach,

निर्वाते व्यजनं मदान्धकरिणां दर्पोपशान्त्यै सृणिः ।
in calm fan, of passion-blinded-elephants for the fury-allayment the hook—

इत्थं तद्भुवि नास्ति यस्य विधिना नोपायचिन्ता कृता
thus that on earth not is, for which by Providence not an expedient-thought made;

मन्ये दुर्जनचित्तवृत्तिहरणे धातापि भग्नोद्यमः ॥१६५॥
I think, of the wicked — ...-destruction the Creator even (is) baffled-in his effort. (165)

संजीवकः पुनर्निःश्वस्य । कष्ट भो कथमहं शस्यभक्षकः सिंहेन
Sañjîvaka again sighing Alas, oh, how I grain-eating by the lion

निपातयितव्य ।
to be destroyed

यतः । ययोरेव समं वित्तं ययोरेव समं बलं ।
For Of two verily (is) equal wealth, of two verily equal strength,

तयोर्विवादो मन्तव्यो नोत्तमाधमयोः क्वचित् ॥१६६॥
of those contest to be imagined, not of very high-and very low one anywhere. (166)

पुनर्विचिन्त्य । केनायं राजा ममोपरि विकारितः । न जाने ।
Again having reflected Wherefore (is) this king me about changed! Not do I know

भेदमुपगताद्राज्ञः सदा भेतव्यं । यतः ।
From to enmity approached king always to be feared. For

मन्त्रिणा पृथिवीपालचित्तं विघटितं क्वचित् ।
By minister an earth-protector's-mind damaged anywhere

वलयं स्फटिकस्येव को हि संधातुमीश्वरः ॥१६७॥
bracelet of crystal like, who possibly to repair (is) competent? (167)

अन्यच्च । वज्रं च राजतेजश्च द्वयमेवातिभीषणं ।
Another and, A thunderbolt and, king's-power and, both surely exceedingly-terrible,

एकमेकत्र पतति पतत्यन्यत्समन्ततः ॥१६८॥
the one in one place falls, it falls the other all around. (168)

ततः संग्रामे मृत्युरेव वरं । इदानीं तदाज्ञानुवर्तनमयुक्तं । यतः ।
Then in battle death only preferable. Now to his commands obedience improper. For

मृतः प्राप्नोति वा स्वर्गं शत्रुं हत्वा सुखानि वा ।
Dying he obtains either heaven, the enemy having slain happiness or

उभावपि हि शूराणां गुणावेतौ सुदुर्लभौ ॥१६९॥
both together indeed of heroes blessings these two very hard to be acquired (169)

युद्धकालश्चायं । यत्रायुद्धे ध्रुवं मृत्युर्युद्धे जीवितसंशयः ।
Battle time and this. Where in not battling certainly death in battle of life a chance

तमेव कालं युद्धस्य प्रवदन्ति मनीषिणः ॥१७०॥
that very time of battle proclaim the wise (170)

यतः । अयुद्धे हि यदा पश्येन्न किंचिद्धितमात्मनः ।
For. Without battle verily if he should behold not anything favourable of himself,

युध्यमानस्तदा प्राज्ञो म्रियते रिपुणा सह ॥१७१॥
fighting then the wise dies with the enemy together (171)

जये च लभते लक्ष्मीं मृतेनापि सुराङ्गनां ।
In victory and he obtains fortune, by death also a divine bride

क्षणविध्वंसिनः कायाः का चिंता मरणे रणे ॥१७२॥
In an instant perishing (are) the bodies, What reflection on dying in battle? (172)

एतच्चिंतयित्वा संजीवक आह । भो मित्र कथमसौ मां
This having reflected Sanjivaka says. O friend! How he me

जिघांसुर्ज्ञातव्यः । दमनको ब्रूते । यदासौ स्तब्धकर्णः
[illegible]

समुन्नतलाङ्गूल उन्नतचरणो विवृतास्यस्त्वां पश्यति तदा त्वमपि
[illegible]

स्वविक्रमं दर्शयिष्यसि ।
[illegible]

यतः । बलवानपि निस्तेजाः कस्य नाभिभवास्पदं ।
[illegible]

निःशंकं दीयते लोकैः पश्य भस्मचये पदं ॥१७३॥
[illegible]

किंतु सर्वमेतत्सुगुप्तमनुष्ठातव्यं नो चेत् त्वं नाहमित्युक्त्वा
However all this very-secretly to be executed; not if, not thou nor I— thus saying

दमनकः करटकसमीपं गतः । करटकेनोक्तम् । किं निष्पन्नम् ।
Damanaka Karaṭaka-near gone. By Karaṭaka said What effected?

दमनकेनोक्तम् । निष्पन्नोऽसावन्योन्यभेदः । करटको ब्रूते । को
By Damanaka said Effected that reciprocal-breach. Karaṭaka says What

ऽत्र संदेहः । यतः ।
therein doubt? For

बन्धुः को नाम दुष्टानां कुप्यते को न याचितः ।
A friend who namely of the wicked? Becomes angry who not solicited?

को न तृप्यति वित्तेन कुकृत्ये को न पण्डितः ॥१७४॥
Who not delights in wealth? In an evil-act who not wise? (174)

अन्यच्च । दुर्वृत्तः क्रियते धूर्तैः श्रीमानात्मविवृद्धये ।
Another and, Miserable is rendered by knaves the prosperous for (their) own-aggrandizement,

किं नाम खलसंसर्गः कुरुते नाश्रयाशवत् ॥१७५॥
(What?) namely knave-company does it act not fire-like? (175)

ततो दमनकः पिङ्गलकसमीपं गत्वा देव समागतोऽसौ
Then Damanaka Piṅgalaka-near having gone, Sire, approached (is) that

पापाशयस्तत् सज्जीभूय स्थीयतामित्युक्त्वा पूर्वोक्ताकारं
evil-receptacle, then ready-being you ought to stand, thus saying the before-described-attitude

कारयामास । संजीवकोऽप्यागत्य तथाविधं विकृता-
he caused (him) to make. Sañjīvaka also having approached, in such-a state with altered-

कारं सिंहं दृष्ट्वा स्वानुरूपं विक्रमं चकार । ततस्
appearance the lion seeing to himself-befitting valour shewed. Then

तयोर्युद्धे संजीवकः सिंहेन व्यापादितः । अथ संजीवकं सेवकं
of those two in the contest Sañj. by the lion (was) killed. Now Sañj. the attendant

पिङ्गलको व्यापाद्य विश्रान्तः सशोक इव तिष्ठति ब्रूते च ।
Piṅgalaka having killed exhausted with-sorrow as it were stands says and

किं मया दारुणं कर्म कृतम् ।
What by me cruel action done

यतः । परैः संभुज्यते राज्यं स्वयं पापस्य भाजनं ।
For, By others is enjoyed the kingdom, he himself of sin a vessel

धर्मातिक्रमतो राजा सिंहो हस्तिवधादिव ॥१७६॥
through law transgression (is) a king, the lion through elephant slaughter as (176)

अपरं च । भूम्येकदेशस्य गुणान्वितस्य
Another and, Of a territory portion of a virtue endowed

भृत्यस्य वा बुद्धिमतः प्रणाशः ।
attendant or, of an intelligent, the loss—

भृत्यप्रणाशो मरणं नृपाणां
attendant loss (is) the death of princes

नष्टापि भूमिः सुलभा न भृत्याः ॥१७७॥
lost even territory (is) easily obtainable [illegible] (177)

दमनको ब्रूते । स्वामिन्कोऽयं नूतनो न्यायो यदरातिं हत्वा
Damanaka says, Master what this new doctrine that an enemy having slain

संतापः क्रियते ।
[illegible]

तथा चोक्तं । पिता वा यदि वा भ्राता पुत्रो वा यदि वा सुहृत् ।
[illegible]

प्राणच्छेदकरा राज्ञा हन्तव्या भूतिमिच्छता ॥१७८॥
[illegible]

अपि च । धर्मार्थकामतत्त्वज्ञो नैकान्तकरुणो भवेत् ।
[illegible]

न हि हस्तस्थमप्यन्नं क्षमावान्भक्षितुं क्षमः ॥१७९॥
[illegible]

किंच । क्षमा शत्रौ च मित्रे च यतीनामेव भूषणं ।
[illegible]

अपराधिषु सत्त्वेषु नृपाणां सैव दूषणं ॥१८०॥
[illegible]

अपरं च । राज्यलोभादहंकारादिच्छतः स्वामिनः पदं ।
[illegible]

प्रायश्चित्तं तु तस्यैकं जीवोत्सर्गो न चापरः ॥१८१॥
the expiation truly of him alone life-abandonment, not and another (181)

अन्यच्च । राजा घृणी ब्राह्मणः सर्वभक्षः
Another and, A king merciful, Brâhman everything-eating,

स्त्री चावशा दुष्प्रकृतिः सहायः ।
woman and un-ruly an ill-natured companion,

प्रेष्यः प्रतीपोऽधिकृतः प्रमादी
servant disobedient, an officer careless,

त्याज्या इमे यश्च कृतं न वेत्ति ॥१८२॥
to be shunned (are) these, who and benefit not acknowledges. (182)

विशेषतश्च । सत्यानृता च परुषा प्रियवादिनी च
Especially and, True false and, harsh kindly-speaking and,

हिंस्रा दयालुरपि चार्थपरा वदान्या ।
Injuring merciful also and, on money-intent generous,

नित्यव्यया प्रचुररत्नधनागमा च
constantly-spending abundant-jewels-and wealth-recurring and,

वाराङ्गनेव नृपनीतिरनेकरूपा ॥१८३॥
wanton woman like prince's-conduct (is) many-forms assuming (183)

इति दमनकेन संतोषितः पिङ्गलकः स्वां प्रकृतिमापन्नः सिंहासने
Thus by Damanaka pacified Pingalaka to his natural state came on the throne

समुपविष्टः । दमनकः प्रहृष्टमना विजयतां महाराजः शुभमस्तु
set down. Damanaka with exulting-mind May be victorious the great-king! happiness be

सर्वजगतामित्युक्त्वा यथासुखमवस्थितः । विष्णुशर्मोवाच । सुहृद्भेदः
of all-the world!" thus saying at-ease remained. Vishnusarman said The Friend-separation

श्रुतस्तावद्भवद्भिः । राजपुत्रा ऊचुः । भवत्प्रसादाच्छ्रुतः । सुखिनो
heard then by you The king's-sons said Through your-kindness heard. Pleased

भूता वयम् । विष्णुशर्माब्रवीत् । अपरमपीदमस्तु ।
(here) became we. Vishnusarman said Further also this may be

सुहृद्भेदस्तावद्भवतु भवतां शत्रुनिलये
Friend-separation then may be of you of the enemies-in the house!

खलः कालकूटः प्रलयमुपसर्पत्वहरहः ।

The base man, by Time dragged on to destruction may go day by day!

जनो नित्यं भूयात्सकलसुखसंपत्तिवसति

Mankind constantly may be of all happiness property the abode!

कथारम्भे रम्ये सततमिह बालोऽपि रमता ॥१८४॥

In the story commencement in the delightful, perpetually here youth also may delight. (184)

॥ इति हितोपदेशे सुहृद्भेदो नाम द्वितीयकथासंग्रहः समाप्तः ॥

Thus in the Hitopadesa, Friend-separation by name the second story collection finished.

॥ अथ विग्रहः ॥
NOW WAR

पुनः कथारम्भकाले राजपुत्रा ऊचुः । आर्य राजपुत्रा
Again at story-commencement-time the king's-sons said Reverend Sir king's-sons

वयं तद्विग्रहं श्रोतुं नः कुतूहलमस्ति । विष्णुशर्मणोक्तम् । यदेव
we, then War to hear of us desire is. By Vishnusharman said What just

भवद्भ्यो रोचते कथयामि । विग्रहः श्रूयतां यस्यायमाद्यः श्लोकः ।
to you is agreeable, I relate. War may be heard, of which this the first verse

हंसैः सह मयूराणां विग्रहे तुल्यविक्रमे ।
With the geese together of the peacocks in the war of equal-valour,

विश्वास्य वञ्चिता हंसाः काकैः स्थित्वारिमन्दिरे ॥१॥
having been made to trust (were) betrayed the geese by the crows standing in the enemy's-house. (1)

राजपुत्रा ऊचुः । कथमेतत् । विष्णुशर्मा कथयति । अस्ति कर्पूरद्वीपे
The king's-sons said How that? Vishnusharman relates There is in Karpuradvipa

पद्मकेलिनामधेयं सरः । तत्र हिरण्यगर्भो नाम राजहंसः
Padmakeli-named lake. There Hiranyagarbha by name flamingo

प्रतिवसति । स च सर्वैर्जलचरपक्षिभिर्मिलित्वा पक्षिराज्ये
resides. He and by all aquatic-birds, having met, in the bird-sovereignty

ऽभिषिक्तः । यतः ।
anointed. For

यदि न स्यान्नरपतिः सम्यङ्नेता ततः प्रजा ।
If not there were man-lord, competent leader then the people

अकर्णधारा जलधौ विप्लवेतेह नौरिव ॥२॥
without-a steersman on the ocean would be tossed about here ship like. (2)

Literally Royal goose, white goose with red legs and bill, supposed to be kind of flamingo.

अपरं च । प्रजां संरक्षति नृपः सा वर्धयति पार्थिवं ।
Another and. The people protects a king; that makes grow the king;

वर्धनाद्रक्षणं श्रेयस्तदभावे सदप्यसत् ॥३॥
than growth protection (is) better, of that in the absence the existing even (is) non-existing. (3)

एकदासौ राजहंसः सुविस्तीर्णकमलपर्यंके सुखासीनः परिवारपरि-
One day that flamingo on a well spread lotus bed at ease seated by attendants sur-

वृतस्तिष्ठति । ततः कुतश्चिद्देशादागत्य दीर्घमुखो नाम बक
rounded stands. Then from some country having arrived Dirghamukha by name a crane

प्रणम्योपविष्टः । राजोवाच । दीर्घमुख देशांतरादागतो
having bowed sat down. The king said. Dirghamukha, from another country arrived

ऽसि । वार्तां कथय । स ब्रूते । देव अस्ति महती वार्ता । तां
thou art. The news tell. He says. Sire, There is great news. That

वक्तुं सत्वरमागतो ऽहं । श्रूयतां । अस्ति जंबुद्वीपे
to tell in haste approached I (am). Be it heard. There is in Jambudwipa

विंध्यो नाम गिरिः । तत्र चित्रवर्णो नाम मयूरः पक्षिराजो
Vindhya by name a mountain. There Chitravarna by name a peacock bird king

निवसति । तस्यानुचरैश्चरद्भिः पक्षिभिरहं दग्धारण्यमध्ये
lives. Of him by attendants walking about by the birds I a burnt forest in the midst

चरन्नवलोकितः पृष्टश्च । कस्त्वं कुतः समागतो ऽसि । तदा मयो-
walking was seen and asked. Who thou? Whence approached art thou? Then by me

क्तं । कर्पूरद्वीपस्य राजचक्रवर्तिनो हिरण्यगर्भस्य राजहंसस्यानुचरो
it was said. [illegible]

ऽहं । कौतुकाद्देशांतरं द्रष्टुमागतो ऽस्मि । एतच्छ्रुत्वा
[illegible]

पक्षिभिरुक्तं । अनयोर्देशयोः को देशो भद्रतरो राजा
[illegible]

च । मयोक्तं । आः किमेवमुच्यते । महदंतरं । यतः
[illegible]

कर्पूरद्वीपः स्वर्ग एव राजहंसश्च द्वितीयः स्वर्गपतिः ।
[illegible]

अत्र मरुस्थले पतिता यूयं किं कुरुथ । अस्मद्देशे गम्यतां ।
Here in desert-place alighted you what do? To our-country let be gone!

ततोऽस्मद्वचनमाकर्ण्य सर्वे सकोपा बभूवुः । तथा चोक्तं ।
Then my-word having heard all angry became. Thus and said

पयःपानं भुजङ्गानां केवलं विषवर्धनं ।
Of milk-a draught of serpents merely poison-increase;

उपदेशो हि मूर्खाणां प्रकोपाय न शान्तये ॥४॥
Advice verily (is) of fools to the exasperation, not to the pacification (4)

अन्यच्च । विद्वानेवोपदेष्टव्यो नाविद्वांस्तु कदाचन ।
Another said, The wise only to be advised, not the ignorant however at any time;

वानरानुपदिश्याथ स्थानभ्रष्टा ययुः खगाः ॥५॥
the monkeys having advised them from their dwelling-turned out went the birds. (5)

राजोवाच । कथमेतत् । दीर्घमुखः कथयति । अस्ति नर्मदातीरे
The king said How that? Dirghamukha relates. There is on the Narmada-bank

विशालः शाल्मलीतरुः । तत्र निर्मितनीडक्रोडे पक्षिणो निवसन्ति
large silk-cotton-tree. There of built-nests-in the interior birds dwell

सुखेन । अथैकदा वर्षासु नीलपटलैरावृते नभस्तले
at ease. Now one day in the rains, with dark-veils being covered the cloud-place,

धारासारैर्महती वृष्टिर्बभूव । ततो वानरांश्च तरुतले
with drop-showers great rain was. Then the monkeys and at tree's-foot

ऽवस्थिताञ्छीताकुलान्कम्पमानानवलोक्य कृपया पक्षिभिरुक्तं । भो
standing, by cold-pained, trembling, seeing through pity by the birds said Ho,

भो वानराः शृणुत ।
Ho, monkeys, listen!

अस्माभिर्निर्मिता नीडाश्चञ्चुमात्राहृतैस्तृणैः ।
By us (have been) built nests with by beaks-only-collected straws

हस्तपादादिसंयुक्ता यूयं किमिति सीदथ ॥६॥
with hands-feet-&c.-endowed you why then do you sit? (6)

तच्छ्रुत्वा वानरैर्जातामर्षैरालोचितं । अहो निर्वातनीडगर्भावस्थिताः
That having heard by the monkeys with roused-anger considered Oh in sheltered-nest's-interior-sitting

सुखिनः पक्षिणोऽस्मान्निन्दन्ति । भवतु तावद्वृष्टेरुपशमः । अनन्तरं
happy the birds [illegible] reproach. Let there be only of the rain [illegible] Then, [illegible]

शान्ते पानीयवर्षे तैर्वानरैर्वृक्षमारुह्य सर्वे नीडा
[illegible] the water rain by those monkeys, the tree having ascended, all the nests

भग्नास्तेषामण्डानि चाधः पातितानि । अतोऽहं ब्रवीमि । विद्वाने-
(were) broken, of them the eggs and down thrown. Therefore I say: The man

वोपदेष्टव्य इत्यादि । राजोवाच । ततस्तैः किं कृतं । बकः कथयति ।
only to be advised &c. The king says: Then by them what done? The crane tells:

ततस्तैः पक्षिभिः कोपादुक्तं । केनासौ राजहंसो राजा कृतः ।
Then by those birds angrily said: By whom that flamingo king made?

ततो ममोपजातकोपेनोक्तं । युष्मदीयमयूरः केन राजा कृतः ।
Then by me with arisen anger said: Your peacock by whom king made?

एतच्छ्रुत्वा ते सर्वे मां हन्तुमुद्यताः । ततो मयापि स्वविक्रमो
This having heard they all me to kill [illegible]. Then by me also my valour

दर्शितः । यतः ।
shown. For,

अन्यदा भूषणं पुंसः क्षमा लज्जेव योषितां ।
[illegible]

पराक्रमः परिभवे वैयात्यं सुरतेष्विव ॥ ७ ॥
[illegible]

राजा विहस्याह । आत्मनश्च परेषां च यः समीक्ष्य बलाबलं ।
[illegible]

अन्तरं नैव जानाति स तिरस्क्रियतेऽरिभिः ॥ ८ ॥
[illegible]

अन्यच्च । सुचिरं हि चरन्नित्यं क्षेत्रे सस्यमबुद्धिमान् ।
[illegible]

द्वीपिचर्मपरिच्छन्नो वाग्दोषाद्गर्दभो हतः ॥ ९ ॥
[illegible]

बकः पृच्छति । कथमेतत् । राजा कथयति । अस्ति । हस्तिनापुरे
[illegible]

विलासो नाम रजकः । तस्य गर्दभोऽतिवाहनाद्दुर्बलो
Vilasa by name washerman. Of him the ass through over-carrying weakened

मुमूर्षुरिवाभवत् । ततस्तेन रजकेनासौ व्याघ्रचर्मणा
going to die almost was. Then by that washerman he, with tiger's-skin

प्रच्छाद्यारण्यसमीपे सस्यक्षेत्रे नियुक्तः । ततो दूरात्
having covered (him), in forest's-proximity on corn-field placed. Then from afar

तमवलोक्य व्याघ्रबुद्ध्या क्षेत्रपतयः सत्वरं पलायन्ते ।
him having seen from tiger-supposition the field-owners with-haste run away

अथैकदा केनापि सस्यरक्षकेण धूसरकम्बलकृततनुत्राणेन
Now one day by some corn-guard having an of grey-cloth-made-body-covering,

धनुःकाण्डं सज्जीकृत्यानतकायेनैकान्ते स्थितम् । तं च
bow-and arrow having made ready with bent-body at one-end stood. Him and

दूराद्दृष्ट्वा गर्दभः पुष्टाङ्गो यथेष्टसस्यभक्षणजातबलो
from afar seeing the donkey fat-limbed with by freely-corn-eating-produced-strength,

गर्दभीयमिति मत्वोच्चैः शब्दं कुर्वाणस्तदभिमुखं धावितः
female ass that thus thinking, aloud the voice making him-towards running,

सस्यरक्षकेण चीत्कारशब्दान्निश्चित्य गर्दभोऽयमिति
by the corn-guard through the braying-noise ascertaining donkey this' thus

लीलयैव व्यापादितः । अतोऽहं ब्रवीमि । सुचिरं हि चरन्नि
for wantonness verily killed. Therefore I say A good-long while surely grazing

त्यमित्यादि । दीर्घमुखो ब्रूते । ततः पक्षिभिरुक्तं । अरे पाप दुष्ट
constantly etc. The crane says Then by the birds said Oh wretched vile

बक । अस्माकं भूमौ चरन्नस्माकं स्वामिनमधिक्षिपसि तन्न
crane! Of us on the ground walking of us the master thou revilest, that not

क्षन्तव्यमिदानीमित्युक्त्वा सर्वे मां चञ्चुभिर्हत्वा सकोपा
to be endured now thus saying all me with the beaks having pecked with-anger

ऊचुः । पश्य रे मूर्ख स हंसस्तव राजा सर्वथा मृदुः ।
they said Behold, oh fool, that goose of thee the king (is) wholly weak.

तस्य राज्याधिकारो नास्ति यतः एकान्तमृदुः करतलस्थम्
Of him to sovereignty-claim not is, for one thoroughly-weak as in the palm-standing

पर्याप्तः रक्षितुमशक्तः स कथं पृथिवीं शास्ति राज्यं वा तस्य
[illegible]

किं। किंतु त्वं च कूपमंडूकः। तेन तदाश्रयमुपदि-
[illegible]

शामि। शृणु।
[illegible]

सेवितव्यो महावृक्षः फलच्छायासमन्वितः।
[illegible]

यदि दैवात्फलं नास्ति छाया केन निवार्यते ॥१०॥
[illegible] (10)

अन्यच्च। हीनसेवा न कर्तव्या कर्तव्यो महदाश्रयः।
[illegible]

पयो ऽपि शौंडिकीहस्ते वारुणीत्यभिधीयते ॥११॥
[illegible] (11)

अन्यच्च। महानप्यल्पतां याति निर्गुणे गुणविस्तरः।
[illegible]

आधाराधेयभावेन गजेंद्र इव दर्पणे ॥१२॥
[illegible]

विशेषतश्च। व्यपदेशे ऽपि सिद्धिः स्यादतिशक्ते नराधिपे।
[illegible]

शशिनो व्यपदेशेन शशकाः सुखमासते ॥१३॥
[illegible]

मयोक्तं। कथमेतत्। पक्षी कथयति। कदाचिदपि वर्षासु
[illegible]

वृष्टेरभावात्तृषार्तो गजयूथो यूथपतिमाह।
[illegible]

नाथ को ऽभ्युपायो ऽस्माकं जीवनाय। नास्ति क्षुद्रजंतूनां
[illegible]

[illegible]

निमज्जनस्थानं वयं च निमज्जनस्थानाभावान्मृतप्राया इव । किं
a bathing-place, we and for bathing-place's-want death-suffering almost. What

कुर्मः । क्व यामः । ततो हस्तिराजो नातिदूरं गत्वा
shall we do? Where shall we go? Then the elephant-king not too-far having gone

निर्मलं ह्रदं दर्शितवान् । ततो दिनेषु गच्छत्सु तत्तीरावस्थिता
stainless pool showed. Then, the days passing, by the on its-bank-remaining-

गजपादाहतिभिश्चूर्णिताः क्षुद्रशशकाः । अनन्तरं शिलीमुखो नाम
elephants'-foot-tramplings (were) crushed the little-hares. Thereupon Silīmukha by name

शशकश्चिन्तयामास । अनेन गजयूथेन पिपासाकुलितेन प्रत्यहमत्रा-
hare was thinking By this elephant-troop with thirst-pained daily here

गन्तव्यं । अतो विनश्यत्यस्मत्कुलं । ततो विजयो नाम वृद्धशशको
will be come; thereby perishes our-race. Then Vijaya by name an old-hare

ऽवदत् । मा विषीदत मयात्र प्रतीकारः कर्तव्यः । ततोऽसौ
said Not do despair! by me here remedy to be made. Then he

प्रतिज्ञाय चलितः । गच्छता च तेनालोचितं । कथं गजयूथ-
having promised started. Going and by him reflected How in the elephant-troop's-

समीपे स्थित्वा वक्तव्यं ।
proximity standing to be spoken?

यतः । स्पृशन्नपि गजो हन्ति जिघ्रन्नपि भुजंगमः ।
For Touching even an elephant kills, smelling even serpent,

पालयन्नपि भूपालः प्रहसन्नपि दुर्जनः ॥१४॥
protecting even king, smiling even the wicked man. (14)

अतोऽहं पर्वतशिखरमारुह्य यूथनाथं संवादयामि । तथानुष्ठिते
Therefore I the mountain-summit ascending the troop-chief address. Thus being done

यूथनाथ उवाच । कस्त्वं कुतः समायातः । स ब्रूते । शशको
the troop-chief said Who thou? Whence approached? He says A hare

ऽहं भगवता चन्द्रेण भवदन्तिकं प्रेषितः । यूथपतिराह । कार्यमु-
I, by the venerable moon you-near despatched. The troop-chief says (Your) business

च्यतां । विजयो ब्रूते ।
let be told! Vijaya says

उक्तेष्वपि शस्त्रेषु दूतो वदति नान्यथा ।
[illegible]

सदैवावध्यभावेन यथार्थस्य हि वाचकः ॥१५॥
[illegible]

ततोऽहं तदाज्ञया ब्रवीमि । शृणु । यदेते चन्द्रसरोरक्षकाः
[illegible]

शशकास्त्वया निःसारितास्तदनुचितं कृतं । ते शशकाश्चिरमस्माकं
[illegible]

रक्षिताः । अत एव मे शशाङ्क इति प्रसिद्धिः । एवमुक्तवति
[illegible]

दूते यूथपतिर्भयादिदमाह । प्रणिधेहि । इदमज्ञानतः
[illegible]

कृतं पुनर्न कर्तव्यं । दूत उवाच । यद्येवं तदत्र
[illegible]

सरसि कोपात्कम्पमानं भगवन्तं शशाङ्कं प्रणम्य प्रसाद्य
[illegible]

गच्छ । ततो रात्रौ यूथपतिं नीत्वा जले चंचलं
[illegible]

चंद्रबिंबं दर्शयित्वा यूथपतिः प्रणामं कारितः । उक्तं
[illegible]

च तेन । देव अज्ञानादनेनापराधः कृतस्ततः
[illegible]

क्षम्यतां नैवं वारान्तरं विधास्यते । इत्युक्त्वा प्रस्थापितः ।
[illegible]

अतोऽहं ब्रवीमि । व्यपदेशेऽपि सिद्धिः स्यादिति । ततो
[illegible]

मयोक्तं । स एवास्मत्प्रभू राजहंसो महाप्रतापो
[illegible]

[illegible]
[illegible]

ऽतिसमर्थः । त्रैलोक्यस्यापि प्रभुत्वं तत्र युज्यते किं
exceedingly-mighty Of the three worlds even the sovereignty for him is fit, how

पुना राज्यमिति । तदाहं तैः पक्षिभिर्दुष्ट कथमस्मद्भूमौ
much more kingdom, thus. Then I by those birds Wretch, how on our-ground

चरसीत्यभिधाय राज्ञश्चित्रवर्णस्य समीपं नीतः । ततो राज्ञः
goest thou?" thus saying of king Chitravarņa to the proximity led. Then of the king

पुरो मां प्रदर्श्य तैः प्रणम्योक्तम् । देव अवधीयतामेष
in front me having shown, by them, having bowed, said Sire let be noticed, this

दुष्टो बको यदस्मद्देशे चरन्नपि देवपादानधिक्षिपति । राजाह ।
vile crane that, on our-land walking although, Y. M.'s-feet reviles. The king says

कोऽयं कुतः समायातः । त ऊचुः । हिरण्यगर्भनाम्नो
Who this? Whence approached? They said Of the Hiranyagarbha-named

राजहंसस्यानुचरः कर्पूरद्वीपादागतः । अथाहं गृध्रेण मन्त्रिणा
flamingo follower from Karpūradvīpa arrived. Now I by the vulture the minister

पृष्टः । कस्तत्र मुख्यो मन्त्रीति । मयोक्तम् ।
(was) asked Who (is) there prime minister?" thus. By me said

सर्वशास्त्रार्थपारगः । सर्वज्ञो नाम चक्रवाकः । गृध्रो
With all-sciences'-meaning-conversant Sarvajña by name the Chakravāka. The vulture

ब्रूते । युज्यते । स्वदेशजोऽसौ । यतः ।
says It is proper In his-country-born (is) he. For

स्वदेशजं कुलाचारविशुद्धमथवा शुचिम् ।
One in his-country-born, caste-duties (observing), honest, moreover pure,

मन्त्रज्ञमव्यसनिनं व्यभिचारविवर्जितम् ॥१६॥
counsel-knowing, vice-less, from transgression-free, (16)

अधीतव्यवहारार्थं मौलं ख्यातं विपश्चितम् ।
one who has studied-the law's-sense, of pure blood, renowned, intelligent,

अर्थस्योत्पादकं चैव विदध्यान्मन्त्रिणं नृपः ॥१७॥
of wealth producer and likewise should appoint as minister king (17)

अत्रान्तरे शुकेनोक्तम् । देव कर्पूरद्वीपादयो लघुद्वीपा
There meanwhile by parrot said Sire Karpūradvīpa-&c. the small-islands

जंबुद्वीपांतर्गता एव । तत्रापि देवपादानामेवाधिपत्यं ।
in Jambudvipa included verily. There also of His Majesty the sovereignty.

ततो राज्ञाप्युक्तं । एवमेव ।
Then by the king also said. So quite.

यतः । राजा मत्त शिशुश्चैव प्रमादी धनगर्वितः ।
For. A king, a madman, a child and likewise, the careless, the wealth-proud,

अप्राप्यमभिवांछति किं पुनर्लभ्यते ऽपि यत् ॥१८॥
the unattainable desire; how much more, is obtained also what? (18)

ततो मयोक्तं । यदि वचनमात्रेणैवाधिपत्यं सिध्यति तदा
Then by me said. If by words merely verily sovereignty is accomplished, then

जंबुद्वीपे ऽप्यस्मत्प्रभोर्हिरण्यगर्भस्य स्वाम्यमस्ति । शुको ब्रूते ।
in Jambudvipa also of our master Hiranyagarbha's dominion is. The parrot says.

कथमत्र निर्णयः । मयोक्तं । संग्राम एव । राज्ञा विहस्योक्तं ।
How (is) here settlement? By me said. In war only. By the king smiling said.

स्वस्वामिनं गत्वा सज्जीकुरु । तदा मयोक्तं । स्वदूतो ऽपि
Thy master going make ready. Then by me said. Thy envoy also

प्रस्थाप्यतां । राजोवाच । कः प्रयास्यति दौत्येन यत एवंभूतो
be despatched. The king said. Who will go on embassy? for such

दूतः कार्यः ।
an envoy to be made.

भक्तो गुणी शुचिर्दक्षः प्रगल्भो ऽव्यसनी क्षमी ।
[illegible]

ब्राह्मणः परमर्मज्ञो दूतः स्यात्प्रतिभानवान् ॥१९॥
[illegible]

गृध्रो वदति । सन्त्येव दूता बहवः किन्तु ब्राह्मण एव कर्तव्यः ।
[illegible]

यतः । प्रसादं कुरुते पत्युः संपत्तिं नाभिवांछति ।
[illegible]

कालिमा कालकूटस्य नापैतीश्वरसंगमात् ॥२०॥
the darkness of the Kâlakûṭa poison not departs through Śiva's-contact (20)

राजाह । ततः शुक एव गच्छतु । शुक त्वमेवानेन सह गत्वा
The king says Then the parrot verily may go. Parrot, thou verily him with going

स्मदभिलषितं ब्रूहि । शुको ब्रूते । यथाज्ञापयति देव । किन्त्वयं
our-desire declare! The parrot says As commands Your Majesty However this

दुर्जनो बकस्तदनेन सह न गच्छामि ।
vile fellow the crane, therefore him with not do I go.

तथा चोक्तं । खलः करोति दुर्वृत्तं नूनं फलति साधुषु ।
Thus and said A villain commits an evil-action; surely it bears fruit unto the good.

दशाननोऽहरत्सीतां बन्धनं स्यान्महोदधेः ॥२१॥
The ten-faced (Râvaṇa) carries off Sîtâ, binding will be of the ocean † (21)

अपरं च । न स्थातव्यं न गन्तव्यं दुर्जनेन समं क्वचित् ।
Another and, Not to be stood, not to be gone the wicked with anywhere;

काकसंगाद्धतो हंसस्तिष्ठन्गच्छंश्च वर्तकः ॥२२॥
through with crow-association slain the goose standing, going likewise the quail. (22)

राजोवाच । कथमेतत् । शुकः कथयति । अस्त्युज्जयिनीवर्त्मप्रान्तरे
The king said How that! The parrot relates There is on the Ujjayinî-road-side

प्लक्षतरुः । तत्र हंसकाकौ निवसतः । कदाचिद्ग्रीष्मसमये परि-
fig-tree. There goose-and crow live. Once in summer-time fa-

श्रान्तः कश्चित्पथिकस्तत्र तरुतले धनुःकाण्डं संनिधाय
tigued some wanderer there at the tree's-foot bow-and arrow having laid down

सुप्तः । तत्र क्षणान्तरे तन्मुखाद्वृक्षच्छायापगता । ततः
fell asleep. There in another-moment from his-face the tree-shade departed. Then

सूर्यतेजसा तन्मुखं व्याप्तमवलोक्य तद्वृक्षस्थितेन हंसेन
by the sun's-glare his-face reached seeing by the on that-tree-standing goose

As the verse stands, the second hemistich can only mean that as the dark poison remained dark even when swallowed by Śiva, so a Bad-man retains his character even in society with kings. There is a play of words in Îśvara, which means both Śiva and sovereign.

† Binding of the ocean means the building of a bridge across the ocean. It refers to the bridge from the peninsula to Ceylon which had to be built in order to rescue Sîtâ, whom Râvaṇa had carried off.

कृपया पक्षौ प्रसार्य पुनस्तन्मुखे छाया कृता। ततो
[illegible]

निर्भरनिद्रासुखिना तेन मुखव्यादानं कृतं। अथ परसुखम-
[illegible]

सहिष्णुः स्वभावदौर्जन्येन स काकस्तस्य मुखे
[illegible]

पुरीषोत्सर्गं कृत्वा पलायितः। ततो यावदसौ पान्थ उत्थायोर्ध्वं
[illegible]

निरीक्षते तावत्तेनावलोकितो हंसः काण्डेन हतो व्यापादितः।
[illegible]

वर्तककथामपि कथयामि। एकदा भगवतो गरुडस्य यात्राप्रसंगेन
[illegible]

सर्वे पक्षिणः समुद्रतीरं गताः। ततः काकेन सह वर्तकश्चलितः।
[illegible]

अथ गोपालस्य गच्छतो दधिभाण्डाद्वारं वारं तेन काकेन दधि
[illegible]

खाद्यते। ततो यावदसौ दधिभाण्डं भूमौ निधायोर्ध्वमवलोकते
[illegible]

तावत्तेन काकवर्तकौ दृष्टौ। ततस्तेन खेदितः काकः पलायितो
[illegible]

वर्तकः स्वभावनिरपराधो मन्दगतिस्तेन प्राप्तो व्यापादितः। अतो
[illegible]

ऽहं ब्रवीमि। न स्थातव्यं न गंतव्यमित्यादि। ततो मयोक्तं।
[illegible]

भ्रातः शुक किमेवं ब्रवीषि। मां प्रति यथा श्रीमद्देवस्तथा
[illegible]

भवानपि। शुकेनोक्तं। अस्त्वेवं किन्तु
[illegible]

दुर्जनैरुच्यमानानि संमतानि प्रियाण्यपि।
[illegible]

अकालकुसुमानीव भयं संजनयंति हि ॥२३॥
unseasonable-flowers like fear excite verily (23)

दुर्जनत्वं च भवतो वाक्यादेव ज्ञातं यदनयो
Wickedness and of you from the speech already recognized, for of these two

र्भूपालयोर्विग्रहे भवद्वचनमेव निदानं।
earth-protectors for the war your-word only (is) the cause.

पश्य। प्रत्यक्षे ऽपि कृते दोषे मूर्खः सान्त्वेन तुष्यति।
Behold, Before the eyes even being committed an offence, the fool by coaxing is soothed.

रथकारो निजां भार्यां सजारां शिरसाकरोत् ॥२४॥
The wheelwright his own wife with-(her) lover upon (his) head placed. (24)

राज्ञोक्तं। कथमेतत्। शुकः कथयति। अस्ति यौवनश्रीनगरे
By the king said How that? The parrot relates There is in the Yauvanasri-town

मन्दमतिर्नाम रथकारः। स च स्वभार्यां बन्धकीं जानाति जारेण
Mandamati by name wheelwright. He and his-wife unchaste knows, with the lover

समं स्वचक्षुषा नैकस्थाने पश्यति। ततो ऽसौ रथकारो ऽहमन्यं
together with his own-eye not in one-place sees. Then that wheelwright I to another

ग्रामं गच्छामीत्युक्त्वा चलितः कियद्दूरं गत्वा पुनरागत्य
village go thus saying departed, some-distance having gone again returning

पर्यंकतले स्वगृहे निभृतं स्थितः। अथ रथकारो ग्रामांतरं
under bed in his-house secretly stood. Now the wheelwright to another-village

गत इत्युपजातविश्वासः स जारः सन्ध्याकाल एवागतः।
gone thus with created-confidence that lover at twilight-time verily arrived.

पश्चात्तेन समं तस्मिन्पर्यंके क्रीडंती पर्यंकतलस्थितस्य भर्तुः
Afterwards him with on that bed playing of the under the bed-standing husband

किंचिदंगस्पर्शात्स्वामिनं मायाविनमिति विज्ञाय
little through body-touching the husband deceitful thus having found out

विषण्णाभवत्। ततो जारेणोक्तं। किमिति त्वमद्य मया
disconcerted she became. Then by the lover said Why thus thou to-day me

सह निर्भरं न रमसे। विस्मितेव प्रतिभासि मे त्वं।
with heartily not amusest thyself? Alarmed as it were appearest to me thou.

तयोक्तं । अनभिज्ञो ऽस्मि । मम प्राणेश्वरो येन समाकीमार(
[illegible]

सख्यं सो ऽद्य ग्रामांतरं गतः । तेन विना सकलजनपूर्णो
[illegible]

ऽपि ग्रामो मां प्रत्यरण्यवद्भाति । किं भाति तव
[illegible]

परस्थाने किं गादितवान्कथं वा प्रसन्न ऽत्यम्मकृदयं विदीर्यते ।
[illegible]

जारो मृते । तव किमेवं स्वरभूमौ रघकारः । संधरस्-
[illegible]

चदत । रे नरेर किं वदसि । शृणु ।
[illegible]

परुषाण्यपि या प्रोक्ता दृष्टा या क्रोधचक्षुषा ।
[illegible]

सुप्रसन्नमुखी भर्तुः सा नारी धर्मभागिनी ॥२५॥
[illegible]

अपरं च । नगरस्थो वनस्थो वा पापो वा यदि वा शुचिः ।
[illegible]

यासां स्त्रीणां प्रियो भर्ता तासां लोका महोदयाः ॥२६॥
[illegible]

अन्यच्च । भर्ता हि परमं नार्या भूषणं भूषणैर्विना ।
[illegible]

एषा विरहिता तेन शोभनापि न शोभना ॥२७॥
[illegible]

त्वं जारः पापमतिर्मनोलौल्यात्पुष्पतांबूलसदृशः कदाचित्
[illegible]

सेव्यसे कदाचिन्न सेव्यसे च । स च स्वामी मां विक्रेतुं देवेभ्यो
[illegible]

ब्राह्मणेभ्यो ऽपि दातुमीश्वरः । किं बहुना । तस्मिन्जीवति

जीवामि तन्मरणे चानुमरणं करिष्यामीति प्रतिज्ञा वर्तते।
I live, at his-death and after (him)-dying I will make thus the resolution stands.

यतः। तिस्रः कोट्योऽर्धकोटी च यानि लोमानि मानवे।
For Three crores half-a crore and, which hairs on man,

तावत्कालं वसेत्स्वर्गे भर्तारं यानुगच्छति ॥२८॥
so much-time shall dwell in heaven, the husband who follows. (28)

अन्यच्च। व्यालग्राही यथा व्यालं बलादुद्धरते बिलात्।
Another and, A snake-catcher as snake by force extracts from hole,

तद्वद्भर्तारमादाय स्वर्गलोके महीयते ॥२९॥
thus, the husband having taken, in the heavenly-world she is honoured. (29)

अपरं च। चितौ परिष्वज्य विचेतनं पतिं
Another and, On the pile having embraced the lifeless husband

प्रिया हि या मुंचति देहमात्मनः।
the loving one truly who forsakes the body of herself,

कृत्वापि पापं शतसंख्यमप्यसौ
having done also sin hundred-fold even she

पतिं गृहीत्वा सुरलोकमाप्नुयात् ॥३०॥
the husband having taken the celestial-world shall obtain. (30)

एतत्सर्वं श्रुत्वा स रथकारोऽवदत्। धन्योऽहं यस्येदृशी
This all having heard that wheelwright said Happy (am) I of whom such

प्रियवादिनी स्वामिवत्सला भार्येति मनसि निधाय तां खट्वां
kindly-speaking husband-loving wife, thus in mind keeping, that bedstead

स्त्रीपुरुषसहितां मूर्ध्नि कृत्वा सानन्दं ननर्त।
with the wife-and man-together on (his) head having placed with-joy he danced.

अतोऽहं ब्रवीमि। प्रत्यक्षेऽपि कृते दोषे इत्यादि। ततो
Therefore I say Before-the eyes even being committed an offence &c. Then

ऽहं तेन राज्ञा यथाव्यवहारं सम्पूज्य प्रस्थापितः। शुको
I by that king, according to-custom having honoured (me) despatched. The parrot

ऽपि मम पश्चादागच्छन्नास्ते। एतत्सर्वं परिज्ञाय यथा कर्तव्यम्
also me after approaching continues. This all having learned, as to be acted

नुसंधीयतां । चक्रवाको विहस्याह । देव वकेन तावद्दे-
[illegible]

शान्तरमपि गत्वा यथाशक्ति राजकार्यमनुष्ठितं ।
[illegible]

किंतु देव स्वभाव एष मूर्खाणां ।
[illegible]

यतः । शतं दद्यान्न विवदेदिति विज्ञस्य संमतं ।
[illegible]

विना हेतुमपि द्वंद्वमेतन्मूर्खस्य लक्षणं ॥३१॥
[illegible]

राजाह । किमतीतोपालम्भनेन । प्रस्तुतमनुसंधीयतां ।
[illegible]

चक्रवाको ब्रूते । देव विजने ब्रवीमि ।
[illegible]

यतः । वर्णाकारप्रतिध्वानैर्नेत्रवक्त्रविकारतः ।
[illegible]

अप्यूहन्ति मनो धीरास्तस्माद्रहसि मन्त्रयेत् ॥३२॥
[illegible]

राजा मन्त्री च तत्र स्थितौ । अन्ये ऽन्यत्र गताः । चक्रवाको
[illegible]

ब्रूते । देव अहमेवं जानामि । कस्याप्यस्मन्नियोगिनः प्रेरणया
[illegible]

वकेनेदमनुष्ठितं ।
[illegible]

यतः । वैद्यानामातुरः श्रेयान्व्यसनी यो नियोगिनां ।
[illegible]

विदुषां जीवनं मूर्खः सद्वर्णो जीवनं सतां ॥३३॥
[illegible]

राजाब्रवीत् । भवतु । कारणमत्र पश्चान्निरूपणीयं संप्रति
[illegible]

यत्कर्तव्यं तन्निरूप्यतां। चक्रवाको ब्रूते। देव प्रणिधिस्तावत्प्रहीयतां।

what to be done, that let be determined! The Chakravaka says Sire, spy first let be despatched!

ततस्तदनुष्ठानं बलाबलं च जानीमः। तथा हि।

Thence his-undertaking, strength-weakness and we learn. Thus namely

भवेत्स्वपरराष्ट्राणां कार्याकार्यावलोकने।

There should be of his own-and another's-dominions of (what is) necessary-and unnecessary in the examining

चारश्चक्षुर्महीभर्तुर्यस्य नास्त्यन्ध एव सः॥३४॥

spy's-eye of an earth-lord of whom not it is, blind indeed he. (34)

स च द्वितीयं विश्वासपात्रं गृहीत्वा यातु। तेनासौ स्वयं

He and second confidence-person having taken may go! Then he, himself

तत्रावस्थाय द्वितीयं तत्रत्यमन्त्रकार्यं सुनिभृतं

there staying, the second, of the inhabitants-the counsel-object very-privately

निश्चित्य निगद्य प्रस्थापयति। तथा चोक्तं।

having ascertained, having communicated, sends back. Thus and said

तीर्थाश्रमसुरस्थाने शास्त्रविज्ञानहेतुना।

At holy bathing places-hermitages-temples of law-study-under the pretense

तपस्विव्यञ्जनोपेतैः स्वचरैः सह संवदेत्॥३५॥

with ascetics'-marks-furnished his-spies with he should communicate. (35)

गूढचारश्च यो जले स्थले चरति ततोऽसावेव बको

A secret-spy and (is he) who in water on land goes, therefore this very crane

नियुज्यतां। एतादृश एव कश्चिद्बको द्वितीयत्वेन प्रयातु

let be appointed! Like-him exactly some crane as second may go,

तद्गृहलोकाश्च राजद्वारे तिष्ठन्तु। किन्तु देव एतदपि

his-house-people and at the king's-door may stand! However Sire, this also

सुगुप्तमनुष्ठातव्यं।

very-secretly to be accomplished.

यतः। षट्कर्णो भिद्यते मन्त्रस्तथा प्राप्तश्च वार्तया।

For By six-ears (heard) is split counsel, thus reached and by report

इत्यात्मना द्वितीयेन मन्त्रः कार्यो महीभृता॥३६॥

thus himself-the second counsel to be made by king. (36)

पश्य । मंत्रभेदे ऽपि ये दोषा भवंति पृथिवीपते ।
[illegible]

न शक्यास्ते समाधातुमिति नीतिविदां मतं ॥३७॥
[illegible]

राजा विमृश्योवाच । प्राप्तस्तावन्मयोत्तमः प्रणिधिः । मंत्री ब्रूते ।
[illegible]

तदा संग्रामविजयो ऽपि प्राप्तः । अत्रांतरे प्रतीहारः प्रविश्य
[illegible]

प्रणम्योवाच । देव जंबुद्वीपादागतो द्वारि शुकस्तिष्ठति ।
[illegible]

राजा चक्रवाकमालोकते । चक्रवाकेणोक्तं । तावदा-
[illegible]

वासे तिष्ठतु पश्चादानीय द्रष्टव्यः ।
[illegible]

प्रतीहारस्तमावासस्थानं नीत्वा गतः । राजाह । विग्रहस्तावत्
[illegible]

समुपस्थितः । चक्रो ब्रूते । देव प्रागेव विग्रहो न विधिः ।
[illegible]

यतः । स किं भृत्यः स किं मंत्री य आदावेव भूपतिं ।
[illegible]

युद्धोद्योगं स्वभूत्यागं निर्दिशत्यविचारितं ॥३८॥
[illegible]

अपरं च । विजेतुं प्रयतेतारीन्न युद्धेन कदाचन ।
[illegible]

अनित्यो विजयो यस्माद्दृश्यते युध्यमानयोः ॥३९॥
[illegible]

अन्यच्च । साम्ना दानेन भेदेन समस्तैरथवा पृथक् ।
[illegible]

साधितुं प्रयतेतारीन्न युद्धेन कदाचन ॥४०॥
[illegible]

अपरं च। सर्व एव जनः शूरो ह्यनासादितविग्रहः।
Another and, Every verily man (is) hero surely (who has) not-approached-battle;

अदृष्टपरसामर्थ्यः सदर्पः को भवेन्न हि ॥४१॥
not-having seen-the enemy's-strength full of-pride who would be not forsooth? (41)

किं च। न तथोत्थाप्यते ग्रावा प्राणिभिर्दारुणा यथा।
Moreover Not thus is uplifted stone by living beings with lever as;

अल्पोपायान्महासिद्धिरेतन्मन्त्रफलं महत् ॥४२॥
through small-means great-success, this (is) the counsel-fruit great. (42)

किन्तु विग्रहमुपस्थितं विलोक्य व्यवह्रियताम्।
Moreover War approached having seen let be fought?

यतः। यथाकालकृतोद्योगात्कृषिः फलवती भवेत्।
For Through according to-season-made-effort the ploughing fruitful will be

तद्वन्नीतिरियं देव चिरात्फलति रक्षणात् ॥४३॥
likewise policy this, Sire, through long is fruitful preservation. (43)

अपरं च। महतो दूरभीरुत्वमासन्ने शूरता गुणः।
Another and, Of the great at distance-apprehension, in proximity heroism (is) quality;

विपत्तौ च महांल्लोके धीरतामनुरुध्यति ॥४४॥
in adversity and great man in the world firmness embraces. (44)

अन्यच्च। प्रत्यूहः सर्वसिद्धीनामुत्तापः प्रथमः किल।
Another and, An obstacle of all-successes (is) ardour first surely;

अतिशीतलमप्यम्भः किं भिनत्ति न भूभृतः ॥४५॥
Exceedingly-cold even water (what) does it break not mountains. (45)

विशेषतश्च महाबलो ऽसौ चित्रवर्णो राजा।
Especially and of great-strength this Chitravarna king

यतः। बलिना सह योद्धव्यमिति नास्ति निदर्शनम्।
For A strong one with to be battled thus not is an ordinance,

तद्युद्धं हस्तिना सार्धं नराणां मृत्युमावहेत् ॥४६॥
that battle an elephant with of men death may bring (46)

अन्यच्च। स मूर्खः कालमप्राप्य यो ऽपकर्तरि वर्तते।
Another and, He ( ) fool, (proper) time not-having found who upon an opponent turns;

फलितैर्मूलवतां सार्धं कीटपक्षोद्गमो यथा ॥४७॥

किंच । कूर्मः संकोचमास्थाय प्रहारमपि मर्षयेत् ।

प्राप्तकाले तु नीतिज्ञ उत्तिष्ठेत्क्रूरसर्पवत् ॥४८॥

महत्यल्पेऽप्युपायज्ञः सममेव भवेत्क्षमः ।

समुन्मूलयितुं वृक्षांस्तृणानीव नदीरयः ॥४९॥

अतस्तद्दुर्गोपायस्य तावद्विधीयताम् ।

यावद्दुर्गः सज्जीक्रियते ।

यतः । एकः शतं योधयति प्राकारस्थो धनुर्धरः ।

शतं शतसहस्राणि तस्माद्दुर्गं विशिष्यते ॥५०॥

किंच । अदुर्गो विषयः कस्य नारेः परिभवास्पदः ।

अदुर्गोऽनाश्रयो राजा पोतच्युतमनुष्यवत् ॥५१॥

दुर्गं कुर्यान्महाखातमुच्चप्राकारसंयुतम् ।

सयन्त्रं सजलं शैलसरिन्मरुवनाश्रयम् ॥५२॥

विस्तीर्णतातिवैषम्यं रसधान्येध्मसंग्रहः ।

प्रवेशश्चापसारश्च सप्तैता दुर्गसंपदः ॥५३॥

राजाह । दुर्गानुसंधाने को नियुज्यतां । चक्रो ब्रूते ।
The king says In fort's-construction who shall be employed? The Chakravâka says

यो यत्र कुशलः कार्ये तं तत्र विनियोजयेत् ।
Who where clever in work, him there he should employ;

कर्मस्वदृष्टकर्मा यः शास्त्रज्ञोऽपि विमुह्यति ॥५४॥
In works, not-(having) seen-work who, science-knowing even is perplexed. (54)

तदाहूयतां सारसः । तथानुष्ठिते समागतं सारस
Therefore let be called the Sârasa! Thus accomplished being, approached the Sârasa

मालोक्य राजोवाच । भो सारस त्वं सत्वरं दुर्गमनुसंधेहि ।
having seen, the king said O Sârasa, thou with-haste fortress prepare!

सारसः प्रणम्योवाच । देव दुर्गं तावदिदमेव चिरात्सुनिरूपित-
The Sârasa having bowed said Sire, fortress already this verily since long well-selected

मास्ते महत्सरः । किंत्वत्र मध्यवर्तिद्वीपे द्रव्यसंग्रहः कार्यतां ।
stands, great pond. However here on the in the middle-situated-island provision-store let be made.

यतः । धान्यानां संग्रहो राजन्नुत्तमः सर्वसंग्रहात् ।
For Of grain store, O king, (is) better than any (other)-store,

निक्षिप्तं हि मुखे रत्नं न कुर्यात्प्राणधारणं ॥५५॥
cast for into the mouth jewel not will make life-support. (55)

किंच । ख्यातः सर्वरसानां हि लवणो रस उत्तमः ।
Moreover Called (is) of all-flavours truly salt the flavour best,

गृहीतं च विना तेन व्यञ्जनं गोमयायते ॥५६॥
received and without it condiment is like cowdung (56)

राजाह । सत्वरं गत्वा सर्वमनुतिष्ठ । पुनः प्रविश्य
The king says With-haste going every thing accomplish! Again having entered

प्रतीहारो ब्रूते । देव सिंहलद्वीपादागतो मेघवर्णो नाम वायसः
the warder says Sire, from Sinhala-dvîpa arrived Meghavarṇa by name crow

सपरिवारो द्वारि तिष्ठति । देवपादं द्रष्टुमिच्छति । राजाह ।
with-retinue at the door stands. Your Majesty's-foot to see he desires. The king says

काकाः पुनः सर्वज्ञा बहुदृश्वानश्च । तद्भवति संग्राह्य
Crows surely (are) every thing-knowing much-seeing and. Therefore he is to be received

इत्यनुवर्तते । चक्रो ब्रूते । देव अस्त्वेवं किंतु काकः स्थलचरम

तेनास्मद्विपक्षे नियुक्तः कथं संधार्यः । तथा चोक्तं ।

आत्मपक्षं परित्यज्य परपक्षेषु यो रतः ।

स परैर्हन्यते मूढो नीलवर्णशृगालवत् ॥५७॥

राजोवाच । कथमेतत् । मंत्री कथयति । अस्त्यरण्ये कश्चिच्छृगालः

स्वेच्छया नगरोपान्ते भ्राम्यन्नीलीभाण्डे पतितः

पश्चात्तत उत्थातुमसमर्थः प्रातरात्मानं मृतवत्संदर्श्य

स्थितः । अथ नीलीभाण्डस्वामिना मृत इति ज्ञात्वा तस्मात्

समुत्थाप्य दूरे नीत्वापसारितस्तस्मात्पलायितः । ततो

ऽसौ वनं गत्वा स्वकीयमात्मानं नीलवर्णमवलोक्याचिन्तयत् ।

अहमिदानीमुत्तमवर्णस्तदाहं स्वकीयोत्कर्षं किं न साधयामि । इत्या-

लोच्य शृगालानाहूय तेनोक्तं । अहं भगवत्या वनदेवतया

स्वहस्तेनारण्यराज्ये सर्वौषधिरसेनाभिषिक्तः । तदद्या-

रभ्यारण्ये ऽस्मदाज्ञया व्यवहारः कार्यः । शृगालाश्च

तं विशिष्टवर्णमवलोक्य साष्टाङ्गपातं प्रणम्योचुः ।

यथाज्ञापयसे देव इति । अनेनैव क्रमेण सर्वेषामरण्यवासिनामा-
As thou commandest, Sire thus. In this very way over all wood-inhabitants

धिपत्यं तस्य बभूव । ततस्तेन स्वज्ञातिभिरावृतेनाधिक्यं
the sovereignty of him was. Then by him by his-relations surrounded supremacy

साधितं । ततस्तेन व्याघ्रसिंहादीनुत्तमपरिजनान्
(was) accomplished. Afterwards by him, tigers-lions-&c. as highest attendants

प्राप्य सदसि शृगालानवलोक्य लज्जमानेनावज्ञया
having received in the assembly upon the jackals looking down, being ashamed, through contempt

स्वज्ञातयः सर्वे दूरीकृताः । ततो विषण्णाञ्शृगालानवलोक्य
his-relations all (were) removed. Then dejected the jackals seeing

केनचिद्वृद्धशृगालेनैतत्प्रतिज्ञातं । मा विषीदत यदनेनानभिज्ञेन
by some old-jackal this (was) promised. Not do despair because by him ignorant

नीतिविदो मर्मज्ञा वयं स्वसमीपात्परिभूताः । तद्यथायं
policy-knowing with secrets-acquainted we from his-proximity removed. Then that he

नश्यति तथा विधेयं । यतो ऽमी व्याघ्रादयो वर्णमात्रविप्रलब्धाः
perishes, thus to be managed. For these tigers-&c by the colour-merely-deceived

शृगालमज्ञात्वा राजानमिमं मन्यन्ते । तद्यथायं परिचितो भवति
the jackal not-recognizing king him think. Then that he detected is,

तथा कुरुत । तत्र चैवमनुष्ठेयं । यत्र सर्वे संध्यासमये
thus act! There and thus to be executed When (you) all at twilight-time

सन्निधाने महारावमेकदैव करिष्यथ ततस्तं शब्दमाकर्ण्य
in (his) proximity great-howl at once together will make, then that noise having heard

जातिस्वभावात्तेनापि शब्दः कर्तव्यः । ततस्तथानुष्ठिते
through his race-nature by him also noise to be made. Then thus accomplished

सति तद्वृत्तं ।
being that happened.

यतः । यः स्वभावो हि यस्यास्ति स नित्यं दुरतिक्रमः ।
For What natural disposition merely of whom is, that always hard-to be overcome,

श्वा यदि क्रियते राजा तत्किं नाश्नात्युपानहं ॥५८॥
dog if is made king, then (what?) not does he gnaw the shoe? (58)

ततः पश्चादभिज्ञाय स व्याघ्रेण हतः। तथा चोक्तं।

छिद्रं मर्म च वीर्यं च सर्वं वेत्ति निजो रिपुः।

दहत्यन्तर्गतश्चैव शुष्कं वृक्षमिवानलः ॥५९॥

अतो ऽहं ब्रवीमि। आत्मपक्षं परित्यज्येत्यादि।

राजाह। यद्येवं तथापि दृश्यतां तावदयं दूरादागतः।

तत्संग्रहे विचारः कार्यः। मन्त्री ब्रूते। देव प्रणिधिः

प्रहितो दुर्गश्च सज्जीकृतः। अतः शुको ऽप्यानीय

प्रस्थाप्यतां। यतः।

नन्दं जघान चाणक्यस्तीक्ष्णदूतप्रयोगतः।

तद्दूरान्तरितं दूतं पश्येद्धीरसमन्वितः ॥६०॥

ततः सभां कृत्वाहूतः शुकः काकश्च। शुकः

किंचिदुन्नतशिरा दत्तासन उपविश्य ब्रूते। भो दीर्घवर्ण

महाराजाधिराजः श्रीमच्चित्रवर्णस्त्वां समाज्ञापयति। यदि जीवितेन

श्रिया वा प्रयोजनमस्ति तदा सत्वरमागत्यास्मच्चरणौ प्रणम

न चेदवस्थातुं स्थानान्तरं चिन्तय। राजा सकोपमाह। आः को

ऽप्यस्माकं पुरतो नास्ति य एनं गलहस्तयति। उत्थाय मेघवर्णो
of us in front not is, who that one by the neck seizes! Up-rising Meghavarṇa

ब्रूते। देवाज्ञापय हन्मि दुष्टं शुकं। सर्वज्ञो राजानं काकं च
says Sire, command! I kill the wretched parrot. Sarvajña the king the crow and

सान्त्वयन्ब्रूते। शृणु तावत्।
pacifying says Listen first,

न सा सभा यत्र न सन्ति वृद्धा वृद्धा न ते ये न वदन्ति धर्मं।
Not(is) that council, where not are elders, elders(are) not those who not declare the law

धर्मः स नो यत्र न सत्यमस्ति सत्यं न तद्यच्छलमभ्युपैति ॥६१॥
the law that not surely(is) where not truth is, truth(is) not that, which to deceit approaches. (61)

यतो धर्मश्चैष। दूतो म्लेच्छोऽप्यवध्यः स्याद्राजा दूतमुखो यतः।
For law and this, An ambassador (being) barbarian even, inviolable should be, the king the ambassador-as mouth having because;

उद्यतेष्वपि शस्त्रेषु दूतो वदति नान्यथा ॥६२॥
being uplifted even the weapons an ambassador speaks not otherwise. (62)

किं च। स्वापकर्षं परोत्कर्षं दूतोक्तैर्मन्यते तु कः।
Moreover, His own-inferiority the enemy's-superiority on an ambassador's-words believes truly who!

सदैवावध्यभावेन दूतः सर्वं हि जल्पति ॥६३॥
Always verily because of (his) inviolable-character an ambassador everything surely talks. (63)

ततो राजा काकश्च स्वां प्रकृतिमापन्नौ शुकोऽप्युत्थाय
Then the king the crow and their natural state recovered, the parrot also rising

चलितः। पश्चाच्चक्रवाकेनानीय प्रबोध्य
started. Afterwards by the Chakravâka having led near having instructed (him),

कनकालंकारादिकं दत्त्वा संप्रेषितो ययौ। शुकोऽपि विन्ध्या-
gold-ornaments-&c. having given, despatched he departed. The parrot also the Vindhya-

चलराजानं प्रणतवान्। राजोवाच। शुक का वार्ता कीदृशोऽसौ
mountain's-king saluted. The king said Parrot, what news? what like (is) that

देशः। शुको ब्रूते। देव संक्षेपादियं वार्ता। संप्रति युद्धोद्योगः
country? The parrot says Sire, in brief this news: Now war-commencement

क्रियतां देशश्चासौ कर्पूरद्वीपः स्वर्गैकदेशो राजा च
let be made! country and that Karpûradvîpa of paradise-a part, the king and

द्वितीयः स्वर्गपतिः कथं वर्णयितुं शक्यते । ततः सर्वाङ्गिनाथानाहूय
राजा मन्त्रयितुमुपविष्ट आह च । संप्रति कर्तव्यविषये यथा कर्तव्यमु-
पदेशं ब्रूत । विग्रहः पुनरवश्य कर्तव्यः ।

तथा चोक्तं । असंतुष्टा द्विजा नष्टाः संतुष्टा इव पार्थिवाः ।
सलज्जा गणिका नष्टा निर्लज्जाश्च कुलस्त्रियः ॥६४॥

दूरदर्शी नाम गृध्रो ब्रूते । देव व्यसनितया विग्रहो न विधिः ।
यतः । मित्रामात्यसुहृद्वर्गा यदा स्युर्दृढभक्तयः ।
शत्रूणां विपरीताश्च कर्तव्यो विग्रहस्तदा ॥६५॥

अन्यच्च । भूमिर्मित्रं हिरण्यं च विग्रहस्य फलं त्रयं ।
यदैतन्निश्चितं भावि कर्तव्यो विग्रहस्तदा ॥६६॥

राजाह । मद्बलं तावदवलोकयतु मंत्री । तदैतेषामुपयोगो
ज्ञायतां । एवमाहूयतां मौहूर्तिकः । निर्णीय शुभलग्नं
ददातु । मंत्री ब्रूते । तथापि सहसा यात्राकरणमनुचितं ।
यतः । विशंति सहसा मूढा ये ऽविचार्य द्विषद्बलं ।
खड्गधारापरिष्वंगं लभन्ते ते सुनिश्चितं ॥६७॥

स्यंदनाश्वैः समे युध्येदनूपे नौद्विपैस्तथा ।
With chariots-and horse on level ground he should fight, on swampy ground with boats-and elephants likewise;

वृक्षगुल्मावृते चापैरसिचर्मायुधैः स्थले ॥८१॥
on with trees-and bushes-covered with arrows, with swords-shield-weapons on dry land. (81)

दूषयेच्चास्य सततं यवसान्नोदकेंधनं ।
H should destroy and of him constantly corn-victuals-water-fuel,

भिंद्याच्चैव तडागानि प्राकारान्परिखास्तथा ॥८२॥
he should break and also the tanks, ramparts, trenches likewise. (82)

बलेषु प्रमुखो हस्ती न तथान्यो महीपते ।
Among the forces the chief (is) the elephant, not thus another of king;

निजैरवयवैरेव मातंगोऽष्टायुधः स्मृतः ॥८३॥
with his natural limbs already the elephant (is) eight-weaponed recorded. (83)

बलमश्वश्च सैन्यानां प्राकारो जंगमो यतः ।
The strength (is) the horse and of armies, bulwark movable because,

तस्मादश्वाधिको राजा विजयी स्थलविग्रहे ॥८४॥
therefore as in horse-superior king (is) victorious in land-fight. (84)

तथा चोक्तं । युध्यमाना हयारूढा देवानामपि दुर्जयाः ।
Thus and said Combatants on horses-mounted (are) for gods even hard-to be defeated;

अपि दूरस्थितास्तेषां वैरिणो हस्तवर्तिनः ॥८५॥
even afar-standing of them enemies in the hand-being (85)

प्रथमं युद्धकारित्वं समस्तबलपालनं ।
The first belligerent's-duty (is) the entire-forces-preservation;

दिङ्मार्गाणां विशोधित्वं पत्तिकर्म प्रचक्षते ॥८६॥
of the country-roads the clearing the infantry-business is proclaimed. (86)

स्वभावशूरमस्त्रज्ञमविरक्तं जितश्रमं ।
A by its own-nature-brave, in arms-skilled, not-disloyal, overcoming-fatigues,

प्रसिद्धक्षत्रियप्रायं बलं श्रेष्ठतमं विदुः ॥८७॥
of renowned-Kshatriyas-chiefly consisting force the best they consider (87)

यथा प्रभुकृतान्मानाद्युध्यंति भुवि मानवाः ।
As through by the commander-bestowed honour fight in the world men,

न तथा चतुर्भिर्दुष्टैर्दिव्यैरपि भूपतेः ॥८८॥

[illegible]

[illegible] मारं न कुर्यान्मुंडमंडली ।

[illegible]

कुर्यादसारभंगो हि सारभंगमपि स्फुटं ॥८९॥

[illegible]

अप्रमादोऽनपिधानं देवागारस्य च यत् ।

[illegible]

कालयापोऽप्रतीकारस्तदारम्भस्य कारणं ॥९०॥

[illegible]

[illegible] प्रतिपालयेत ।

[illegible]

[illegible] दीर्घयानमपीडितं ॥९१॥

[illegible]

दायादादपरो मंत्रो नास्ति भेदकरो क्षिपा ।

[illegible]

तस्मादुत्थापयेद्यत्नाद्दायादं तस्य विद्विषः ॥९२॥

[illegible]

संधाय युवराजेन यदि वा मुख्यमंत्रिणा ।

[illegible]

[illegible] कार्यमभियोक्तुः [illegible] ॥९३॥

[illegible]

क्रूरं मित्र रणे चापि भग्नं हन्या [illegible] ।

[illegible]

[illegible] ॥९४॥

[illegible]

[illegible] ।

[illegible]

[illegible] ॥९५॥

[illegible]

राजाह । आः किं बहुनोदितेन ।
The king says Oh, what with much talk?

आत्मोदयः परग्लानिर्द्वयं नीतिरितीयती ।
Self-exaltation, the enemy's-fall, both policy thus so great;

तदूरीकृत्य कृतिभिर्वाचस्पत्यं प्रतीयते ॥ ९६ ॥
this admitting by the prudent eloquence is understood. (96)

मन्त्रिणा विहस्योच्यते । सर्वमेतद्विशेषतश्चोच्यते । किंतु ।
By the minister smiling, is said All this most particularly even is said. However

अन्यदुच्छृङ्खलं सत्त्वमन्यच्छास्त्रनियन्त्रितम् ।
One (is) unrestrained being, the other by laws-governed,

सामानाधिकरण्यं हि तेजस्तिमिरयोः कुतः ॥ ९७ ॥
the same-location namely of light-and darkness whence? (97)

ततः उत्थाय राजा मौहूर्तिकावेदितलग्ने प्रस्थितः । अथ
Then having risen the king at by the astrologer-appointed-time set out. Now

प्रहितप्रणिधिर्हिरण्यगर्भमागत्योवाच । देव समागतप्रायो
the despatched-spy Hiranyagarbha having approached said Sire, arrived-almost

राजा चित्रवर्णः संप्रति मलयपर्वताधित्यकायां समावासितकटको
king Chitravarna at present on the Malaya-mountain's-table land having pitched-(his) camp

ऽनुवर्तते । दुर्गशोधनं प्रतिक्षणमनुसंधातव्यं यतो ऽसौ गृध्रो
remains. Fortress-clearance at-the moment (is) to be instituted, for that vulture

महामंत्री । किंच केनचित्सह तस्य विश्वासकथा
(is) great-minister Moreover somebody with, of him through confidential-

प्रसंगेनैव तदिङ्गितमवगतं मया यदनेन को ऽप्यस्मद्दुर्गे
conversation verily this hint understood by me, that by him somebody in our-fortress

प्रागेव नियुक्तः । चक्रो ब्रूते । देव काक एवासौ संभवति ।
before already installed. The Chakravâka says Sire, the crow only that can be.

राजाह । न कदाचिदेतत् । यद्येवं तदा कथं तेन शुकस्या-
The king says Not ever that. If thus, then why by him of the parrot

भिभवोद्योगः कृतः । अपरं च । शुकस्यागमनात्तस्य विग्रहोत्साहः ।
defeat-effort made? Another and Since the parrot's approach of that one the war-exertion;

Removal of all suspicious characters.

स चिरादभ्यस्तो । मन्त्री ब्रूते । तथाप्यागन्तुः शङ्कनीयः ।
राजाह । आगन्तुका हि कदाचिदुपकारका दृश्यन्ते । शृणु ।

परोऽपि हितवान्बन्धुर्बन्धुरप्यहितः परः ।
अहितो देहजो व्याधिर्हितमारण्यमौषधम् ॥९८॥

अपरं च । आसीद्वीरवरो नाम शूद्रकस्य महीभृतः ।
सेवकः स्वल्पकालेन स ददौ सुतमात्मनः ॥९९॥

चक्रः पृच्छति । कथमेतत् । राजा कथयति । अहं पुरा शूद्रकस्य
राज्ञः क्रीडासरसि कर्पूरकेलिनाम्नो राजहंसस्य पुत्र्या
कर्पूरमञ्जर्या सहानुरागवानभवम् । तत्र वीरवरो नाम महाराजपुत्रः
कुतश्चिद्देशादागत्य राजद्वारमुपगम्य प्रतीहारमुवाच ।
अहं वर्तनार्थी राजपुत्रः । राजदर्शनं कारय । ततस्तेनासौ
राजदर्शनं कारितो ब्रूते । देव यदि मया सेवकेन
प्रयोजनमस्ति तदास्मद्वर्तनं क्रियताम् । शूद्रक उवाच । किं ते
वर्तनं । वीरवरो ब्रूते । प्रत्यहं सुवर्णपञ्चशतानि देहि । राजाह ।
का ते सामग्री । वीरवरो ब्रूते । द्वौ बाहू तृतीयश्च खड्गः ।

राजाह । नैतत्कल्प्यं । तच्छ्रुत्वा वीरवरश्चलितः । अथ
The king says Not (is) this possible. This having heard Vîravara departed. Then

मन्त्रिभिरुक्तं । देव दिनचतुष्टयस्य वर्तनं दत्त्वा ज्ञायतामस्य
by the ministers said Sire, four days' pay giving let be ascertained of him

स्वरूपं किमुपयुक्तो ऽयमेतावद्वर्तनं गृह्णात्यनुपयुक्तो वेति ।
his-character whether worthy he so much pay receives, unworthy or thus.

ततो मन्त्रिवचनादाहूय वीरवराय ताम्बूलं दत्त्वा
Then upon the ministers'-advice having called (him), to Vîravara betel having given,

पञ्चशतानि सुवर्णानि दत्तानि तद्विनियोगश्च राज्ञा
five-hundred Suvarnas (were) given, of that-the application and by the king

सुनिभृतं निरूपितः । तदर्धं वीरवरेण देवेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो
very-privately watched. Of these-one half by Vîravara for the gods to the Brâhmans

दत्तं स्थितस्यार्धं दुःखितेभ्यस्तदवशिष्टं
(was) given away of the remaining one half to the needy of that-the remainder

भोज्यव्ययविलासव्ययेन । एतत्सर्वं नित्यकृत्यं कृत्वा
through food-expenditure-and amusement-expenditure. This all as pious-practice doing

राजद्वारमहर्निशं खड्गपाणिः सेवते यदा च राजा स्वयं
the king's-door day-and night sword-in hand he watches, when and the king himself

समादिशति तदा स्वगृहमपि याति । अथैकदा कृष्णचतुर्दश्यां
commands, then to his own-house also he goes. Now once of the dark (half)-on the fourteenth

रात्रौ राजा स करुणक्रन्दनध्वनिं शुश्राव । शूद्रक उवाच । कः
at night king that piteous weeping-noise heard. S'ûdraka said Who,

को ऽत्र द्वारि । तेनोक्तं । देवाहं वीरवरः । राजोवाच । क्रन्द-
who there at the door? By him said Sire, I Vîravara. The king said Of the

नानुसरणं क्रियताम् । वीरवरो यथाज्ञापयति देव इत्युक्त्वा
weeping-going after let be made! Vîravara, as commands Your Majesty thus saying,

चलितः । राज्ञा च चिन्तितं । न तदुचितं । अयमेकाकी राजपुत्रो
departed. By the king and reflected Not this proper This alone king's-son

मया सूचीभेद्ये तमसि प्रेरितः । तदनुगत्वा किमे-
by me in with needle-pierceable darkness despatched Therefore following what

तदिति निरूपयामि । ततो राजापि खड्गमादाय तदनुसरण-

क्रमेण नगराद्बहिर्निर्जगाम । गत्वा च वीरवरेण सा रुदती

रूपयौवनसंपन्ना सर्वालंकारभूषिता काचित्स्त्री दृष्टा पृष्टा

च । का त्वं किमर्थं रोदिषि । स्त्रियोक्तम् । अहमेतस्य

शूद्रकस्य राजलक्ष्मीश्चिरादेतस्य भुजच्छायायां महता सुखेन

विश्रान्तेदानीमन्यत्र गमिष्यामि । वीरवरो ब्रूते । यत्रापायः

संभवति तत्रोपायोऽप्यस्ति । तत्कथं स्यात्पुनरिहावलम्बनं

भगवत्याः । लक्ष्मीरुवाच । यदि त्वमात्मनः पुत्रं शक्तिधरं द्वात्रिंश-

ल्लक्षणोपेतं भगवत्याः सर्वमङ्गलाया उपहारीकरोषि

तदाहं पुनरत्र सुचिरं निवसामीत्युक्त्वादृश्याभवत् । ततो

वीरवरेण स्वगृहं गत्वा निद्रायमाणा स्ववधूः प्रबोधिता पुत्रश्च ।

तौ निद्रां परित्यज्योत्थायोपविष्टौ । वीरवरस्तत्सर्वं

लक्ष्मीवचनमुक्तवान् । तच्छ्रुत्वा सानन्दः शक्तिधरो ब्रूते । धन्यो

ऽहमेवंभूतः स्वामिराज्यरक्षार्थं यस्योपयोगः । तात ।

तत्कोऽधुना विलम्बस्य हेतुः । एवंविधे कर्मणि देहस्य विनियोगः ।

श्लाघ्य । यतः ।
praiseworthy For

धनानि जीवितं चैव परार्थे प्राज्ञ उत्सृजेत् ।
Riches, life and even, for another's-sake the wise should give-up,

सन्निमित्ते वरं त्यागो विनाशे नियते सति ॥१००॥
For good's-sake preferable the sacrifice, destruction destined being (100)

शक्तिधरमातोवाच । यद्येतन्न कर्तव्यं तत्केनाप्यन्येन कर्मणा
S'aktidhara's-mother said If this not to be done, then by which possible other act

सुष्ठस्य महावर्तनस्य निष्क्रयो भविष्यति । इत्यालोच्य सर्वे सर्व-
of the excellent great-pay requital will be? Thus having reflected all of the all-

मङ्गलायाः स्थानं गताः । तत्र सर्वमङ्गलां संपूज्य
auspicious one to the residence gone. There the all-auspicious one having worshipped

वीरवरो ब्रूते । देवि प्रसीद विजयतां विजयतां शूद्रको
Viravara says O goddess, be pleased! Let be victorious let be victorious S'údraka

महाराजो गृह्यतामुपहारः इत्युक्त्वा पुत्रस्य शिरश्चिच्छेद ।
the great-king! Let be accepted (my) offering' thus saying the son's head he cut off.

ततो वीरवरश्चिन्तयामास । गृहीतराजवर्तनस्य निस्तारः कृतः । अधुना
Then Viravara reflected Of the received-king's-pay acquittance made. Now

निष्पुत्रस्य जीवनेनालमित्यालोच्यात्मनः शिरश्छेदः कृतः ।
of sonless man with the life enough! thus considering of himself head-cutting made.

ततः स्त्रियापि स्वामिपुत्रशोकार्तया तदनुष्ठितं ।
Then by the woman also with for husband-and son-sorrow-pained that accomplished.

तत्सर्वं दृष्ट्वा राजा साश्चर्यं चिन्तयामास ।
That all having seen the king with astonishment was thinking

जीवन्ति च म्रियन्ते च मद्विधाः क्षुद्रजन्तवः ।
There live and, there die and me-like little-creatures;

अनेन सदृशो लोके न भूतो न भविष्यति ॥१०१॥
to this one similar in the world not has been, not will be. (101)

तदेतेन परित्यक्तेन मम राज्येनाप्यप्रयोजनं । ततः शूद्रकेणापि
Then of him deprived of me of the kingdom even no-use. Then by S'údraka also

स्वशिरश्छेत्तुं खड्गः समुत्थापितः। अथ भगवत्या सर्वमंगलया
राज्ञो हस्ते धृत उक्तश्च। पुत्र प्रसन्नास्मि ते।
एतावता साहसेनालं। जीवनान्तेऽपि तव राज्यभंगो नास्ति।
राजा च साष्टांगपातं प्रणम्योवाच। देवि किं मे
राज्येन जीवितेन वा किं प्रयोजनं। यद्यहमनुकम्पनीयस्तदा ममा-
युःशेषेणापि सदारपुत्रो वीरवरो जीवत्वन्यथाहं यथाप्राप्तां
गतिं गच्छामि। भगवत्युवाच। पुत्र अनेन ते सत्त्वोत्कर्षेण
भृत्यवात्सल्येन च तव तुष्टास्मि। गच्छ। विजयी भव। अय-
मपि सपरिवारो राजपुत्रो जीवत्वित्युक्त्वा देव्यदृश्याभवत्।
ततो वीरवरः सपुत्रदारो गृहं गतः। राजापि तैरलक्षितः
सत्वरमन्तःपुरं प्रविष्टः। अथ प्रभाते वीरवरो द्वारस्थः
पुनर्भूपालेन पृष्टः सन्नाह। देव सा रुदती मामवलोक्या-
दृश्याभवत्। न काप्यन्या वार्ता विद्यते। तद्वचनमाकर्ण्य
राजाचिन्तयत्। कथमयं श्लाघ्यो महासत्त्वः। यतः।
प्रियं ब्रूयादकृपणः शूरः स्यादविकत्थनः।

दाता नापात्रवर्षी च प्रगल्भः स्यादनिष्ठुरः ॥१०२॥
generous not upon the unworthy-showering and, confident should be he not-harsh. (102)

एतन्महापुरुषलक्षणमेतस्मिन्सर्वमस्ति । ततः स राजा प्रातः
This great-man's-characteristic in this one entire is. Then that king early

शिष्टसभां कृत्वा सर्ववृत्तान्तं प्रस्तुत्य प्रसा-
of the chiefs-an assembly having made, the whole-event having made known, through

दात्तस्मै कर्पूरराज्यं ददौ । तत्किमागन्तुको जातिमा-
favour to him the Karpūra-kingdom gave. Then why (is) stranger by nature-

त्राद्दुष्टः । तत्राप्युत्तमाधममध्यमाः सन्ति । चक्रवाको ब्रूते ।
already evil! There also highest-lowest-middlings are. The Chakravāka says

योऽकार्यं कार्यवच्छास्ति स किं मन्त्री नृपेच्छया ।
Who the improper proper like advises, (is) he (what?) a minister according to the king's-desire?

वरं स्वामिमनोदुःखं तन्नाशो न त्वकार्यतः ॥१०३॥
better (is) master's-heart-pain, his-destruction not however through the improper (103)

वैद्यो गुरुश्च मन्त्री च यस्य राज्ञः प्रियः सदा ।
The physician, the spiritual guide and, the minister and of which king dear always,

शरीरधर्मकोशेभ्यः क्षिप्रं स परिहीयते ॥१०४॥
by the body-virtue-treasure quickly he is forsaken. (104)

शृणु देव । पुण्याल्लब्धं यदेकेन तन्ममापि भविष्यति ।
Listen, Sire. Through virtue obtained what by one, that of me also will be,

हत्वा भिक्षुं महालोभान्निध्यर्थी नापितो हतः ॥१०५॥
having killed beggar through great-covetousness treasure-seeking the barber (was) killed. (105)

राजा पृच्छति । कथमेतत् । मन्त्री कथयति । अस्त्ययोध्यायां चूडा-
The king asks How that? The minister relates There is in Ayodhyā Chūḍā-

मणिर्नाम क्षत्रियः । तेन धनार्थिना महता क्लेशेन भगवांश्
maṇi by name Kshatriya. By him wealth-seeking with great pain the venerable

चन्द्रार्धचूडामणिश्चिरमाराधितः । ततः क्षीणपापोऽसौ
moon's-half-as crest-jewel bearing long worshipped. Then with destroyed-sin he,

स्वप्ने दर्शनं दत्त्वा भगवदादेशाद्यक्षेश्वरेणा-
in sleep vision having given, upon His Holiness'-command by the Yaksha-lord (was)

दिष्टः । एवमद्य प्रातः क्षौरं कृत्वा लगुडं हस्ते

कृत्वा गृहे निभृतः स्थास्यामि ततो ऽस्मिन्नेवाङ्गने समागतं

भिक्षुं पश्यसि । तं निर्दयं लगुडप्रहारेण हनिष्यसि । ततः

सुवर्णकलशो भविष्यति तेन त्वया यावज्जीवं सुखिना भवितव्यं ।

ततस्तथानुष्ठिते तद्वृत्तं । तत्र क्षौरकरणायानीतेन

नापितेनालोक्य चिंतितं । अये निधिप्राप्तेरयमुपायः । तदहमप्येवं

किं न करोमि । ततः प्रभृति नापितः प्रत्यहं तथाविधो लगुडहस्तः

सुनिभृतं भिक्षोरागमनं प्रतीक्षते । एकदा तेन प्राप्तो भिक्षुर्लगुडेन

व्यापादितः । तस्मादपराधात्सो ऽपि नापितो राजपुरुषैर्व्यापादितः ।

अतो ऽहं ब्रवीमि । पुण्यलब्धं यदेकेनेत्यादि । राजाह ।

पुरावृत्तकथोद्गारैः कथं निर्णीयते परः ।

स्यान्निष्कारणबन्धुर्वा किंवा विश्वासघातकः ॥५८॥

यातु । प्रस्तुतमनुसंधीयतां । मलयाधित्यकायां चेच्चित्रवर्णस्त

दधुना किं विधेयं । मन्त्री वदति । देव आगतप्रणिधिमुखान्

मया श्रुतं यन्मन्त्रिणो गृध्रस्योपदेशे चित्रवर्णेनानादरः

कृत । ततो ऽसौ मूढो जेतुं शक्य । तथा चोक्त ।
shown. Therefore that fool defeated can be. Thus and said

लुब्ध क्रूरो ऽलसो ऽसत्य प्रमादी भीरुरस्थिर ।
Covetous, cruel, inactive, untrue, careless, timid, unstable

मूढो योधावमन्ता च सुखच्छेद्यो रिपु स्मृत ॥१०७॥
foolish, warriors-despising and, easily-to be defeated an enemy is recorded. (107)

ततो ऽसौ यावदस्मदुर्गद्वाररोधं न करोति तावन्नद्य-
Then he so long as of our-fortress'-door-siege not makes, so long at rivers-

द्रिवनवर्त्मसु तद्बलानि हंतु सारसादय सेनापतयो
mountains-woods-roads his-forces to slay Sarases-etc. the army-commanders

नियुज्यतां । तथा चोक्तं ।
let be ordered! Thus and said

दीर्घवर्त्मपरिश्रांतं नद्यद्रिवनसंकुलं ।
By long-marches-fatigued, by rivers-hills-woods-obstructed,

घोराग्निभयसंत्रस्तं क्षुत्पिपासार्दितं तथा ॥१०८॥
by dreadful-fire-apprehension-terrified, by hunger-and thirst-distressed likewise; (108)

प्रमत्तं भोजनव्यग्रं व्याधिदुर्भिक्षपीडितं ।
careless, for provisions-straitened, with sickness-and famine-afflicted;

असंस्थितमभूयिष्ठं वृष्टिवातसमाकुलं ॥१०९॥
not-steady not-very numerous, by rain-and wind-embarrassed; (109)

पंकपांशुजलाच्छन्नं सुव्यस्तं दस्युविद्रुतं ।
with mud-dust-water-covered, very-confused, by robbers-disturbed,

एवंभूतं महीपाल परसैन्यं विघातयेत् ॥११०॥
In such-a state an earth-protector the enemy's-army should destroy (110)

अन्यच्च । अवस्कन्दभयाद्राजा प्रजागरकृतश्रमं ।
Another and, From assault-fear king, with watching-exhausted,

दिवासुप्तं समाहन्यान्निद्राव्याकुलसैनिकं ॥१११॥
in the day-sleeping should attack through sleep-confused-soldier. (111)

अतस्तस्य प्रमादिनो बलं गत्वा यथावकाशं
Therefore of that negligent (one) the force, having gone according to-opportunity

दिवानिशं [illegible]नापतयः । तथानुष्ठिते चित्रवर्णस्य मन्त्रिणा
सेनापतयश्च पार्श्वो निहताः । ततश्चित्रवर्णो विषण्णः स्वमन्त्रिणं
दूरदर्शिनमाह । तात किमित्यस्मदुपेक्षा क्रियते । किं त्वप्य-
विनयो ममास्ति । तथा चोक्तं ।

न राज्यं प्राप्तमित्येव वर्त्तितव्यमसांप्रतं ।
श्रियं ह्यविनयो हन्ति जरा रूपमिवोत्तमं ॥११२॥

अपि च । दक्षः श्रियमधिगच्छति पथ्याशी कल्यतां सुखमरोगी ।
उद्युक्तो विद्यान्तं धर्मार्थयशांसि च विनीतः ॥११३॥

गृध्रो ऽवदत् । देव शृणु । अविद्वानपि भूपालो विद्यावृद्धोपसेवया ।
परां श्रियमवाप्नोति जलासन्नतरुर्यथा ॥११४॥

अन्यच्च । पानं स्त्री मृगया द्यूतमर्थदूषणमेव च ।
वाग्दण्डयोश्च पारुष्यं व्यसनानि महीभुजां ॥११५॥

किन्तु । न साहसैकान्तरसानुवर्त्तिना
न चाप्युपायोपहतान्तरात्मना ।
विभूतयः [illegible]मवाप्तुमूर्जिताः

नये च शौर्ये च वसंति संपदः ॥११६॥
In policy and in valour and dwell fortunes. (116)

त्वया स्वबलोत्साहमवलोक्य साहसैकरसिना मयो-
By thee, at thy-forces'-ardour looking, on rashness-only dwelling, for thee by me

पन्यस्तेष्वपि मंत्रेष्वनवधानं वाक्पारुष्यं च कृतं । अतो
proffered even counsels disregard word-harshness and shewn. Therefore

दुर्नीतेः फलमिदमनुभूयते । तथा चोक्तं ।
of improper-conduct fruit this is experienced. Thus and said

दुर्मंत्रिणं कमुपयांति न नीतिदोषाः
Having bad-ministers whom befal not policy-errors?

संतापयंति कमपथ्यभुजं न रोगाः ।
Torment whom unwholesome (food)-eating not diseases?

कं श्रीर्न दर्पयति कं न निहंति मृत्युः
Whom fortune not does elate? Whom not does slay death?

कं स्त्रीकृता न विषयाः परितापयंति ॥११७॥
Whom by women-done not pleasures torment? (117)

अपरं च । मुदं विषादः शरदं हिमागमस्
Another and, Joy melancholy autumn winter

तमो विवस्वान्सुकृतं कृतघ्नता ।
darkness the sun, good-acts ingratitude,

प्रियोपपत्तिः शुचमापदं नयः
" – " grief, misfortune good conduct,

श्रियः समृद्धा अपि हंति दुर्नयः ॥११८॥
fortunes elevated even destroys bad-conduct. (118)

ततो मयाप्यालोचितं । प्रज्ञाहीनोऽयं राजा । नो चेत्कथं
Then by me also reflected Intelligence-forsaken (is) this king Not if how

नीतिशास्त्रकथाकौमुदीं वागुल्काभिस्तिमिरयति । यतः ।
of policy-book-sayings-the moonlight with talk-torches does he darken? For

यस्य नास्ति स्वयं प्रज्ञा शास्त्रं तस्य करोति किं ।
Of whom not there is of himself intelligence, book of him does what?

लोचनाभ्यां विहीनस्य दर्पणः किं करिष्यति ॥११९॥

इत्यालोच्य तूष्णीं स्थितः। अथ राजा बद्धाञ्जलिराह। तात
अस्त्ययं ममापराधः। इदानीं यथावशिष्टबलसहितः प्रत्यावृत्य
विन्ध्याचलं गच्छामि तथोपदिश। गृध्रः स्वगतं चिन्तयति।
क्रियतामस्य प्रतीकारः। यतः।

देवतासु गुरौ गोषु राजसु ब्राह्मणेषु च।
नियन्तव्यः सदा कोपो बालवृद्धातुरेषु च ॥१२०॥

मन्त्री प्रहस्य ब्रूते। देव मा भैषीः। समाश्वसिहि। शृणु देव।

मन्त्रिणां भिन्नसंधाने भिषजां सांनिपातिके।
कर्मणि व्यज्यते प्रज्ञा सुस्थे को वा न पण्डितः ॥१२१॥

अपरं च। आरभन्तेऽल्पमेवाज्ञाः कामं व्यग्रा भवन्ति च।
महारम्भाः कृतधियस्तिष्ठन्ति च निराकुलाः ॥१२२॥

तदत्र भवत्प्रतापादेव दुर्गं भङ्क्त्वा कीर्तिप्रतापसहितं
त्वामचिरेण कालेन विन्ध्याचलं नेष्यामि। राजाह। कथमधुना
स्वल्पबलेन तत्संपद्यते। गृध्रो वदति। देव सर्वं भविष्यति।

यतो विजिगीषोरदीर्घसूत्रता विजयसिद्धेर्
Because of one wishing to conquer want-of-dilatoriness of his accomplishment

अवश्यंभावि लक्षणं तत्सत्वरमेव दुर्गावरोधः क्रियताम्॥
an indispensable mark, therefore with quickness verily fortress-siege let be made!

प्रहितप्रणिधिना बकेनागत्य हिरण्यगर्भस्य तत्कथितम्। देव
By the despatched-spy the crane, having arrived to Hiranyagarbha this told Sire,

स्वल्पबल एवायं राजा चित्रवर्णो गृध्रस्य मन्त्रो-
with very-small-forces even this king Chitravarna through the vulture's counsel-

पष्टम्भेन दुर्गावरोधं करिष्यति। राजाह। सर्वज्ञ किमधुना
encouragement fortress-siege will make. The king says Sarvajña, what now

विधेयम्। चक्री ब्रूते। स्वबले सारासारविचारः
to be done? The Chakravâka says In our-force of the strong-and weak-discrimination

क्रियताम्। तज्ज्ञात्वा सुवर्णवस्त्रादिकं यथार्हं
be made! That having learned in gold-dresses-&c. consisting according to-merit

प्रसादप्रदानं क्रियताम्। यतः।
bounty-distribution be made! For

यः काकिणीमप्यपथप्रपन्नां समुद्धरेन्निष्कसहस्रतुल्याम्।
Who Kâkiṇî even on byway-fallen picks up, (as if) of Nishkas-thousands-worth,

कालेषु कोटिष्वपि मुक्तहस्तस्तं राजसिंहं न जहाति लक्ष्मीः॥१२३॥
at times for Koṭis even open-handed, that king-lion not forsakes Fortune. (123)

अन्यच्च। क्रतौ विवाहे व्यसने रिपुक्षये
Another and, At sacrifice, at wedding, in distress, in enemy's-destruction,

यशस्करे कर्मणि मित्रसंग्रहे।
in glory-causing work, in friends'-reception,

प्रियासु नारीषु नरेषु बान्धवे
on beloved women, on men related,

ष्वतिव्ययो नास्ति नराधिपाष्टसु॥१२४॥
excessive-expenditure not is O king on (these) eight. (124)

यतः। मूर्खः स्वल्पव्ययत्रासात्सर्वनाशं करोति हि।
For, A fool through very-small-expense's-dread of the whole-ruin makes namely;

कः सुधीः संत्यजेद्भाण्डं शुल्कस्यैवातिसाध्वसात् ॥१२५॥

राजाह । कस्मिन् समये ऽतिव्ययो युज्यते । उक्तं च ।

आपदर्थे धनं रक्षेदिति । मन्त्री ब्रूते । श्रीमतः

कथमापदः । राजाह । कदाचिच्चलते लक्ष्मीः । मन्त्री ब्रूते ।

सञ्चितार्थो विनश्यति तदेव कार्पण्यं विमुच्य दानमानाभ्यां

स्वभटाः पुरस्क्रियन्ताम् । तथा चोक्तं ।

परस्परज्ञाः संहृष्टास्त्यक्तुं प्राणान्सुनिश्चिताः ।

कुलीनाः पूजिताः सम्यग्विजयन्ते द्विषद्बलम् ॥१२६॥

अपरं च । सुभटाः शीलसम्पन्नाः संहताः कृतनिश्चयाः ।

अपि पञ्चशतं शूरा निघ्नन्ति रिपुवाहिनीम् ॥१२७॥

किं च । शिष्टैरप्यविशेषज्ञ उग्रश्च कृतनाशकः ।

त्यज्यते किं पुनर्नान्यैर्यश्चाप्यात्मम्भरिर्नरः ॥१२८॥

उक्तं च । सत्यं शौर्यं दया त्यागो नृपस्यैते महागुणाः ।

एतैस्त्यक्तो महीपालः प्राप्नोति खलु वाच्यताम् ॥१२९॥

ईदृशि प्रस्तावे अमात्यास्तावत् पुरस्कार्याः । तथा चोक्तं ।

यो येन प्रतिबद्धः स्यात्सह तेनोदयी व्ययी ।
Who with whom bound up may be, with him rising declining,

स विश्वस्तो नियोक्तव्यः प्राणेषु च धनेषु च ॥१३०॥
be trusted (he) is be employed in (affairs of) life as well in (affairs of) property as. (130)

यतः । धूर्तः स्त्री वा शिशुर्यस्य मन्त्रिणः स्युर्महीपतेः ।
For, A knave, woman or, child of what ministers may be of king,

अनीतिपवनक्षिप्तः कार्याब्धौ स निमज्जति ॥१३१॥
by impolicy's-storm-hurled on the business-ocean he sinks. (131)

शृणु देव । हर्षक्रोधौ समौ यस्य शास्त्रार्थे प्रत्ययस्तथा ।
Listen, Sire, Joy-and-anger even of whom, of the scripture-sense understanding likewise,

नित्यं भृत्यानुपेक्षा च तस्य स्याद्धनदा धरा ॥१३२॥
constantly for attendants-care and, of him will be treasure-bestowing the earth. (132)

येषां राज्ञा सह स्यातामुच्चयापचयौ ध्रुवं ।
Of whom with the king together will be rise-and-fall firmly

अमात्या इति तान्राजा नावमन्येत्कदाचन ॥१३३॥
ministers, those— them king not should neglect ever (133)

यतः । महीभुजो मदान्धस्य संकीर्णस्येव दंतिनः ।
For Of king with-infatuation-blinded of an inebriated as elephant

स्खलतो हि करालंबः सुहृत्सचिवचेष्टितं ॥१३४॥
of the stumbling surely hand-support (is) friendly-minister's-exertion. (134)

अथागत्य प्रणम्य मेघवर्णो ब्रूते । देव दृष्टिप्रसादं कुरु । इदानीं
Now approaching bowing Meghavarna says Sire look-favour bestow! Now

विपक्षो दुर्गद्वारि वर्तते तद्देवपादादेशाद्बहिर्निःसृत्य
the enemy at the fortress-gate stands, therefore on Y. M.'s-feet's-command out going

स्वविक्रमं दर्शयामि । तेन देवपादानामानृण्यमुपगच्छामि । चक्री
my-valour I show By that of Y. M.'s-feet debt-acquittance I attain. The Chakravâka

ब्रूते । मैवं यदि बहिर्निःसृत्य योद्धव्यं तदा दुर्गाश्रयणमेव
says Not thus! If out going to be fought, then to fortress-resorting verily

निष्प्रयोजनं । अपरं च ।
(is) useless. Another and,

विषमो हि यथा नक्रः सलिलान्निर्गतोऽवशः ।
वनाद्विनिर्गतः शूरः सिंहोऽपि स्याच्छृगालवत् ॥१३५॥

देव स्वयं गत्वा दृश्यतां युद्धम् । यतः ।

पुरस्कृत्य बलं राजा योधयेदवलोकयन् ।
स्वामिनाधिष्ठितः श्वापि किं न सिंहायते ध्रुवम् ॥१३६॥

अथ ते सर्वे दुर्गद्वारं गत्वा महाहवं कृतवन्तः । अपरेद्यु-
श्चित्रवर्णो राजा गृध्रमुवाच । तात स्वप्रतिज्ञातमनुष्ठीयताम् ।
गृध्रो ब्रूते । देव शृणु तावत् ।

अकालसहमत्यल्पं मूर्खव्यसनिनायकम् ।
अगुप्तं भीरुयोधं च दुर्गव्यसनमुच्यते ॥१३७॥

तत्तावदत्र नास्ति । उपजापश्चिरारोधोऽवस्कन्दस्तीव्रपौरुषम् ।
दुर्गस्य लङ्घनोपायाश्चत्वारः कथिता इमे ॥१३८॥

अत्र यथाशक्ति क्रियते यत्नः । कर्णे कथयति । एवमेव ।
ततोऽनुदित एव भास्करे चतुर्ष्वपि दुर्गद्वारेषु
प्रवृत्ते युद्धे दुर्गाभ्यन्तरगृहेष्वेकदा काकैरग्निर्निक्षिप्तः । ततो

गृहीतं गृहीतं दुर्गमिति कोलाहलं श्रुत्वा सर्वतः प्रदीप्ताग्निम्
taken, taken the fortress thus cry having heard from all sides, the blazing-fire

अवलोक्य राजहंससैनिका दुर्गवासिनश्च सत्वरं ह्रदं प्रविष्टाः ।
seeing the flamingo-soldiers, the fortress-inhabitants and with-haste the lake entered.

यतः । सुमन्त्रितं सुविक्रान्तं सुयुद्धं सुपलायितं ।
For Good-advice, good-valour good-fighting, good-retreating

कार्यकाले यथाशक्ति कुर्यान्न तु विचारयेत् ॥१३९॥
at action-time according to-strength he should make, not however hesitate. (139)

राजहंसः स्वभावान्मन्दगतिः सारसद्वितीयश्च चित्रवर्णस्य
The flamingo through his-nature slow-going by the Sârasa-accompanied and, by Chit.'s

सेनापतिना कुक्कुटेनागत्य वेष्टितः । हिरण्यगर्भः सारसमाह ।
general the cock, having approached, surrounded. Hiranyagarbha to Sârasa says!

सारस सेनापते ममानुरोधादात्मानं कथं व्यापादयिष्यसि । त्वमधुना
Sârasa, general, for me through affection thyself why wilt thou kill? Thou now

गन्तुं शक्तः । तत्कृत्वा जलं प्रविश । आत्मानं परिरक्ष । अस्मत्पुत्रं
to go able. That doing the water enter! Thyself preserve! My-son

चूडामणिनामानं सर्वज्ञसम्मत्या राजानं करिष्यसि । सारसो ब्रूते ।
Chûdâmani-named with Sarvajña's-concurrence king thou shalt make. Sârasa says

देव न वक्तव्यमेवं दुःसहं वचः । यावच्चन्द्रार्कौ
Sire, not to be spoken thus hard-to bear word. As long as moon-and sun

दिवि तिष्ठतस्तावद्विजयतां देव । अहं देव दुर्गाधिकारी ।
in the sky stand, so long be victorious Y. M. ! I, Sire, (am) fortress-commander

मन्मांसासृग्विलिप्तेन द्वारवर्त्मना प्रविशतु शत्रुः ।
On the with my-flesh-and blood-stained gate-way may enter the enemy!

अपरं च । दाता क्षमी गुणग्राही स्वामी दुःखेन लभ्यते ।
Another and, A liberal, patient, virtue-appreciating master with difficulty is found;

राजाह । सत्यमेवैतत् । किन्तु ।
The king says True certainly this however

शुचिर्दक्षोऽनुरक्तश्च जाने भृत्योऽपि दुर्लभः ॥१४०॥
An honest, expert, attached and, I know attendant also hard-to be found. (140)

मारमो मृते । शृणु देव । यदि समरमपास्य नास्ति मृत्यो-
र्भयमिति युक्तमितोऽन्यतः प्रयातुम् ।
अथ मरणमवश्यमेव जन्तोः
किमिति मुधा मलिनं यशः क्रियेत ॥१४१॥
अन्यच्च । भवेऽस्मिन्पवनोद्भ्रान्तवीचिविभ्रमभङ्गुरे ।
जायते पुण्ययोगेन परार्थे जीवितव्ययः ॥१४२॥
स्वाम्यमात्यश्च राष्ट्रं च दुर्गं कोशो बलं सुहृत् ।
राज्याङ्गानि प्रकृतयः पौराणां श्रेणयोऽपि च ॥१४३॥
देव त्वं च स्वामी सर्वथा रक्षणीयः । यतः ।
प्रकृतिः स्वामिनं त्यक्त्वा समृद्धापि न जीवति ।
अपि धन्वन्तरिर्वैद्यः किं करोति गतायुषि ॥१४४॥
अपरं च । नरेशे जीवलोकोऽयं निमीलति निमीलति ।
उदेत्युदीयमाने च रवाविव सरोरुहम् ॥१४५॥
ततः कुक्कुटेनागत्य राजहंसस्य शरीरे खरतरनखाघा-
तः कृतः । सत्वरमुपसृत्य सारसेन स्वदेहान्तरितो राजा

जले क्षिप्तः । अथ कुक्कुटैर्नखप्रहारजर्जरीकृतेन सारसेन
into the water thrown. Then by the cocks with spur-blows-torn asunder by the Sārasa

कुक्कुटसेना बहुशो हता । पश्चात्सारसोऽपि चञ्चुप्रहारेण
the cock-armies in great number slain. Afterwards the Sārasa also, by beak-blow

विभिद्य व्यापादितः । अथ चित्रवर्णो दुर्गं प्रविश्य
having split (him), was killed. Then Chitravarṇa the fortress having entered,

दुर्गावस्थितं द्रव्यं ग्राहयित्वा बन्दिभिर्जयशब्दैः
the in the fortress-being property having caused to be seized, by bards with victory-shouts

नन्दितः स्वस्कन्धावारं जगाम । अथ राजपुत्रैरुक्तम् । तस्मिन्राजबले
saluted to his-camp marched. Now by the king's-sons said In that king's-army

स पुण्यवान्सारस एव येन स्वदेहत्यागेन स्वामी
that one virtuous, the Sārasa verily by whom with his own-body's-sacrifice the master

रक्षितः । उक्तं चैतत् ।
saved. Said and this

जनयन्ति सुतान्गावः सर्वा एव गवाकृतीन् ।
There bring forth young ones cows all indeed ox-like,

विषाणोल्लिखितस्कन्धं काचिदेव गवां पतिम् ॥१४६॥
one (whose) horns-touch-(his) shoulders one only of cattle leader (146)

विष्णुशर्मोवाच । स तावद्विद्याधरीपरिवृतः स्वर्गसुखम्
Vishṇuśarman said He then having Vidyādharīs-as attendants heaven's-happiness

अनुभवतु महासत्त्वः ।
may enjoy of great-excellence.

तथा चोक्तम् । आहवेषु च ये शूराः स्वाम्यर्थे त्यक्तजीविताः ।
Thus and said In battles and what heroes for the master's-sake sacrifice-life,

भर्तृभक्ताः कृतज्ञाश्च ते नराः स्वर्गगामिनः ॥१४७॥
to the master-devoted benefits-remembering and, those men to heaven-going. (147)

यत्र तत्र हतः शूरः शत्रुभिः परिवेष्टितः ।
Wherever (is) slain hero by enemies surrounded,

अक्षयाँल्लभते लोकान्यदि क्लैब्यं न गच्छति ॥१४८॥
Imperishable he obtains worlds, if to unmanliness not he goes. (148)

अपरमप्येवमस्तु ।

विग्रहः करितुरगपत्तिभिर्नो कदापि भवतान्महीभुजाम् ।

नीतिमन्त्रपवनैः समाहताः संश्रयन्तु गिरिगह्वरं द्विषः ॥१४९॥

॥ इति हितोपदेशे विग्रहो नाम तृतीयकथाध्यायः समाप्तः ॥

॥ अथ संधिः ॥
NOW CONCILIATION

पुनः कथारम्भकाले राजपुत्रैरुक्तम् । आर्य विग्रहः श्रुतो
Again at story-commencement-time by the king's-sons said Reverend Sir War heard

ऽस्माभिः । संधिरधुनाभिधीयताम् । विष्णुशर्मणोक्तम् । श्रूयताम् ।
by us. Conciliation now let be told! By Vishnusarman said Be it heard!

संधिमपि कथयामि यस्यायमाद्यः श्लोकः ।
Conciliation also I tell, of which this the first verse

वृत्ते महति संग्रामे राज्ञोर्निहतसेनयोः ।
Being ended the great battle, of the two kings with destroyed-armies

स्थेयाभ्यां गृध्रचक्राभ्यां वाचा संधिः कृतः क्षणात् ॥१॥
by the two umpires the vulture-and Chakra through eloquence peace made in moment. (1)

राजपुत्रा ऊचुः । कथमेतत् । विष्णुशर्मा कथयति । ततस्तेन
The king's-sons said How that? Vishnusarman relates Then by that

राजहंसेनोक्तम् । केनास्मद्दुर्गे निक्षिप्तोऽग्निः । किं पारक्येण किंवा
flamingo said By whom into our-fortress thrown fire, whether by an alien or

स्मद्दुर्गवासिना केनापि विपक्षप्रयुक्तेन । चक्रो ब्रूते ।
by our-fortress-inhabitant some one by the enemy-employed? The Chakravaka says

देव भवतो निष्कारणबन्धुरसौ मेघवर्णः सपरिवारो न दृश्यते
Sire, of you the without-motive-friend that Meghavarna with-attendants not is seen,

तन्मन्ये तस्यैव विचेष्टितमिदम् । राजा क्षणं विचिन्त्याह ।
therefore, I think, of him only the doing this. The king moment having reflected says

अस्ति तावदेवम् । मम दुर्दैवमेतत् । तथा चोक्तम् ।
It is so verily Of me the evil-fate this. Thus and said

ऽपराधः स दैवस्य न पुनर्मेपि०००स्य ।

कार्ये मुचति क्वापि दैवयोगाद्विनश्यति ॥२॥

सपी मृते । ऽकर्मकृतत ।

विपमा ०ि दशा प्राप्य दैव गर्हयते नरः ।

आत्मनः कर्मदोषाश्च नैव जानात्यपंडितः ॥३॥

ऽपर च । सुहृदां हितकामानां यो वाक्यं नाभिनंदति ।

स कूर्म इव दुर्बुद्धिः काष्ठाद्भ्रष्टो विनश्यति ॥४॥

ऽन्यच । रक्षितव्यं सदा वाक्यं वाक्याद्भवति नाशनं ।

हंसाभ्यां नीयमानस्य कूर्मस्य पतनं यथा ॥५॥

[illegible] । [illegible] । सपी कथयति । अस्ति मगधदेशे

[illegible] । तत्र चिरं सङ्कट [illegible] कर्मो

[illegible] । तत्रैकस्मिन् [illegible] कूर्मस्य प्रतिवसति । अथै-

[illegible]

[illegible] । [illegible]

[illegible] । [illegible]

मया कर्तव्यम् । हंसावाहतुः । ज्ञायतां पुनस्तावत्प्रातर्य-
by me to be done? The geese say Let it be known however first; in the morning

दुचितं तत्कर्तव्यम् । कूर्मो ब्रूते । नैवं यतो दृष्टव्यतिकरो-
what proper that to be done. The tortoise says Not so, for of evident-misfortune

ऽहमत्र । तथा चोक्तम् ।
I here. Thus and said

अनागतविधाता च प्रत्युत्पन्नमतिस्तथा ।
For the future-preparing and, At an emergency-thoughtful likewise,

द्वावेतौ सुखमेधेते यद्भविष्यो विनश्यति ॥६॥
Both these happily prosper What-will be perishes. (6)

तावाहतुः । कथमेतत् । कूर्मः कथयति । पुरास्मिन्नेव सरस्येवंविधेषु
They both say How that? The tortoise relates Formerly in this very pond, such

धीवरेषूपस्थितेषु मत्स्यत्रयेणालोचितम् । तत्रानागतविधाता
fishermen having approached by fish-triad deliberated. There Anāgatavidhātā

नामैको मत्स्यः । तेनालोचितम् । अहं तावज्जलाशयान्तरं गच्छामीत्यु-
by name one fish. By him reflected I then to another-water-reservoir go thus

क्त्वा ह्रदान्तरं गतः । अपरेण प्रत्युत्पन्नमतिनाम्ना मत्स्येना-
having said to another-lake gone. By another Pratyutpannamati-named fish

भिहितम् । भविष्यदर्थे प्रमाणाभावात्कुत्र मया गन्तव्यम् । तदु-
said For future-matter from authority-want where by me to be gone? Therefore

त्पन्ने यथाकार्यं तदनुष्ठेयम् । तथा चोक्तम् ।
when it arises according to-right that to be executed. Thus and said

उत्पन्नामापदं यस्तु समाधत्ते स बुद्धिमान् ।
An arisen calamity who indeed repairs, he (is) wise;

वणिजो भार्यया जारः प्रत्यक्षे निह्नुतो यथा ॥७॥
by the merchant's wife the lover before the eyes disowned as. (7)

यद्भविष्यः पृच्छति । कथमेतत् । प्रत्युत्पन्नमतिः कथयति । पुरा
Yadbhavishya asks How that? Pratyutpannamati relates Formerly

विक्रमपुरे समुद्रदत्तो नाम वणिगस्ति । तस्य रत्नप्रभा
in Vikramapura Samudradatta by name merchant was. Of him Ratnaprabhā

नाम गृहिणी तस्मैतस्मिन् सा सदा रमते । अन्यदा सा
गगनप्रभा तस्य मेघकस्य मुखे चुम्बनं ददती समुद्रदत्तेना-
वलोकिता । ततः सा चपला सत्वरं भर्तुः समीपं
गत्वाह । नाथ एतस्य मेघकस्य महती निर्वृतिः । यतो ऽयं
चौरिकां कृत्वा कर्पूरं खादतीति ममास्य मुखमाघ्राय ज्ञातं ।
तथा चोक्तं । आहारो द्विगुणः स्त्रीणामित्यादि । तच्छ्रुत्वा
मेघकेन प्रकुपितेनोक्तं । नाथ यस्य स्वामिनो गृहे एतादृशी
भार्या तस्य सेवकेन कथं स्थातव्यं यत्र प्रतिक्षणं गृहिणी
सेवकस्य मुखं जिघ्रति । ततो ऽसावुत्थाय चलितः साधुना
यत्नात्प्रबोध्य धृतः । ततो ऽहं ब्रवीमि । उत्पन्नामापदमित्यादि ।
ततो मन्दविसर्पिण्योक्तं । यत्नादपि न तज्ज्ञानं भाति येन तदन्यथा ।
इति चिन्ताविषघ्नो ऽयमगदः किं न पीयते ॥८॥
ततः प्रातःकालेन राजा मन्युपन्नमतिमूढचेतसोक्तं सदने
स्थितः । ततो ऽत्रोत्सुकेनागतो दन्तशूकमुख गत्वा
नीरे मज्जितः । यत्र विषयस्य पौरुषं प्रायो श्यामतिमित्र ।

अतोऽहं ब्रवीमि । अनागतविधातेत्यादि । तत्कथमहमन्यह्रदं
Therefore I say For the future-preparing &c. Then how I another-lake

प्राप्नोमि तथा क्रियतां । हंसावाहतुः । जलाशयान्तरे प्राप्ते
reach, thus be acted! The geese say Another-water-reservoir being reached

तव कुशलं स्थले गच्छतस्ते को विधिः । कूर्म आह ।
of thee welfare, on the dry land going of thee what course? The tortoise says

यथाहं भवद्भ्यां सहाकाशवर्त्मना यामि तथा विधीयतां । हंसौ
How I with you together on the air-way go, thus be it arranged! The geese

ब्रूतः । कथमुपायः संभवति । कच्छपो वदति । युवाभ्यां चञ्चुधृतं
say How an expedient is possible? The tortoise says By you in the beaks-carried

काष्ठखण्डमेकं मया मुखेनावलम्ब्य गन्तव्यं । युवयोः पक्ष
wood-piece one by me, with the mouth holding, to be gone. Of you through the

बलेन मयापि सुखेन गन्तव्यं । हंसौ ब्रूतः । संभवत्येष
wing-strength by me also safely to be gone. The geese say It is possible this

उपायः । किंतु
expedient. However

उपायं चिन्तयन्प्राज्ञो ह्यपायमपि चिन्तयेत् ।
An expedient considering the wise surely calamity also should consider;

पश्यतो बकमूर्खस्य नकुलैर्भक्षिताः प्रजाः ॥ ९ ॥
of an onlooking crane-fool by ichneumons eaten the young ones. (9)

कूर्मः पृच्छति । कथमेतत् । तौ कथयतः । अस्त्युत्तरापथे
The tortoise asks How that? They relate There is on the north-road

गृध्रकूटनाम्नि पर्वते महान्पिप्पलवृक्षः । तत्रानेके बका निवसन्ति ।
on Gridhrakûta-named mountain large Pippala-tree. There several-cranes live.

तस्य वृक्षस्याधस्ताद्विवरे सर्पो बालापत्यानि खादति । अथ
Of that tree at the foot in hole serpent the young-offspring devours. Now

शोकार्तानां बकानां विलापं श्रुत्वा केनचिद्बकेनाभिहितं ।
of the sorrow-pained cranes the lamentation having heard by some crane said

एवं कुरुत । यूयं मत्स्यानुपादाय नकुलविवरादारभ्य
Thus do You fishes having taken, from an ichneumon's-hole beginning

सर्पस्य [illegible] [illegible] । [illegible]-

[illegible] सर्पो [illegible] [illegible]-

पालयितव्य । [illegible] [illegible] । [illegible]

[illegible] स्मृत । [illegible]-

[illegible] [illegible] पालिताः । [illegible] [illegible] पुरः । [illegible]

[illegible] । [illegible] नीयमान [illegible] [illegible]-

[illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] तदा [illegible] ।

[illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] ।

[illegible] [illegible] । [illegible] न [illegible] । तथा-

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

च । [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] । [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] ।

[illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] इति । [illegible] [illegible]

स [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible]-

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible]

ब्रवीमि । सुहृदां हितकामानामित्यादि । अथ प्रणिधिर्बकस्तत्रागत्यो
say Of friends well-wishing &c. Now the spy the crane, there having approached

वाच । देव प्रागेव मया निगदितं । दुर्गशोधनं हि प्रतिक्षणं
said Sire, before indeed by me said Fortress-clearance surely at-the instant

कर्तव्यमिति । तच्च युष्माभिर्न कृतं तदनवधानस्य फलम्
to be made then. That and by you not done, therefore of disregard the fruit

नुभूतं । दुर्गदाहो मेघवर्णेन गृध्रप्रयुक्तेन
(is) experienced. The fortress-burning by Meghavarṇa, the by the vulture-employed

वायसेन कृतः । राजा निःश्वस्याह ।
crow made. The king sighing says

प्रणयादुपकाराद्वा यो विश्वसिति शत्रुषु ।
Through affection service or who confides in enemies,

स सुप्त इव वृक्षाग्रात्पतितः प्रतिबुध्यते ॥१०॥
he asleep as it were from tree's-top fallen is awakened. (10)

प्रणिधिरुवाच । इतो दुर्गदाहं विधाय यदागतो मेघवर्णस्
The spy said Hence, fortress-burning having effected, when arrived Meghavarṇa,

तदा चित्रवर्णेन प्रसादितेनोक्तं । अयं मेघवर्णोऽत्र कर्पूरद्वीप
then by Chitravarṇa gratified said This Meghavarṇa here in Karpūradvīpa's-

राज्येऽभिषिच्यतां । तथा चोक्तं ।
sovereignty let be anointed! Thus and said

कृतकृत्यस्य भृत्यस्य कृतं नैव प्रणाशयेत् ।
Of one (who has) done-his duty of servant the deed not surely he should allow to perish;

फलेन मनसा वाचा दृष्ट्या चैनं प्रहर्षयेत् ॥११॥
with reward, mind, word, look and him he should gladden. (11)

चक्रवाको ब्रूते । ततस्ततः । प्रणिधिरुवाच । ततः प्रधानमन्त्रिणा
The Chakravāka says Then, then. The spy said Then by the prime-minister

गृध्रेणाभिहितं । देव नेदमुचितं प्रसादान्तरं किमपि क्रियतां ।
the vulture said Sire, not (is) this proper another-favour whatever be bestowed!

यतः । अविचारयतो युक्तिकथनं तुषखण्डनं ।
For T not-reflecting arguments-telling (is) husk-grinding.

नीचैरुपकृतं [illegible] मुदितं ॥१२॥

महतामप्येतत् नीचः कदापि न कर्तव्यः । तथा चोक्तं ।

नीचः श्लाघ्यपदं प्राप्य स्वामिनं हन्तुमिच्छति ।

मूषिको व्याघ्रतां प्राप्य मुनिं हन्तुं गतो यथा ॥१३॥

विष्णुशर्मा पृच्छति । कथमेतत् । सर्वे कथयन्ति । अस्ति गौतमस्य महर्षेस्तपोवने महातपा नाम मुनिः । तत्र तेन मुनिना काकेन नीयमानो मूषिकशावको दृष्टः । ततः स्वभावदयात्मना तेन मुनिना नीवारकणैः संवर्धितः । ततो बिडालस्तं मूषिकं खादितुमुपधावति । तमवलोक्य मूषिकस्तस्य मुनेः क्रोडे प्रविवेश । ततो मुनिनोक्तं । मूषिक त्वं मार्जारो भव । ततः स बिडाल कुक्कुरं दृष्ट्वा पलायते । ततो मुनिनोक्तं । कुक्कुराद्बिभेषि त्वमेव कुक्कुरो भव । स च कुक्कुरो व्याघ्राद्बिभेति । ततस्तेन मुनिना कुक्कुरो व्याघ्रः कृतः । अथ तं व्याघ्रं मुनिर्मूषिकं निर्विशेषं पश्यति । अथ तं मुनिं दृष्ट्वा व्याघ्रं च सर्वे वदन्ति । अनेन मुनिना मूषिकोऽयं व्याघ्रतां नीतः । एतच्छ्रुत्वा स

व्याघ्रोऽचिन्तयत् । यावदनेन मुनिना स्थातव्यं तावदिदं मे
tiger reflected As long as by that saint to be remained, so long this of my

स्वरूपाख्यानमकीर्तिकरं न पलायिष्यते । इत्यालोच्य मूषिकस्तं
original-form-story disgrace-causing not will go away Then reflecting the mouse that

मुनिं हन्तुं गतः । ततो मुनिना तज्ज्ञात्वा पुनर्मूषिको
saint to kill went. Then by the saint that having perceived again mouse

भवेत्युक्त्वा मूषिक एव कृतः । अतोऽहं ब्रवीमि । नीचः
be I' thus having said, mouse indeed made. Therefore I say A low one

श्लाघ्यपदमित्यादि । अपरं च । सुकरमिदमिति न
an honourable-place &c Further and Easy-to be done this thus not

मन्तव्यम् । शृणु ।
to be thought. Listen,

भक्षयित्वा बहून्मत्स्यानुत्तमाधममध्यमान् ।
Having eaten many fishes best-worse-middling,

अतिलोभाद्बकः पश्चान्मृतः कर्कटकग्रहात् ॥१४॥
from excessive-greediness crane afterwards died through crab's-gripe. (14)

चित्रवर्णः पृच्छति । कथमेतत् । मन्त्री कथयति । अस्ति मालवदेशे
Chitravarṇa asks How that? The minister relates There is in the Mālava-country

पद्मगर्भनामधेयं सरः । तत्रैको वृद्धो बकः सामर्थ्यहीन उद्विग्नमि-
Padmagarbha-named pool. There was old crane of strength-deprived, distressed

वात्मानं दर्शयित्वा स्थितः । स च केनचित्कुलीरेण दृष्टः पृष्टश्च ।
as if, himself showing stood. He and by some crab seen asked and

किमिति भवानत्राहारत्यागेन तिष्ठति । बकेनोक्तं । मत्स्या मम
Why thus you here with food-abandonment stay? By the crane said Fishes of me

जीवनहेतवः । ते कैवर्तैरागत्य व्यापादयितव्या इति वार्ता
the life-means. They by fishermen, having approached, to be killed' thus report

नगरोपान्ते मया श्रुता । अतो वर्तनाभावादेवा-
in the town's-neighbourhood by me heard. Therefore from livelihood-want surely

स्मन्मरणमुपस्थितमिति ज्ञात्वाहारेऽप्यनादरः कृतः । ततो
our-death approached thus having perceived for food also disregard made. Then

गर्भालोचित । इह मन्ये [illegible] गणाय

लभ्यते । तदवगेर यथा कांश्च पृच्छता । तथा चोक्तं ।

उपकर्षंतरिया संधिनं सिंधगायकारिणा ।

उपसाराय भरो हि लाय लगमंतयो ॥१५॥

सखा ऊचुः । भो यक्ष को उप [illegible]पाय । यक्षो ब्रूते ।

अस्ति [illegible]पायो [illegible] । तथापि [illegible]

शृणोभ्यामि । सखा ऊचुः । [illegible] । ततो यक्षो [illegible]

सखानि[illegible] शीला [illegible] । [illegible] । भो उप

मानपि तव नव । ततो यक्षो उपद्[illegible]

तं शीला [illegible] । [illegible] उपि [illegible]

[illegible] । [illegible] उक्ति [illegible] । [illegible] ।

[illegible] । [illegible]

[illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible]

[illegible]

[illegible]

कर्पूरद्वीपस्योत्तमानि तावन्त्यस्माकमुपनेतव्यानि। तेनास्माभिम्
of Karpûradvîpa excellent, so many to us to be conveyed. Thereby by us

र्हासुखेन विंध्याचले स्थातव्यं। दूरदर्शी विहस्याह। देव।
with great-comfort on the Vindhya-mountain to be dwelt. Dûradarśin smiling says Sire,

अनागतवतीं चिंतां कृत्वा यस्तु प्रहृष्यति।
Not-having come to pass design having made who however rejoices,

स तिरस्कारमाप्नोति भग्नभांडो द्विजो यथा॥१६॥
he disgrace incurs, with broken-vessels the Brâhman as. (16)

राजाह। कथमेतत्। मंत्री कथयति। अस्ति देवीकोट्टनाम्नि
The king says How that? The minister relates There is in the Devîkotta-named

नगरे देवशर्मा नाम ब्राह्मणः। तेन महाविषुवत्संक्रांत्यां
town Devaśarman by name Brâhman. By him at the great-equinox-passage

सक्तुपूर्णशराव एकः प्राप्तः। ततमादायासौ कुम्भकारस्य भांड
with meal-filled-dish one received. That having taken he in potter's with vessels-

पूर्णमंडपैकदेशे रौद्रेणाकुलितः सुप्तः। ततः सक्तुरक्षार्थं
filled-shed-corner by heat oppressed fallen asleep. Then for meal-protection-sake

हस्ते दंडमेकमादायाचिंतयत्। यद्यहं सक्तुशरावं विक्रीय
in the hand stick one having taken he reflected If I the meal-dish having sold

दश कपर्दकान्प्राप्स्यामि तदात्रैव तैः कपर्दकैर्घटशरावादिकमु
ten cowries shall receive, then here just with those cowries pots-dishes-&c.

पक्रीयानेकधा वृद्धैस्तैर्धनैः पुनः पुनः पूगवस्त्रादिकम्
having bought, with manifoldly increased those-moneys again again betel nuts-clothes-&c.

पक्रीय विक्रीय लक्षसंख्यानि धनानि कृत्वा विवाहचतुष्टयं
having bought, having sold, by Lacs-numbered riches having made, four-marriages

करिष्यामि। अनंतरं तासु सपत्नीषु रूपयौवनवती या
shall make. Afterwards among those wives with beauty-and youth endowed who,

तस्यामधिकानुरागं करिष्यामि। सपत्न्यो यदा द्वंद्वं करिष्यंति
on her excessive-affection I shall bestow The rival wives if quarrel shall make,

तदा कोपाकुलो ऽहं ताः लगुडेन ताडयिष्यामीत्यभिधाय
then with anger-overwhelmed I those with stick shall beat, thus saying

लगुः शिरः । तेन लकुटाद्यभूर्गितो भांडानि यानि भग्नानि ।

तस्मिन् [illegible] गतेन कुंभकारेण तथाविधानि भांडानि [illegible]

धान्यगणितस्मृतो [illegible] । इति ऽहं ब्रवीमि । अना-

गतवती चिंतामित्यादि । ततो राजा रहसि गृध्रमुवाच । तात

यथा गतोऽयं तन्मेऽपदिश । गृध्रो ब्रूते ।

मदोद्धतस्य नृपतेः संकीर्णस्येव दन्तिनः ।

गच्छत्युन्मार्गयातस्य नेतारः खलु वाच्यता ॥१७॥

शृणु देव । किमस्माभिर्बलदर्पादुपेत्य

न भिन्न तत्र प्रतापाधिष्ठितेनोपायेन । राजाह ।

ममायमपराधः । गृध्रो ब्रूते । [illegible] क्रियते तदा

[illegible] गम्यतां । [illegible] पुनरपि

[illegible] दुर्लभं

[illegible]

[illegible]

[illegible]

अप्रियाण्याह तथ्यानि तेन राजा सहायवान् ॥१८॥
disagreeable tells truths, through him (he) king companion-endowed. (18)

अन्यच्च । सुहृद्बलं तथा राज्यमात्मानं कीर्तिमेव च ।
Another and, A friend-army likewise kingdom, himself, glory even and,

युधि संदेहदोलास्थं को हि कुर्यादबालिशः ॥१९॥
in battle on uncertainty's-swing-standing who surely would make not-foolish? (19)

अपरं च । संधिमिच्छेत्समेनापि संदिग्धो विजयो युधि ।
Another and, Peace he should wish with an equal even, uncertain (is) victory in battle.

सुन्दोपसुन्दावन्योन्यं नष्टौ तुल्यबलौ न किं ॥२०॥
Sunda-and Upasunda by one-another destroyed of equal-strength (were they) not (what?). (20)

राजोवाच । कथमेतत् । मंत्री कथयति । पुरा दैत्यौ महोदरौ
The king said: How that? The minister relates. Formerly two giants of great might

सुन्दोपसुन्दनामानौ महता क्लेशेन त्रैलोक्यकामनया चिराय
Sunda-and Upasunda-named with great pain through three-worlds'-desire since long

चन्द्रशेखरमाराधितवन्तौ । ततस्तयोर्भगवान्परितुष्टो वरं
the moon-crested (Śiva) had worshipped. Then with them His Holiness pleased boon

वरयतमित्युवाच । अनन्तरं तयोः समाधिस्थितया सरस्वत्या ताव
choose! thus said. Thereupon of them in meditation-standing by Sarasvati those two

न्यद्वक्तुकामावन्यदभिहितवन्तौ । यद्यावयोर्भगवान्परितुष्टस्तदा स्वप्रि
one thing-to say-desiring another said If with us His Holiness pleased, then his-beloved

यां पार्वतीं परमेश्वरो ददातु । अथ भगवता क्रुद्धेन वर
his Pārvatī the supreme-lord may give! Now by His Holiness angry through boon-

दानस्यावश्यकतया विचारमूढयोः पार्वती प्रदत्ता । ततस्तस्या रूप
giving's necessity to the thought-perplexed ones Pārvatī (was) given. Then of her beauty-

लावण्यलुब्धाभ्यां जगद्घातिभ्यां मनसोत्सुकाभ्यां पापतिमिराभ्यां
and loveliness-desirous by the two world-destroyers in mind longing by sin-darkened,

ममेत्यन्योन्यकलहाभ्यां प्रमाणपुरुषः कश्चित्पृच्छ्यतामिति
mine thus with one-another-quarrelling, authority-man some let be asked thus

मतौ कृतायां स एव भट्टारको वृद्धद्विजरूपः समागत्य
opinion being made, that very deity in an old-Brāhman's-form having come near

तदोपस्थित । [illegible] सौम्यागिरं [illegible]

कर्म्मयमा यौनियतीति [illegible] । [illegible] सूते ।

वर्गाश्रमो गिजः पृज्य. द्वामियौ [illegible] ।

धनधान्यादिर्न्नो [illegible] पृदुम्न [illegible] ॥२१॥

तल्पयमीनागौ वृद्ध एव वृद्धयोर्नियम इत्य-

[illegible] सति मायाद्वन्नेति तुलानोन्यु [illegible]

[illegible] [illegible] । [illegible] ।

संपिभिर्वेत्कर्मिनापीत्यादि । राजा । प्रागेव [illegible]

[illegible] । संधी द्वां । [illegible] ।

तदापि मम [illegible] नाष्टं [illegible] । [illegible]

[illegible] न [illegible] । तथा चोक्तं ।

[illegible] । [illegible] ।

[illegible] ।

[illegible] ।

[illegible] ।

धार्मिकस्याभियुक्तस्य सर्व एव हि युध्यते ।
For the just (being) attacked everyone even truly fights,

प्रजानुरागाद्धर्माच्च दुःखोच्छेद्यो हि धार्मिकः ॥२४॥
because of the subjects'-affection justice and with difficulty-to be destroyed surely (is) the just. (24)

सन्धिः कार्यो ऽप्यनार्येण विनाशे समुपस्थिते ।
Alliance to be made also with the ignoble, destruction (having) approached;

विना तस्याश्रयेणान्यः कुर्यान्न कालयापनम् ॥२५॥
without his assistance the other should make not time-wasting (25)

संहतत्वाद्यथा वेणुर्निविडैः कण्टकैर्वृतः ।
Because of the compactness as bamboo thick by thorns surrounded

न शक्यते समुच्छेत्तुं भ्रातृसंघातवांस्तथा ॥२६॥
not can be split, the of brothers -members possessing thus. (26)

बलिना सह योद्धव्यमिति नास्ति निदर्शनम् ।
The strong with to be fought thus not is an ordinance,

प्रतिवातं न हि घनः कदाचिदुपसर्पति ॥२७॥
against-the wind not steady cloud ever goes. (27)

जमदग्नेः सुतस्येव सर्वः सर्वत्र सर्वदा ।
Of Jamadagni's son (Paraśurāma) as, everyone everywhere at every time

अनेकयुद्धजयिनः प्रतापादेव भुज्यते ॥२८॥
of the in many-battles-victorious through the splendour already is bowed down. (28)

अनेकयुद्धविजयी संधानं यस्य गच्छति ।
The in many-battles-victorious into the alliance of whom goes,

तत्प्रतापेन तस्याशु वशमायान्ति शत्रवः ॥२९॥
through his-splendour of him quickly into the power go enemies. (29)

तत्र तावद्बहुभिर्गुणैरुपेतः संधेयो ऽयं राजा ॥
There then with many virtues endowed to be conciliated this king.

चक्रवाको ऽवदत् । प्रणिधे सर्वमवगतम् । सर्वमवगतं । गत्वा
The Chakravâka said Spy everywhere go! All (is) understood. Having gone

पुनरागमिष्यसि । राजा चक्रवाकं पृष्टवान् । मन्त्रिन्नसंधेयाः
again thou wilt come back. The king the Chakravâka asked Minister not-to be conciliated

कृति । [illegible] । मंत्री वृत्ति । देव [illegible] । [illegible] ।

बालो वृद्धो दीर्घरोगी तथा ज्ञातिबहिष्कृतः ।

भीरुको भीरुकजनो लुब्धो लुब्धजनस्तथा ॥३०॥

विरक्तप्रकृतिश्चैव विषयेष्वतिशक्तिमान् ।

अनेकचित्तमन्त्रस्तु देवब्राह्मणनिन्दकः ॥३१॥

दैवोपहतकश्चैव तथा दैवपरायणः ।

दुर्भिक्षव्यसनोपेतो बलव्यसनसंकुलः ॥३२॥

अदेशस्थो बहुरिपुर्युक्तः कालेन यश्च न ।

सत्यधर्मव्यपेतश्च विंशतिः पुरुषा अमी ॥३३॥

एतैः संधिं न कुर्वीत विगृह्णीयात्तु केवलम् ।

एते विगृह्यमाणा हि क्षिप्रं यान्ति रिपोर्वशम् ॥३४॥

बालस्याल्पप्रभावत्वान्न लोको योद्धुमिच्छति ।

युद्धायुद्धफलं यस्माज्ज्ञातुं शक्तो न बालिशः ॥३५॥

उत्साहशक्तिहीनत्वाद्वृद्धो दीर्घामयस्तथा ।

स्वैरेव परिभूयेते द्वावप्येतावसंशयम् ॥३६॥

सुखोच्छेद्यो हि भवति सर्वज्ञातिबहिष्कृतः ।
Easily-to be destroyed surely is one by all-relations-spurned,

त एवैनं विनिघ्नन्ति ज्ञातयस्त्वात्मसात्कृताः ॥३७॥
they surely him destroy relations, forsooth, his own-made. (37)

भीरुर्युद्धपरित्यागात्स्वयमेव प्रणश्यति ।
The timid through battle-avoiding of himself already perishes;

तथैव भीरुपुरुषः संग्रामे तैर्विसृज्यते ॥३८॥
thus equally one with timid-men, in battle by them is forsaken. (38)

लुब्धस्यासंविभागित्वान्न युध्यन्तेऽनुयायिनः ।
For the covetous because of non-distribution not fight the followers;

लुब्धानुजीविभिः सोऽपि दानभिन्नैर्निहन्यते ॥३९॥
by covetous-attendants he by of gift-deprived is slain. (39)

संत्यज्यते प्रकृतिभिर्विरक्तप्रकृतिर्युधि ।
There is abandoned by the officers one with disloyal-officers in battle;

सुखाभियोज्यो भवति विषयेष्वतिसक्तिमान् ॥४०॥
easy-to be defeated is one to pleasures over-attached. (40)

अनेकचित्तमन्त्रस्तु भेद्यो भवति मन्त्रिणा ।
One of many-opinions-in (his) counsels surely to be destroyed is by minister

अनवस्थितचित्तत्वात्कार्ये स उपेक्ष्यते ॥४१॥
because of (his) unfixed-mindedness in action he is disregarded. (41)

सदा धर्मबलीयस्त्वाद्देवब्राह्मणनिन्दकः ।
Always because of religion's-superiority of gods-and Brâhmans-the reviler

विशीर्यते स्वयं ह्येष दैवोपहतकस्तथा ॥४२॥
fades away of himself surely he, the by fate-stricken likewise. (42)

सम्पत्तेश्च विपत्तेश्च दैवमेव हि कारणम् ।
Of success and, of failure and, fate only surely the cause,

इति दैवपरो ध्यायन्नात्मानमपि चेष्टते ॥४३॥
thus the to fate-(only) trusting thinking not himself also exerts. (43)

दुर्भिक्षव्यसनी चैव स्वयमेव विषीदति ।
One with famine-distressed and surely of himself already sinks;

[illegible] बीजं [illegible] जायते ॥४४॥

[illegible] हि विपदां [illegible] पि रक्ष्यते ।

ग्राहो ऽल्पीयानपि जले गजेन्द्रमपि कर्षति ॥४५॥

[illegible] संपन्नः श्येनमग्रे [illegible] ।

[illegible] गच्छति यथा तेनैवाशु विपत्तये ॥४६॥

[illegible] कालयोगिना ।

[illegible] ॥४७॥

[illegible] ।

स [illegible] ॥४८॥

[illegible] । [illegible]

[illegible] । [illegible]

[illegible]

[illegible] । [illegible] । [illegible]

[illegible] । [illegible]

[illegible] ।

या हि प्राणपरित्यागमूल्येनापि न लभ्यते ।
Which namely for life-sacrifice-price even not is obtained,

सा श्रीर्नीतिविदां पश्य चंचलापि प्रधावति ॥४९॥
that fortune of the policy-knowers, behold, fickle though, runs near. (49)

तथा चोक्तं । वित्तं यदा यस्य समं विभक्तं
Thus and said, Wealth when of whom equally distributed,

गूढचरः संनिभृतश्च मंत्रः ।
secret spy concealed and counsel,

न चाप्रियं प्राणिषु यो ब्रवीति
not and unkind (words) unto the living who says,

स सागरांतां पृथिवीं प्रशास्ति ॥५०॥
he the ocean-bounded earth rules. (50)

किंतु यद्यपि महामंत्रिणा गृध्रेण संधानमुपन्यस्तं तथापि
However if also by the great-minister the vulture peace proposed thus even

तेन राज्ञा संप्रति भूतजयदर्पान्न मंतव्यं । देव
by that king now through the present-victory's-pride not to be thought. Sire,

तदेवं क्रियतां । सिंहलद्वीपस्य महाबलो नाम सारसो राजा
this thus let be done! Of Sinhaladvipa Mahābala by name the Sârasa, the king

स्मन्मित्रं जंबुद्वीपे कोपं जनयतु । यतः ।
our-friend in Jambu-dvipa disturbance may raise! For

सुगुप्तमाधाय सुसंहतेन बलेन वीरो विचरन्नरातिं ।
Great-secrecy practising with well-composed force hero marching an enemy

संतापयेद्येन समं सुतप्तस्तप्तेन संधानमुपैति तप्तः ॥५१॥
should harass, in order that equally well-harassed with the harassed an alliance enters the harassed. (51)

राज्ञैवमस्त्विति निगद्य विचित्रनामा बकः सुगुप्तलेखं
By the king so be it' thus having said Vichitra-named crane, well-concealed-letter

दत्त्वा सिंहलद्वीपं प्रहितः । अथ प्रणिधिरागत्योवाच ।
having given to Sinhaladvipa despatched. Now the spy having approached said:

देव श्रूयतां तावत्तत्रत्यप्रस्तावः । एवं तत्र गृध्रेणोक्तं ।
Sire, let be listened to the there-transaction! Thus there by the vulture said

वोत्त मेघ पुरिसस्स चिन्तुपितः म चेति कि संघेय-
[illegible]

गुणकुसो जिणधम्मो न चेति। तत्तो उम्मो राजा
[illegible]

समागय पुण। चायस कोगो उम्मो जिणधम्मे उक्तवाओ
[illegible]

संधी पा कोगा। चायस उवाच। दाव जिणधम्मो राजा
[illegible]

सुपिसिवकसो मग्गवयु। सुक्कासमो संघी न यपुपच्छेपति।
[illegible]

राजाह। यहोरं तदा कम्ममुसो तया वचित। चिन्ता मेघवर्ग
[illegible]

साह। देव।
[illegible]

विज्ञानप्रतिपन्नाना वचने का विज्ञता।
[illegible]

हसता स्व गुम हि तना कि नाम पापक ॥५७॥
[illegible]

सुणु देव। तेन सविताह समयदर्शन एव ज्ञाता पिनु
[illegible]

सागन्ने उम्मो राजा तेन सया विसर्जनः। तथा चोक्तं।
[illegible]

सामोक्तिकेन यो नेति तुसेनं सम्पाति।
[illegible]

स तया नयति पुंति विजयगतो यथा ॥५८॥
[illegible]

सार्वभास। सायेगल। ईयसमि सस्यापि। पादि गौरुकमस्तापे
[illegible]

सकलान्तु परिवृत्तवार। स च जयत
[illegible]

ग्रामान्तराच्छागमुपक्रीय स्कन्धे नीत्वा गच्छन्
from another-village goat having bought on the shoulder carrying (it) going

धूर्तत्रयेणावलोकितः । ततस्ते धूर्ता यद्येष च्छागः केनाप्युपायेन
by knave-triad perceived. Then those knaves, If that goat by some stratagem

लभ्यते तदा मतिप्रकर्षो भवतीति समालोच्य वृक्षत्रयतले
is obtained, then wit-superiority is" thus having reflected, at tree-triad's-foot

क्रोशान्तरेण तस्य ब्राह्मणस्यागमनं प्रतीक्ष्य पथि स्थिताः ।
In Krosa's-interval of that Brâhman the approach expecting, by the way stood.

तत्रैकेन धूर्तेन गच्छन्स ब्राह्मणोऽभिहितः । भो ब्राह्मण
There by one knave going that Brâhman accosted Ho, Brâhman,

किमिति कुक्कुरः स्कन्धेनोह्यते । विप्रेणोक्तं । नायं श्वा
why thus dog on the shoulder is carried? By the sage said Not this dog,

किंतु यज्ञच्छागः । अथानन्तरस्थितेनान्येन धूर्तेन तथैवोक्तं ।
but sacrifice-goat. *Now by the farther on-standing other* knave thus likewise said.

तदाकर्ण्य ब्राह्मणश्छागं भूमौ निधाय मुहुर्नि-
That having heard the Brâhman the goat on the ground having laid, repeatedly

रीक्ष्य पुनः स्कन्धे कृत्वा दोलायमानमतिश्चलितः । यतः ।
having eyed, again on the shoulder having taken, wavering-minded went. For

मतिर्दोलायते सत्यं सतामपि खलोक्तिभिः ।
The mind wavers truly of the good even through the knave's-words,

ताभिर्विश्वासितश्चासौ म्रियते चित्रकर्णवत् ॥५४॥
by them made to confide and he dies Chitrakarna-like. (54)

राजाह । कथमेतत् । स कथयति । अस्ति कस्मिंश्चिद्वनोद्देशे मदोत्कटो
The king says How that? He relates. There is in some forest-spot Madotkata

नाम सिंहः । तस्य सेवकास्त्रयः काको व्याघ्रो जम्बुकश्च । अथ
by name lion. Of him attendants three, crow tiger jackal and. Now

तैर्भ्रमद्भिः कश्चिदुष्ट्रो दृष्टः पृष्टश्च । कुतो भवानागतः
by them roaming about some camel seen asked and. Whence you approached

सार्थाद्भ्रष्टः । स चात्मवृत्तान्तमकथयत् । ततस्तैर्नीत्वा
from caravan straying? He and his-history told. Then by them having conducted (him)

सिंहे समर्पितः। तेनाभयवाचं दत्त्वा चित्रकर्ण इति नाम कृत्वा स्थापितः। अथ कदाचित्सिंहस्य शरीरवैकल्याद्भूरिवृष्टिकारणाच्चाहारमलभमानास्ते व्यग्रा बभूवुः। ततस्तैरालोचितं। चित्रकर्णमेव यथा स्वामी व्यापादयति तथानुष्ठीयतां। किमनेन कण्टकभुजा। व्याघ्र उवाच। स्वामिनाभयवाचं दत्त्वानुगृहीतस्तत्कथमेवं सम्भवति। काको ब्रूते। इह समये परिक्षीणः स्वामी पापमपि करिष्यति। यतः।

त्यजेत्क्षुधार्ता महिला स्वपुत्रं
खादेत्क्षुधार्ता भुजगी स्वमण्डं।
बुभुक्षितः किं न करोति पापं
क्षीणा नरा निष्करुणा भवन्ति॥

अन्यच्च। मत्तः प्रमत्तश्चोन्मत्तः श्रान्तः क्रुद्धो बुभुक्षितः।
लुब्धो भीरुस्त्वरायुक्तः कामुकश्च न धर्मवित्॥ ५८॥

इति सञ्चिन्त्य सर्वे सिंहान्तिकं जग्मुः। सिंहेनोक्तं। आहारार्थं किञ्चित्प्राप्तं। तैरुक्तं। यत्नादपि न प्राप्तं किञ्चित्।

सिंहेनोक्तं। कोऽधुना जीवनोपायः। काको वदति। देव स्वाधीना-
By the lion said What now living-means? The crow says: Sire, through the un-

हारपरित्यागात्सर्वनाशोऽयमुपस्थितः। सिंहेनोक्तं। अत्राहारः
un-dependent-food's-refusal all-destruction this approached. By the lion said Here food

कः स्वाधीनः। काकः कर्णे कथयति। चित्रकर्ण इति। सिंहो
what as un-dependent? The crow into the ear says Chitrakarna thus. The lion

भूमिं स्पृष्ट्वा कर्णौ स्पृशति। अभयवाचं दत्त्वा
the ground having touched the ears touches (saying) Safety word having given

धृतोऽयमस्माभिः। तत्कथमेवं संभवति। तथा च।
kept he by us. Then how thus is it possible? Thus and

न भूप्रदानं न सुवर्णदानं न गोप्रदानं न तथान्नदानम्।
Not land-gift, not gold-gift, not cow-gift, not thus food-gift,

यथा वदन्तीह महाप्रदानं सर्वेषु दानेष्वभयप्रदानम्॥५७॥
as they proclaim here great-gift among all gifts safety-gift. (57)

अन्यच्च। सर्वकामसमृद्धस्य अश्वमेधस्य यत्फलम्।
Another and, Of with all-wishes-prosperous Asvamedha what reward,

तत्फलं लभते सम्यग्रक्षिते शरणागते॥५८॥
that reward one receives, duly (being) defended one for protection-approached. (58)

काको ब्रूते। नासौ स्वामिना व्यापादयितव्यः किन्त्वस्माभिरेव।
The crow says Not he by the lord to be killed but by us only

तथा कर्तव्यं यथासौ स्वदेहदानमङ्गीकरोति। सिंहस्तच्छ्रुत्वा
Thus to be acted that he his-body's-gift offers. The lion that having heard

तूष्णीं स्थितः। ततोऽसौ लब्धावकाशः कूटं कृत्वा सर्वाना-
silently stood. Then he (having) found-an opportunity plot having made all

दाय सिंहान्तिकं गतः। अथ काकेनोक्तं। देव यत्नादप्याहारो
having taken lion-near gone. Now by the crow said Sire, with pains even food

न प्राप्तः। अनेकोपवासखिन्नः स्वामी तदिदानीं मदीयमांसमु-
not found. By much-fasting-exhausted (is) my lord, therefore now my-flesh

पभुज्यतां। यतः।
let be eaten! For

स्वामिभिः। नयन्त्येव सर्वाः प्रकृतयः शान्तुं।

सकलेष्वपि वृहत्सु प्रमादं समस्तो नृणां ॥५९॥

मित्रेषु। यः प्राणपरित्यागी न पुनरोषिणि कर्मणि प्रवृत्ति।

सर्वेष्वपि तथैव। ततः मित्रेषु। सर्वं। स्वय

प्रयोगोक्तं। संशय जीवतु स्वामी। मित्रेषु। न

सदाचिंतमुचित। स्वय चिन्तयोः अपि ज्ञातविज्ञानसर्वज्ञता-

[illegible]। [illegible] [illegible] दृष्टि [illegible]

[illegible] [illegible]। [illegible] [illegible]। [illegible] [illegible]-

[illegible]। [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]। [illegible]-

[illegible] [illegible]। [illegible] [illegible]। [illegible] [illegible]

[illegible]। [illegible]। [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]। [illegible] [illegible]। [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]।

[illegible]। [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]।

क्षालयन्नपि वृक्षाङ्घ्रिं नदीवेला निकृन्तति ॥६०॥
Washing also tree's-foot river's-current tears (it) down. (60)

तथा चोक्तं। स्कंधेनापि वहेच्छत्रून्कार्यमासाद्य बुद्धिमान्।
Thus and said On the shoulder even will carry enemies, an object approaching, the wise

यथा वृद्धेन सर्पेण मंडूका विनिपातिता ॥६१॥
as by the old serpent frogs (were) destroyed. (61)

राजाह। कथमेतत्। मेघवर्ण कथयति। अस्ति जीर्णोद्याने
The king says How that? Meghavarna relates There was in an old-garden

मंदविषो नाम सर्प । सोऽतिजीर्णतयाहारमप्यन्वेष्टुमक्षम
Mandavisha by name serpent. That from over-agedness food even to seek unable

सरस्तीरे पतित्वा स्थित । ततो दूरादेव केनचिन्मंडूकेन
on pond's-bank having fallen remained. Then from afar already by some frog

दृष्ट पृष्टश्च। किमिति त्वमाहारं नान्विष्यसि। सर्पोऽवदत्।
seen, asked and Why then thou food not dost seek? The serpent said

गच्छ भद्र मम मंदभाग्यस्य प्रश्नेन किं। तत संजात
Go, my dear! Of me ill-fated with questioning what? Then with roused-

कौतुक स च भेक सर्वथा कथ्यतामित्याह। सर्पोऽप्याह।
curiosity that also frog wholly let it be told!" thus says. The serpent also says

भद्र ब्रह्मपुरवासिन श्रोत्रियस्य कौंडिन्यस्य पुत्रो विंशतिवर्षीय
My dear of an in Brahmapura-living Srotriya Kaundinya the son twenty-years old

सर्वगुणसंपन्नो दुर्दैवान्मम नृशंसस्वभावाद्दष्ट । तं
with all-virtues-endowed from ill-fate of me through the cruel-nature bitten. That

पुत्रं सुशीलनामानं मृतमालोक्य मूर्छित कौंडिन्य पृथिव्यां लुलोठ।
son Susila-named dead having seen fainting Kaundinya on the ground rolled.

अनंतरं ब्रह्मपुरवासिन सर्वे बांधवास्तत्रागत्योपविष्टा ।
Thereupon Brahmapura-inhabiting all relations there having approached sat down.

तथा चोक्तं। उत्सवे व्यसने युद्धे दुर्भिक्षे राष्ट्रविप्लवे।
Thus and said At festival, in distress, in battle, in famine, in realm-tumult,

राजद्वारे श्मशाने च यस्तिष्ठति स बांधव ॥६२॥
at the king's-door on the cemetery and who remains, be relation. (62)

तप कपिलो नाम घातको ऽवदत । [illegible] मृतो

ऽमि तेनेनं निलपमि ।

पृगु । [illegible] प्रथमं यथा [illegible] ।

[illegible] जननी [illegible] ॥ ६३॥

[illegible] गताः पृथिवीपालाः [illegible] ।

[illegible] सेपा भूमिरद्यापि तिष्ठति ॥ ६४॥

[illegible] न । [illegible] ।

[illegible] ॥ ६५॥

[illegible] न [illegible] ।

[illegible] ॥ ६६॥

[illegible] ।

[illegible] ॥ ६७॥

[illegible] ।

[illegible] ॥ ६८॥

[illegible] ।

समेत्य च व्यपेयातां तद्वद्भूतसमागमः ॥६९॥
having met and may part, thus of beings-the meeting (69)

यथा हि पथिकः कश्चिच्छायामाश्रित्य तिष्ठति ।
As merely wanderer some to shade having resorted halts,

विश्रम्य च पुनर्गच्छेत्तद्वद्भूतसमागमः ॥७०॥
having rested and again will go, thus of beings-the meeting. (70)

अन्यच्च । पञ्चभिर्निर्मिते देहे पञ्चत्वं च पुनर्गते ।
Another and, On the of five (elements) composed body to the five's state and again gone,

स्वां स्वां योनिमनुप्राप्ते तत्र का परिदेवना ॥७१॥
to its birthplace having found, there what lamentation. (71)

यावतः कुरुते जंतुः संबंधान्मनसः प्रियान् ।
As many makes creature connections to the mind dear

तावंतो ऽपि निखन्यंति हृदये शोकशंकवः ॥७२॥
so many also are ingrafted in the heart sorrow-thorns. (72)

नायमत्यंतसंवासो लभ्यते येन केनचित् ।
Not this perpetual-association is found by anyone whomsoever

अपि स्वेन शरीरेण किमुतान्येन केनचित् ॥७३॥
even with his own body how much less with else anyone! (73)

अपि च । संयोगो हि वियोगस्य संसूचयति संभवं ।
Also and, Connection merely of separation indicates the origin,

अनतिक्रमणीयस्य जन्म मृत्योरिवागमं ॥७४॥
of the inevitable birth of death as the approach. (74)

आपातरमणीयानां संयोगानां प्रियैः सह ।
Of for the moment-delightful connections friends with,

अपथ्यानामिवान्नानां परिणामो ऽतिदारुणः ॥७५॥
of unwholesome as foods, the end (digestion) over-painful. (75)

अपरं च । व्रजंति न निवर्तंते स्रोतांसि सरितां यथा ।
Another and, There run on, not return, the waves of rivers as,

आयुरादाय मर्त्यानां तथा रात्र्यहनी सदा ॥७६॥
the life taking away of mortals thus night-and day always. (76)

[illegible]दर्शी यस्तु [illegible] [illegible]: ।
स वियोगा[illegible] पुरि [illegible] ॥७७॥

[illegible] एव हि [illegible] [illegible] ।
[illegible] मनसो नास्ति भेषजं ॥७८॥

[illegible] कर्माणि [illegible] [illegible] ।
[illegible] तान्येव कर्माणि ते चापि प्रलयं गता ॥७९॥

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] सर्वं प्रयत्ना [illegible] ॥८०॥

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।
[illegible] [illegible] [illegible] ॥८१॥

[illegible] ।

[illegible] ।

[illegible] ॥८२॥

[illegible] ।

[illegible] ।

गाढशोकप्रहाराणामचिन्तैव महौषधी ॥८३॥
deep-sorrow's-blows not-reflection only the great-remedy (83)

ततस्तद्वचनं निशम्य प्रबुद्ध इव कौण्डिन्य उत्थायाब्रवीत्।
Then his-word having heard awakened as it were Kaundinya rising said

तदलमिदानीं गृहनरकवासेन। वनमेव गच्छामि।
Then enough now with in house-hell-dwelling. T the wood surely I go.

कपिलः पुनराह।
Kapila again says

वनेऽपि दोषाः प्रभवन्ति रागिणां
In wood even evils arise of the passionate,

गृहेऽपि पञ्चेन्द्रियनिग्रहस्तपः।
in house even the five-organs'-restraint (is) penance;

अकुत्सिते कर्मणि यः प्रवर्तते
in unblemished action who engages,

निवृत्तरागस्य गृहं तपोवनं ॥८४॥
of one with restrained-passions the house (is) penance-wood. (84)

यतः। दुःखितोऽपि चरेद्धर्मं यत्र कुत्राश्रमे रतः।
For, The afflicted also should observe the law in any whatsoever order of life delighting

समः सर्वेषु भूतेषु न लिङ्गं धर्मकारणं ॥८५॥
equal unto all beings; not (is) an (external) mark of virtue-a cause. (85)

उक्तं च। वृत्त्यर्थं भोजनं येषां संतानार्थं च मैथुनं।
Said and, For life's-sake the food of whom, for offspring's-sake and love,

वाक्सत्यवचनार्थाय दुर्गाण्यपि तरन्ति ते ॥८६॥
speech for true-words'-sake, difficulties also overcome they (86)

तथा हि। आत्मा नदी संयमपुण्यतीर्था।
Thus namely The soul (is) river having restraint-as holy-bathing places,

सत्योदका शीलतटा दयोर्मिः।
truth-as water, character-as banks, tenderness-as waves;

तत्राभिषेकं कुरु पाण्डुपुत्र
there ablution make, O Pāṇḍu-son!

न वारिणा शुध्यति चान्तरात्मा ॥८७॥

किं च । जन्ममृत्युजराव्याधिवेदनाभिरुपद्रुतम् ।

संसारमिममुत्पन्नमसारं त्यजतः सुखम् ॥८८॥

यतः । दुःखमेवास्ति न सुखं यस्मात्तदुपलक्ष्यते ।

दुःखार्तस्य प्रतीकारं सुखसंज्ञां विधीयते ॥८९॥

कौण्डिन्यो ब्रूते । एवमेव । ततो ऽहं तेन शोकाकुलेन ब्राह्मणेन

शप्तो यदद्यारभ्य मण्डूकानां वाहनं भविष्यसीति । कपिलो ब्रूते ।

संप्रत्युपदेशासहिष्णुर्भवान् । शोकाविष्टं ते हृदयं । तथापि

कार्यं शृणु ।

संगः सर्वात्मना त्याज्यः स चेत्त्यक्तुं न शक्यते ।

स सद्भिः सह कर्तव्यः सतां संगो हि भेषजम् ॥९०॥

अन्यच्च । कामः सर्वात्मना हेयः स चेद्धातुं न शक्यते ।

स्वभार्यां प्रति कर्तव्यः सैव तस्य हि भेषजम् ॥९१॥

[illegible]

[illegible]

वोढुमत्र तिष्ठामि। अनन्तरं तेन मंडूकेन गत्वा मंडूकनाथस्य
to carry here I stay Thereupon by that frog, having gone, of the frog-lord

जालपादनाम्नोऽग्रे तत्कथितं। ततोऽसावागत्य मंडूकनाथस्तस्य
Jâlapâda-named in front that related. Then that having approached frog-lord of that

सर्पस्य पृष्ठमारूढवान्। स च सर्पस्तं पृष्ठे कृत्वा
serpent the back ascended. That and serpent him on (his) back placing

चित्रपदक्रमं बभ्राम। परेद्युश्चलितुमसमर्थं तं मंडूकनाथो
at wondrous-pace roamed about. The following-day to go unable him the frog-lord

ऽवदत्। किमद्य भवान्मन्दगतिः। सर्पो ब्रूते। देव आहारविरहाद-
addressed Why to-day you slowly-going? The serpent says Sire, from food-want

समर्थोऽस्मि। मंडूकनाथोऽवदत्। अस्मदाज्ञया मंडूकान्भक्षय। ततो
unable *I am.* *The frog-lord* *said* *By our-command* *frogs* *eat!* *Then*

गृहीतोऽयं महाप्रसाद इत्युक्त्वा क्रमशो मंडूकान्खादितवान्। अथो
accepted this great-favour thus saying by degrees the frogs he ate. Then

निर्मंडूकं सरो विलोक्य मंडूकनाथोऽपि तेन खादितः। अतो
void of frogs the pond seeing the frog-lord also by him eaten. Therefore

ऽहं ब्रवीमि। स्कंधेनापि वहेच्छत्रुमित्यादि। देव यात्विदानीं
I say On the shoulder even will carry enemies &c. Sire, let go now

पुरावृत्ताख्यानकथनं। सर्वथा संधेयोऽयं हिरण्यगर्भो
former-events'-stories'-telling! By all means to be conciliated this Hiranyagarbha

राजा संधीयतामिति मे मतिः। राजोवाच। कोऽयं
king let be made peace with thus of me the opinion. The king said What this

भवतो विचारः। यतो जितस्तावदयमस्माभिस्ततो यद्यस्मत्सेवया
of you thought? Since defeated first he by us, therefore if in our-vassalage

वसति तदास्तां नो चेद्विगृह्यतां। अत्रांतरे
he dwells, then may he remain, not if, let him be attacked! There meanwhile,

जंबुद्वीपादागत्य शुकेनोक्तं। देव सिंहलद्वीपस्य सारसो
from Jambudvipa having arrived, by the parrot said Sire, of Sinhaladvipa the Sârasa

राजा संप्रति जंबुद्वीपमाक्रम्यावतिष्ठते। राजा ससंभ्रमं
king now Jambudvipa having invaded remains (there). The king with-confusion

[illegible] । किं किं । [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible]

[illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible]

[illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] । [illegible] [illegible] ।

न [illegible] [illegible] [illegible] ।

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥७२॥

[illegible] च । [illegible] न [illegible] ।

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥७३॥

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] च ।

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥७४॥

[illegible] । [illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible]

श्राद्धं दातुमाह्वानमागतं । तच्छ्रुत्वा ब्राह्मणः सहज-
S'râddha to give an invitation came. That having heard the Brâhman from his natural-

दारिद्र्यादचिन्तयत् । यदि सत्वरं न गच्छामि तदान्यः कश्चिच्छ्रुत्वा
poverty reflected If with-haste not I go then else somebody having heard

श्राद्धं ग्रहीष्यति । यतः ।
the S'râddha will take. For

आदानस्य प्रदानस्य कर्तव्यस्य च कर्मणः ।
Of receipt, of gift, of to be done and work

क्षिप्रमक्रियमाणस्य कालः पिबति तद्रसं ॥ ९५ ॥
speedily not-being done time drinks its-essence. (95)

किन्तु बालकस्यात्र रक्षको नास्ति । तत्किं करोमि । यातु
However of the child here guardian not is. Then what do I? Well!

चिरकालपालितमिमं नकुलं पुत्रनिर्विशेषं बालकरक्षायां
long-time-cherished this ichneumon from son-without difference in the child's-protection

व्यवस्थाप्य गच्छामि । तथा कृत्वा गतः । ततस्तेन नकुलेन
having placed I go. Thus having done (he) departed. Then by that ichneumon

बालकसमीपमागच्छन्कृष्णसर्पो दृष्ट्वा व्यापाद्य
to the child's-proximity approaching black serpent, having seen, having killed,

कोपात्खण्डं खण्डं कृत्वा खादितः । ततो ऽसौ नकुलो ब्राह्मणमा-
from anger part part having made, devoured. Then that ichneumon the Brâhman

यान्तमवलोक्य रक्तविलिप्तमुखपादः सत्वरमुपागम्य
coming near seeing with blood-smeared-mouth-and feet with-haste having approached

तच्चरणयोर्लुलोठ । ततः स विप्रस्तथाविधं तं दृष्ट्वा बालको
at his-feet rolled. Then that Brâhman in such-a state him having seen, the child

ऽनेन खादित इत्यवधार्य नकुलं व्यापादितवान् । अनन्तरं यावदु-
by him eaten thus inferring the ichneumon killed. Afterwards while

पसृत्यापत्यं पश्यति ब्राह्मणस्तावद्बालकः सुस्थः सर्पश्च
approaching at the child looks the Brâhman, then the child healthy the serpent and

व्यापादितस्तिष्ठति । ततस्तमुपकारकं नकुलं निरीक्ष्य भावित-
killed lies. Then that as benefactor ichneumon having recognised with reflecting-

वेता न पर निपतेदनुगमत। इतो ऽप वसीमि। यो ऽर्थतत्त्व-

विज्ञायेत्यादि। अपरं च।

काम क्रोधस्तथा मोहो लोभो मानो मदस्तथा।

षड्वर्गमुत्सृजेदेनमस्मिंस्त्यक्ते सुखी नृपः ॥९६॥

[illegible]। संक्षेप ते [illegible]। मंत्री वृत्त। [illegible]।

[illegible]। स्मृतिषु परमार्थेषु वितर्को ज्ञाननिश्चयः।

दृढता मन्त्रगुप्तिश्च मन्त्रिणः परमो गुणः ॥९७॥

तथा च। [illegible] न [illegible]

[illegible] परमापदा परं।

[illegible] हि [illegible]

[illegible] ॥९८॥

[illegible]।

[illegible]।

[illegible] ॥९९॥

[illegible]।

यतः । अज्ञः सुखमाराध्यः सुखतरमाराध्यते विशेषज्ञः ।
For An ignorant easy to be conciliated, more easily is conciliated the difference-knowing,

ज्ञानलवदुर्विदग्धं ब्रह्मापि नरं न रञ्जयति ॥१००॥
with knowledge-particles-badly-imbued Brahmá even man not conciliates. (100)

विशेषतश्चायं धर्मज्ञो राजा सर्वज्ञो मन्त्री च । ज्ञातमे
Especially and this duty-knowing king Sarvajña ('all-knowing') minister and. Perceived

तन्मया पूर्वं मेघवर्णवचनात्तत्कृतकार्यसंदर्शनाच्च । यतः ।
this by me before from Megh.'s-word, from the by him-done-action's-perception and. For

कर्मानुमेयाः सर्वत्र परोक्षगुणवृत्तयः ।
From actions-to be inferred (is) everywhere of those of unknown-qualities-the conduct

तस्मात्परोक्षवृत्तीनां फलैः कर्म विभाव्यते ॥१०१॥
therefore of those of unknown-conduct by the results the action is perceived. (101)

राजाह । अलमुत्तरोत्तरेण । यथाभिप्रेतमनुष्ठीयताम् ।
The king says Enough with answers-and replies! As-intended let it be accomplished!

एतन्मन्त्रयित्वा गृध्रो महामन्त्री तत्र यथार्हं कर्तव्यमि
This having advised the vulture the great-minister there as-proper to be acted,

त्युक्त्वा दुर्गाभ्यन्तरं चलितः । ततः प्रणिधिबकेनागत्य
thus having said to the fort's-interior gone. Then by the spy-crane having approached

राज्ञो हिरण्यगर्भस्य निवेदितं । देव संधिं कर्तुं महामन्त्री
to king Hiraṇyagarbha made known. Sire, peace to make the great-minister

गृध्रोऽस्मत्समीपमागच्छति । राजहंसो ब्रूते । मन्त्रिन्पुनः
the vulture to our-neighbourhood approached. The flamingo says Minister again

संबंधिना केनचिदत्रागन्तव्यं । सर्वज्ञो विहस्याह ।
by conspirator some here will be approached. Sarvajña smiling says

देव न शङ्कास्पदमेतत् यतोऽसौ महाशयो दूरदर्शी । अथवा
Sire not fear-foundation this, for that noble-minded Dûradarśin. But

स्थितिरियं मंदमतीनां । कदाचिच्छङ्कैव न क्रियते
the habit this of the slow-minded Sometimes fear at all not is made,

कदाचित्सर्वत्र शङ्का । तथा हि ।
sometimes everywhere fear Thus namely

[illegible] [illegible] ऽवि [illegible]पवि रंचित.

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।

न [illegible] [illegible] दिवापि [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥१०२॥

[illegible] [illegible] [illegible] नास्ति [illegible] ।

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ॥१०३॥

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] । [illegible] मति स [illegible] [illegible] [illegible]-

[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible] । [illegible]

[illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] । [illegible] ।

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] । [illegible] [illegible] ।

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।

[illegible] । [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] ।

स्त्रीभृत्यौ दानमानाभ्यां दाक्षिण्येनेतराञ्जनान् ॥१०५॥
woman-and attendant with gift-and honour with courtesy other persons. (105)

तदिदानीं संधाय गम्यताम् । महाप्रतापश्चित्रवर्णो राजा ।
Therefore now having made peace let be gone! Of great-splendour Chitravarpa the king

चक्रवाको ब्रूते । यथा संधानं कार्यं तदप्युच्यताम् ।
The Chakravaka says How peace-conclusion to be made, that also let be told!

राजहंसो ब्रूते । कति प्रकाराः संधीनां संभवन्ति । गृध्रो ब्रूते ।
The flamingo says How many sorts of alliances are possible? The vulture says

कथयामि । श्रूयताम् ।
I tell. Let be listened

बलीयसाभियुक्तस्तु नृपो नान्यप्रतिक्रियः ।
By stronger one attacked however king not having another-remedy

आपन्नः संधिमन्विच्छेत्कुर्वाणः कालयापनम् ॥१०६॥
distressed peace should seek, causing delay of time. (106)

कपाल उपहारश्च संतानः संगतस्तथा ।
Kapāla, Upahāra and, Santāna, Sangata likewise,

उपन्यासः प्रतीकारः संयोगः पुरुषान्तरः ॥१०७॥
Upanyāsa, Pratīkāra, Samyoga, Purushāntara, (107)

अदृष्टनर आदिष्ट आत्मादिष्ट उपग्रहः ।
Adrishtanara, Ādishta, Ātmādishta, Upagraha,

परिक्रयस्तथोच्छिन्नस्तथा च परभूषणः ॥१०८॥
Parikraya, likewise Uchchhinna, likewise and Parabhushana, (108)

स्कन्धोपनेयः संधिश्च षोडशैते प्रकीर्तिताः ।
the Skandhopaneya alliance and, sixteen these proclaimed;

इति षोडशकं प्राहुः संधिं संधिविचक्षणाः ॥१०९॥
thus sixteenfold proclaim alliance the with alliances-conversant. (109)

कपालसंधिर्विज्ञेयः केवलं समसंधितः ।
The Kapāla-alliance to be known simply as (made) through equal-alliance,

संप्रदानाद्भवति य उपहारः स उच्यते ॥११०॥
through gift is which, Upahāra that is called. (110)

सतानसंधिनिर्दिष्टो द्वावि भवानपूर्वक ।
सन्धिस्तु संगतः सधिर्मिषीपूर्व उदाहृत ॥१११॥

यान्वदायु प्रमाणस्तु समानासंप्रयोजित ।
संपर्को वा विपर्को वा कार्ययो न विद्यते ॥११२॥

संगत सधिरित्याह [illegible] ।
तथापि संधिकुर्वन्ति [illegible] स उदाहृत ॥११३॥

[illegible] सिद्धि तु [illegible] स्थित य ।
स [illegible] उदाहृत ॥११४॥

[illegible] पूर्वं [illegible] ।
इति [illegible] संधि [illegible] उच्यते ॥११५॥

[illegible] ।
[illegible] ॥११६॥

[illegible] ।
[illegible] ।

[illegible] ।

यस्मिन्पण्यस्तु क्रियते स संधिः पुरुषांतरः ॥११८॥
In which payment surely is made that alliance (is) Purushântara. (118)

त्वयैकेन मदीयोऽर्थः संप्रसाध्यस्त्वसाविति ।
By thee alone my affair to be accomplished surely this thus

यत्र शत्रुः पणं कुर्यात्सोऽदृष्टपुरुषः स्मृतः ॥११९॥
where an enemy payment must make, that (is) Adrishtapurusha recorded. (119)

यत्र भूम्येकदेशेन पणेन रिपुरूर्जितः ।
Where with land's-part as fine an enemy powerful

संधीयते संधिविद्भिः स चादिष्ट उदाहृतः ॥१२०॥
is made peace with, by alliance-knowers that and Âdishta (is) recorded. (120)

स्वसैन्येन तु संधानमात्मादिष्ट उदाहृतः ।
Through one own-army however peace-conclusion Âtmâdishta (is) named

क्रियते प्राणरक्षार्थं सर्वदानादुपग्रहः ॥१२१॥
it is made for life-protection's-sake through total-surrender Upagraha. (121)

कोशांशेनार्धकोशेन सर्वकोशेन वा पुनः ।
with treasure's-part, with half-the treasure, with the whole-treasure or again

शिष्टस्य प्रतिरक्षार्थं परिक्रय उदाहृतः ॥१२२॥
of the remainder for preservation's-sake Parikraya (is) named. (122)

भुवां सारवतीनां तु दानादुच्छिन्न उच्यते ।
Of lands excellent however through the surrender Uchchhinna it is called

भूम्युत्थफलदानेन सर्वेण परभूषणः ॥१२३॥
through the on the ground-growing-fruits'-surrender entire Parabhûshana. (123)

परिच्छिन्नं फलं यत्र प्रतिस्कन्धेन दीयते ।
Measured fruit where on every-shoulder is offered,

स्कन्धोपनेयं तं प्राहुः संधिं संधिविचक्षणाः ॥१२४॥
Skandhopaneya that proclaim alliance the with alliance-conversant. (124)

परस्परोपकारस्तु मैत्रः संबन्धकस्तथा ।
Mutual-assistance surely friendship, relationship likewise,

उपहारश्च विज्ञेयाश्चत्वारश्चैव संधयः ॥१२५॥
the with presents concluded and to be known as four also only alliances. (125)

[illegible] सर्पिरन् मतो मम ।

[illegible]विनिद्रान्तु सर्वे [illegible] ॥१२६॥

[illegible] [illegible] न निवर्तते ।

[illegible] तस्मा[illegible] न विद्यते ॥१२७॥

[illegible] । भवतो मतेन पंडितान् । तदेषामर्थं [illegible]

[illegible] । [illegible] ।

[illegible] । [illegible] [illegible]

को हि नाम [illegible] [illegible] समाचरेत् ॥१२८॥

[illegible] [illegible] [illegible] ।

[illegible] [illegible] [illegible] ॥१२०॥

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।

[illegible] [illegible] [illegible] न [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] ।

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ।

अश्वमेधसहस्राद्धि सत्यमेवातिरिच्यते ॥१३१॥
over an Aśvamedha-thousand surely truth alone preponderates. (131)

अत सत्याभिधानदिव्यपुर सरी ऽप्यनयोर्भूपालयो कांच-
Therefore by the Truth-named-oath-preceded also of these two princes the Golden-

नाभिधानसधिर्विधीयतां। सर्वज्ञो ब्रूते। एवमस्तु। ततो राजहंसेन
named-alliance let be concluded! Sarvajña says So be it! Then by the flamingo

राज्ञा वस्त्रालंकारोपहारै स मन्त्री दूरदर्शी पूजित
king with dresses-ornaments-presents that minister Dūradarśin honoured

प्रहृष्टमनाश्चक्रवाक गृहीत्वा राज्ञो मयूरस्य संनिधान
with delighted-mind the Chakravāka having taken of the king peacock to the proximity

गत । तत्र चित्रवर्णेन राज्ञा सर्वज्ञो गृध्रवचनाद्बहुमान
gone. There by Chitravarṇa the king Sarvajña upon the vulture's-word by honours-

दानपुर सर सभाजितस्तथाविधं संधिं स्वीकृत्य राजहंससमीप
and gifts-preceded addressed such an alliance having accepted the flamingo-near

प्रस्थापित । दूरदर्शी ब्रूते। देव सिद्धं न समीहित। इदानीं
despatched. Dūradarśin says Sire, accomplished our desire. Now

स्वस्थानमेव विंध्याचल व्यावृत्य प्रतिगम्यतां। अथ सर्वे
to our-place verily the Vindhya-mountain returning let be gone! Then all

स्वस्थान प्राप्य मनोऽभिलषितं फलं प्राप्नुवन्निति।
their-place having reached the mind-desired fruit obtained, thus.

विष्णुशर्मणोक्त। अपरं किं कथयामि। कथ्यतां। राजपुत्रा
By Vishṇuśarman said Further what shall I tell? Let it be told! The king's-sons

ऊचु । तव प्रसादाद्राज्यव्यवहाराङ्ग ज्ञात तत
said Through thy kindness of kingdom's-administration-the subject learnt, thereby

सुखिनो भूता वयं। विष्णुशर्मोवाच। यद्यप्येव तथाप्य
happy (have) become we. Vishṇuśarman said If also so, then even

परमपीदमस्तु।
further also this be

संधिः सर्वमहीभुजां विजयिनामस्तु प्रमोदः सदा
संतः सन्तु निरापदः सुकृतिनां कीर्तिश्चिरं वर्धताम् ।
नीतिर्वारविलासिनीव सततं वक्षःस्थले संस्थिता
वक्त्रं चुंबतु मन्त्रिणामहरहर्भूयान्महानुत्सवः ॥१३२॥

॥ इति हितोपदेशे संधिर्नाम चतुर्थः कथासंग्रहः समाप्तः ॥

अश्वमेधसहस्राद्धि सत्यमेवातिरिच्यते ॥१३१॥
over an Aśvamedha-thousand surely truth alone preponderates. (131)

अतः सत्याभिधानदिव्यपुरःसरोऽप्यनयोर्भूपालयोः काञ्च
Therefore by the Truth-named-oath-preceded also of these two princes the Golden-

नाभिधानसंधिर्विधीयताम्। सर्वज्ञो ब्रूते। एवमस्तु। ततो राजहंसेन
named-alliance let be concluded! Sarvajña says So be it! Then by the flamingo

राज्ञा वस्त्रालंकारोपहारैः स मन्त्री दूरदर्शी पूजितः
king with dresses-ornaments-presents that minister Dûradarśin honoured

प्रहृष्टमनाश्चक्रवाकं गृहीत्वा राज्ञो मयूरस्य संनिधानं
with delighted-mind the Chakravâka having taken of the king peacock to the proximity

गतः। तत्र चित्रवर्णेन राज्ञा सर्वज्ञो गृध्रवचनाद्बहुमान
gone. There by Chitravarṇa the king Sarvajña upon the vulture's-word by honours-

दानपुरःसरं संभाषितस्तथाविधं संधिं स्वीकृत्य राजहंससमीपं
and gifts-preceded addressed such an alliance having accepted the flamingo-near

प्रस्थापितः। दूरदर्शी ब्रूते। देव सिद्धं नः समीहितम्। इदानीं
despatched. Dûradarśin says Sire, accomplished our desire. Now

स्वस्थानमेव विन्ध्याचलं व्यावृत्य प्रतिगम्यताम्। अथ सर्वे
to our-place verily the Vindhya-mountain returning let be gone! Then all

स्वस्थानं प्राप्य मनोऽभिलषितं फलं प्राप्नुवन्निति।
their-place having reached the mind-desired fruit obtained, thus.

विष्णुशर्मणोक्तम्। अपरं किं कथयामि। कथ्यताम्। राजपुत्रा
By Vishṇuśarman said Further what shall I tell? Let it be told! The king's-sons

ऊचुः। तव प्रसादाद्राज्यव्यवहाराङ्गं ज्ञातं ततः
said Through thy kindness of kingdom's-administration-the subject learnt, thereby

सुखिनो भूता वयम्। विष्णुशर्मोवाच। यद्यप्येवं तथाप्य
happy (have) become we. Vishṇuśarman said If also so, then even

परमपीदमस्तु।
further also this be

संधिः सर्वमहीभुजां विजयिनामस्तु प्रमोदः सदा

संतः सन्तु निरापदः सुकृतिनां कीर्तिश्चिरं वर्धतां ।

नीतिर्वारविलासिनीव सततं वक्षःस्थले संस्थिता

वक्त्रं चुम्बतु मन्त्रिणामहरहर्भूयान्महानुत्सवः ॥५३॥

॥ इति हितोपदेशे संधिर्नाम चतुर्थः कथासंग्रहः समाप्तः ॥

Oxford
T. COMBE, M.A., E. PICKARD HALL, AND H. LATHAM, M.A.
PRINTERS TO THE UNIVERSITY